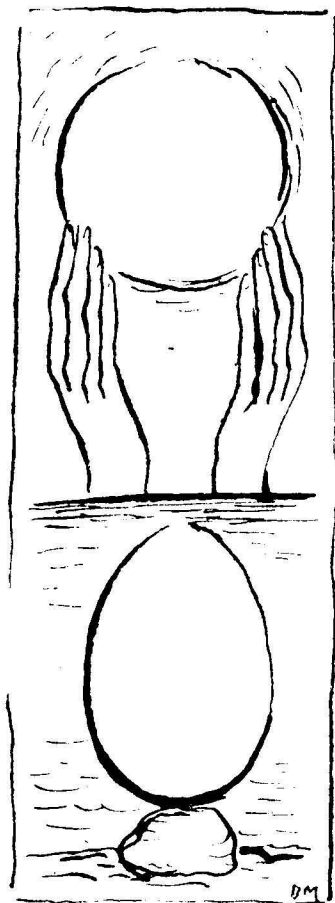

VIGILIA

1 9 7 1
április

4

Juhász Róbert

Mindennapi párbeszédünk

Nyíri Tamás

A keresztény azonosság

Szántó Konrád

A keresztény fejlődélmélet

Király István

Az Elbocsátó, szép üzenet

Gyurkovics Tibor

Estére meghalsz

(egyfelvonásos)

Puskás Julianna

Az amerikai magyar egyházak

**Rába György, Pilinszky János
és Németh Géza versei**

TARTALOM

IUHÁSZ RÓBERT	Mindennapi párbeszédünk — — — — —	217
HORVÁTH RICHARD	A hétköznapi hősiessége — — — — —	220
NYÍRI TAMÁS	A keresztény azonosság — — — — —	222
SZANTÓ KONRAD	A keresztény fejlődélmélet dialektikus megvilágításban — — — — —	228
KIRÁLY ISTVÁN	Az Elbocsátó, szép üzenet — — — — —	235
RÁBA GYÖRGY	Kalitkák, Az Ige, Jelek, Nyári szállás (versek) — — — — —	255
ALBERT GÁBOR	Hűvös hajnalok (novella) — — — — —	256
PILINSZKY JÁNOS	Mielőtt (vers) — — — — —	257
GYURKOVICS TIBOR	Estére meghalsz (színmű egy felvonásban) — — — — —	258
NÉMETH GÉZA	Requiem, Igen és nem (versek) — — — — —	268
CSERHÁTI KÁROLY	Az utolsó vacsorán (vers) — — — — —	269
FEKETE ISTVÁN	Vathy (elbeszélés) — — — — —	270
GALAMBOSI LÁSZLÓ	Húsvét (vers) — — — — —	287

A VIGILIA BESZÉLGETÉSE

Király Istvánnal (<i>Hegyi Béla</i>) — — — — —	244
--	-----

A KIS ÚT

„De mikor nekem van igazam!” (<i>Katona Nándor</i>) — — — — —	273
---	-----

NAPLÓ

Szent Agoston húsvéti beszéde — 274; *Czére Béla*: Színházi krónika (Georg Büchner két egyfelvonásosa) 275; *D. I.*: Képzőművészet (Rouault centenáriuma; Jacques Lipchitz nyolcvan éves; Endre Béla emlékkiállítás; Sculptura Hungarica) — 277; *Rónay László*: Zenei jegyzetek (Újabb Beethoven-hangversenyek; Lemezfolyó) — 279; *Ungváry Rudolf*: Filmek világából (Tájkép csata után) — 281; *Balassy László*: Rádió mellett — képernyő előtt (Szabálytalan nyelvtanóra) — 282.

DOKUMENTUM

Az amerikai magyarság etnikus intézményei.	
II. Az egyházak (<i>Puskás Julianna</i>) — — — — —	293
Francia és német nyelvű kivonatok — — — — —	293
<i>A borítón Borsos Miklós rajza</i>	

Felelős szerkesztő: RÓNAY GYÖRGY

Felelős kiadó: VARKONYI IMRE

Laptulajdonos: Actio Catholica

Szerkesztőség és kiadóhivatali ügyintézés: Budapest, V., Kossuth Lajos u. 1. Tel: 138-098, 138-068. Postacím: 4. Postafiók 111. Terjesztő, előfizetés és templomi árusítás: Vigilia kiadóhivatala, árusítja a Magyar Posta is. A Vigilia csekk száma: OTP 37.343-VII. Hazai előfizetések külföldre: Posta Központi Hírlaproda, Budapest, V., József nádor tér 1. Külföldön előfizethető a Kultúra Könyv és Hírlap Külkereskedelmi Vállalat, vagy bizományvosa útján. Nyugati országokban az évi előfizetési ár: 5,00 USA dollár, vagy ennek megfelelő összegű más pénznem. Átutalható a Magyar Nemzeti Bankhoz (Budapest 54.) a Kultúra 024 2. számú számlájára, feltüntetve, hogy az előfizetés a Vigilia című lapra vonatkozik. Egyes szám ára: 9,— Ft. Előfizetés: egy évre: 100,— Ft, félévre: 50,— Ft, negyedévre: 25,— Ft. Megjelenik minden hónap elején. Index-szám: 26.921.

MINDENNAPI PÁRBESZÉDÜNK

Párbeszéd nagyhatalmak, a két világrendszer képviselői között, dialógus a marxisták és az egyházak között szerte a világban, kommunisták és hívők eszmecseréje — nemcsak biztató és jó dolog, hanem feltétlenül szükséges is, hisz e nélkül nincs békés egymás mellett élés, nem is lehet. Világrendszerek között s országokon belül sem. Minden jó szándékú ember örül ezért a dialógusoknak, mert amíg ezek folynak, addig általában hallgatnak a jegyverek a párbeszédet folytató felek között. S „a béke, olyan jó — mondta XXIII. János pápa »Pacem in terris« kezdetű enciklikájára utalva —, amely mindenkit érdekel, megkülönböztetés nélkül”.

Am bármennyire örönd szívében az ember, óhatatlanul Petőfi jut az eszébe, aki a legjelesebb szónok legékesebb szónoklatánál is szebben beszélőnek tartotta a tetteket. Miért beszélünk hát olyan keveset a tettekről, amikor pedig arról is lenne mondanivaló? A világ egy sor helyén — elsősorban a világ szocialista felében, s így hazánkban is — nem kell csupán a mindennapos párbeszédnek örvendeni, örülhetünk a párbeszéd eredményeinek is. Politikánk legdöntőbb kérdéseiben a „párbeszédet” tulajdonképpen befejeztük, s a dialógus helyét a hívők és nem-hívők együttes gondolkodása, tervezése és közös munkálkodása váltotta fel. Kiállta az idők próbáját ennek az együttes cselekvésnek a kerete, a Hazafias Népfront-mozgalom is.

Néhány hónappal ezelőtt kommunisták és pártunkívüliek — s ez utóbbiak soraiban a hívők is — egyetértéssel fogadták azt az értékelést, amelyet e kérdésben az országot kormányzó s a nép szolgálatát legfőbb hivatásának tartó párt kongresszusa adott: „A Hazafias Népfront-mozgalomban együtt vannak hívők és nem-hívők, állami tisztviselők és az egyházak képviselői. Államunk biztosítja a szabad vallásgyakorlást, az egyházak működését. Társadalmunk értékelni tudja, hogy az ország minden bevett felekezetének egyháza elismerte, önmagára nézve kötelezőnek tartja a Magyar Népköztársaság alkotmányát, törvényeit, és elfogadta népünk törekvéseit, szocialista célkitűzéseit. A népfrontmozgalomban való közös részvétel pedig jól példázza, hogy különböző világnézetű emberek között is lehetséges kölcsönös megbecsülés és jó együttműködés olyan közös célok érdekében, amelyek a nép boldogulását, hazánk javát szolgálják.”

A kölcsönös megbecsülésnek és jó együttműködésnek számos bizonyítéka van. Deklaráltatott ez 1968 novemberében, az állam és az egyházak közötti megállapodások huszadik évfordulóján, a papi békemozgalom fennállásának huszadik és felszabadulásunk negyedszázados jubileumán egyaránt. A Hazafias Népfront felhívásához csatlakozva például a magyar katolikus püspöki kar így nyilatkozott meg felszabadulásunk 25 éves fordulójáról 1970. évi újszévi szövegében: „Ez az évforduló azt jelenti, hogy negyedszázaddal ezelőtt a háború poklából a béke boldogságára jutottunk. Azt jelenti, hogy a pusztulás helyett elkezdhetünk egy új életet, amely Istentől áldottabb, emberibb, boldogabb és szabadabb lehet, mint az előző.”

Am van, ami minden ünnepélyes nyilatkozatnál is többet mutat. A különböző szintű népfrontbizottságokba az 1968-as népfront-választásokon 701 egyházi személyt választottak be, a sok-sok hívő emberről nem is beszélve. De ott találjuk az egyházak képviselőit a legfelsőbb törvényhozó testületben, a Parlamentben s a különböző szintű tanácsokban is. A március második felében lezajlott jelölőgyűléseken ismét több egyházi személyt jelöltek az országgyűlésbe és a tanácsokba. E jelölteket nemcsak hívő emberek támogatták, hanem a népfrontmozgalom választott tisztségviselői, aktivistái, köztük kommu-

nisták is. És ajánlásukat nem tekintették kompromisszumnak, nem taktikázásból jelöltek papokat és hívő embereket. Tetteiket az a tudat vezérelte és vezérli, hogy az osztályharc frontja sohasem a hívők és a nem-hívők között húzódott és nem ott húzódik ma sem. A kommunista pártok általános politikájának szerves része a szövetségi politika is, amely a szocialista építés alapvető kérdéseiben nemcsak számol a hívő és nem-hívő dolgozó tömegek szoros összefogásával, aktiv együttműködésével, hanem — jó politika esetén — meg is valósítja azt.

Ez a szövetségi politika — s benne a marxistáknak a hívőkkel való párbeszéde — nem újszerű „találmány” és nem is választási taktika. Ahogy az 1967-es debreceni tudományos békekonferencián Kónya István is utalt rá, a marxizmus klasszikusai sosem zárkóztak el az egyházakkal folytatott dialógustól. A Francia Kommunista Párt a harmincas évek népfront-politikájának időszakában kezdeményezte a „kinyújtott kéz politikáját”, amiről Maurice Thorez úgy beszélt, mint a francia kommunistáknak „a hívőkhöz intézett egységajánlatáról”. Vagy az Olasz Kommunista Párt — ugyancsak számolva a római katolikus egyház világnézeti befolyása alatt levő jelentős tömegek politikai rokonszenvével és balratolódásával — az elmúlt években kezdeményező lépéseket tett a forradalmasodó tömegekkel való további politikai együttműködésre. Elvi alapokon nyugvó együttműködésről van szó — ideológiai, elvi kompromisszumok nélkül. Köztudott, hogy a kommunisták, akik a népfrontmozgalomnak is vezető erejét alkotják, szemben állnak minden idealista világnézettel. Ez eszmei harcot is jelent. Am a vallásos világnézettel szemben az eszmei harc nem központi kérdése a marxisták küzdelmének. A népfrontmozgalomban testet öltő szocialista nemzeti egység se világnézeti egységet jelent elsősorban, hanem politikai, cselekvési egységet. A kommunisták, miközben a népfronton belül is következetesen ragaszkodnak saját világnézetükhöz, természetesen vesznek, hogy az egyházak papjai és hívei ugyancsak megtartják istenhitüket. Egyetlen népfrontbizottság sem tekinti elsődleges feladatának, hogy világnézeti vitákat folytasson az egyházakkal, papjaikkal, vagy a hívő emberekkel. Azt keresik, ami összeköt, nem azt, ami elválaszt. A népfront III. kongresszusán Kádár János felszólalásában egy Vas megyei papot idézett, aki így beszélt ennek az együttműködésnek a lényegéről: „...van is különbség közöttünk, meg nincs is. A különbség közöttünk az, hogy az isten nevét egyikünk kisbetűvel, a másikunk nagybetűvel írja. A közös az, hogy az ember nevét mindketten nagybetűvel írjuk. Ez jelképesen kifejezi, hogyan, miképpen és miben tudunk együttműködni.”

Az ember szolgálata, ez az, ami összeköt bennünket. Ez az a közös ügy, ami lehetővé teszi hívők, sőt papok számára is, hogy a népfront választási felhívását, választási programját értve és vallva álljanak a köz szolgálatába. Olyan felhívás ez, amely vállalja a párt programjának legfőbb célkitűzéseit, a szocializmus teljes felépítését hazánkban, anélkül, hogy hitük feladását kérné a hívő emberektől. Nyugodt lelkiismerettel szavazhatták meg tehát a különböző egyházak vezető személyiségei is, akik kidolgozásában, vitatásában a Hazafias Népfront Országos Tanácsának tagjaiként részt vettek. Mindnyájuk véleményét fogalmazta meg Brezanóczy Pál egri érsek felszólalásában mondván: „Mi hívők, szintén benne vagyunk ebben a felhívásban, s örülök, hogy számolnak velünk.” S magyarázatul ezt fűzte hozzá: „Az üdvösség szolgálata csakis a nép és az emberiség szolgálatával párhuzamosan valósul meg eredményesen.” Azt hisszük, ez kifejezésre juttatja valamennyi hívő ember meggyőződését, akik szavaikkal és tetteikkel egyaránt hirdetik az egységet, az egyetértést s ígéri a jó együttműködést a választások előtti és alatti munkában, de a választásokat követően is.

A választásokat követően is — s ez nagyon lényeges dolog. Választások idején a tőkés országok pártjai, választási tömörülései is kérik a dolgozók millióinak támogatását. De a kommunista, a munkáspártok kivételével ezt a támogatást a választás aktusára szeretnék korlátozni. El is kü-

vetnek a továbbiakban mindent, hogy a dolgozók közvetlenül ne befolyásolhassák a hatalom képviselőit, az ügyek menetét. Társadalmi rendünk demokratizmusából fakad, hogy mi a szavazatok mellé a dolgozó emberek közreműködését is kérjük az elkövetkezendő négy éven át. Minden becsületes dolgozó emberét, tehát a hívőkét is. Vegyenek részt a tervek, elképzelések kimunkálásában, megvalósításában, jelezzék a gondokat, tennivalókat: tegyünk mindennapossá a párbeszédet és az együttes cselekvést.

A szocialista nemzeti egység erősítése szükségessé, az állam és az egyházak viszonyának egészséges fejlődése pedig lehetővé teszi, hogy a papok és a hívő emberek nagyobb mértékben kapcsolódjanak be a társadalmi, politikai életbe. A keretek — a Hazafias Népfront-mozgalommal — adóttak. Kialakultak, de szakadatlan bővülnek a munkálkodás területei is. Hazánkban a népfronton belül működik a békemozgalom. Hazai és nemzetközi békemozgalmi tevékenységet eddig is nagyon sok egyházi személy és vallásos ember végzett. Am a békéért vívott küzdelemre — sajnos — továbbra is szükség van. Sokan szenvednek szerte a világban attól, hogy nem élhetnek békében. Szükség van tehát a szolidaritásra, a békéért, függetlenségükért, szabadságukért harcoló embertársaink támogatására. A természet csapásai esetenként a mi népünknek is veszteségeket, károkat, szenvedéseket okozhatnak. Szükség lehet tehát az országon belüli szolidaritásra is. De jó érzéssel veheti ki minden hívő ember a részét a szocialista hazafiság és humanizmus ápolásából is. Bekapcsolódhatnak nemzeti ünnepeink méltó megülésébe, a helytörténeti kutatómunkába (a historia domusok nagyon sok helyen máris megnyíltak a kutatók előtt), résztvevői lehetnek a honismereti mozgalomnak. Segíthetnek az országgyűlési-, tanácsi- és népfront-választások idején, beleszólhatnak a község- és városfejlesztési tervek kialakításába és megvalósításába. Felsorolni is sok lenne, mennyi lehetőség kínálkozik a jó szándékú ember számára a népfront biztosította közéleti fórumokon eszmecserére, cselekvésre egyaránt.

A párbeszéd, a dialógus fogalmát a szóhasználat magasabb és eszmeibb szintre helyezte, mint ahogy azt ez az írás teszi. Am az a mindennapos párbeszéd és mindennapi együttes cselekvés, amelynek valamennyien részesei vagyunk ebben a hazában, nem kevésbé hasznos amazoknál a dialógusoknál. Nem lenne hát jó elfeledkezni erről a szintről, ezekről a formákról sem. A jól képzett kevesebbek gondolatai mellett ez jelenti a történelmet alakító milliók mindennapi gyakorlatát.

Azt hiszem, mindnyájan, akik tudománnyal foglalkozunk, kettős hajlamot hordunk magunkban. Egyrészt ott él bennünk a vágy, hogy saját nézeteink, elképzeléseink mellé minél nagyobb táborot, „iskolát” szervezzünk. Az igaznak érzett gondolat nem alkuszik meg: akaratlanul is hegemoniára tör, már-már szinte egyeduralmat akar. Ugyanakkor azonban a felelős gondolkodó jól tudja azt is, hogy minden ilyen monopólium létrejötte káros, a szellem mozgását nehezíti meg, s így a tudomány fejlődést gátolja egyben. Hisz a tudományos alkotás mindig kollektív, a vélemények sokféleségén, vitáján át kerekedhet ki csak lassan az igazság. A tudományos magatartásnak alapvető szabálya tehát az eltérő gondolatok iránti tisztelet: a tolerancia.

Gondolati-elvi kérlelhetetlenség, azaz: eszmei hegemonia-vágy s ugyanakkor egy, a magatartásban folyvást jelenlevő engedékenység, ez a kettő jellemzi véleményem szerint az igazi tudást, s a jól működő tudományos életben ennek a kettőnek — vitázó elvi következetességnek s magatartásbeli toleranciának — mindig együtt s egyszerre kell jelen lennie.

Király István

A HÉTKÖZNAPOK HŐSIESSÉGE

A mindennapjaink a mi minden napunk. Külön ritkán gondolunk rájuk. Találkozunk velük minden nap, anélkül, hogy ez különös élményünk lenne. Inkább kivágyódunk belőlük és valahol messze keressük azt a valamit, ami az „igazi”, ami „megéri”, de amivel talán sohasem találkozunk. Ami talán sehol sem vár reánk. De a ma, de a holnap vár reánk.

Nem is gondolunk arra, mi minden kell ahhoz, hogy csak egy napunkat is jól átélhessük, jól „megcsinálhassuk”. Munka, szeretetből vagy szükségből; gond, amit békességesen hordozunk; figyelem mások iránt: otthon, munkahelyen, utcán, utazás közben; lemondás arról, hogy mindent egészen a saját elgondolásunk szerint cselekedjünk, mert mások is, talán sokak, beleszólnak a mi dolgainkba is, mint ahogyan az övéik sem függetlenek mitőlünk; türelem a munkánkkal szemben; türelem az emberekkel szemben; figyelem és fegyelmezettség; a jó modor, az emberi érintkezés kellő formáinak figyelembevétel, a hozzájuk való alkalmazkodás; a mosolyunk, esetleg akkor, amikor ez nem is olyan könnyű nekünk; a bánatunk, a szomorúságunk, amivel nem akarunk másokat terhelni; az együttérzésünk és figyelmünk embertársunk iránt; a szó elfogadása és a vele összehangolt cselekvésünk —, és annyi egyéb, amit hoznak, mint felelősséget, mint kötelességet a mindennapok: s mindez anélkül, hogy külön és különösen gondolnánk és felkészülnénk rájuk. Mert ha valaki aprólékosan előre el akarná mindezeket gondolni és megtervezni: nem úgy mennek a dolgok úgysem, ahogyan azokat mi előre eltervezzük. És még egy másik dologtól is óvakodnunk kell: hogy ne legyünk merevek, ne érződjék rajtunk bizonyos feszeség, különösen ne prudéria — legyünk teljes emberek az emberek között, és mégis olyan emberek, akiknek a szívéből és lelkéből nőnek ki a mindennap dolgai, és akikben bent, a lélek, az élet mélyén mégis van velük kapcsolatosan valami titokzatos többlet, valami bőségesebb forrás. Ez a legmélyebb forrás a hívő lélekben a kegyelem.

A kegyelem az Isten önközlése, erő, remény, szeretet, segítség. Amit az ember nemcsak életének nagy elhatározásainál, fordulatainál kap, nemcsak imádságnál, a szentségek vételénél, elmélyedt vallási élményeknél, hanem kap állandóan a mindennapok cselekedeteihez, gondolataihoz, érzéseihez, feladataihoz is, anélkül, hogy talán erre külön is gondolna, minden egyes esetben. Isten ingyenes ajándéka ez nekünk, az Ő végtelen szeretetének kiáradása — csak ne álljunk neki ellen, ne utasítsuk el szeretetét és segítségét. Az ember története egyúttal a kegyelem története is az emberben, mindenkor tiszteltben tartva az ember szabadságát, személyiségét.

Az ember életében, lelkében a vallásos rész nem külön szektor, elválasztva a profán, az evilági kötelességek, munkák szektorától, hanem mindez egy csodálatosan egybeolvadó és egységes egész. Vannak, akik azt mondják, ajánljuk fel egész magunkat Istennek, és ekkor életünk minden olyan mozzanatára, ami a helyes, ami a jó, ami az igaz, ami a szép szolgálatában telik el, ez a felajánlás transzcendens, jelemelő erejű lesz. Jó szándék, jóakarát kell. Még a nem-hívőben is hat ilyesmi, amikor a jót akarja, megvalósítja, és megtartóztatja magát a rossztól, a tudatos rossztól, és küzd ellene.

Szabadságunkkal, szabad, de a körülményektől befolyásolt, sokszor erősen befolyásolt döntéseinkkel jórészt nem tudjuk a jó maximumát adni, nem tudunk teljesen emellé állni. Ritkán vagyunk egész lélekkel abban, amit csinálunk. És azt se lehet mondani, hogy itt a fontossági sorrendet általában megtartanánk. Sokszor nagyon lényeges dolgokról megfeledkezünk, máskor meg egészen kicsiny dolgokba beleadunk egész lelkünket. Egész lelkünkkel mellettük és bennük vagyunk. Gyakran egészen nagy dolgok emléke elkopik, elenyészik bennünk, vizont egészen kicsiny dolgok emléke akárhányszor maradandó útítársunk lesz. Tehát re-

latív életünk menete és tartalma — az abszolút igazságok szempontjából. Így van ez a mindennapi életben.

A mindennapok cselekedeteinek láncolatát nem úgy kell néznünk, hogy azok egymástól függetlenek, és mindegyiknek egymástól függetlenül megvan a moralitása is. Ezek egymástól is függnek. És egymásból is következnek. Nem állandóan és mindenkinél külön-külön mérlegelünk és döntünk. Persze, ilyen külön mérlegelés és döntés is lehet, talán többször is egy napon, vagy akár sokszor is. Nem biztos, hogy éppen a legsúlyosabb cselekedeteinknél. Lehet, hogy a kevésbé fontosoknál van tudatos reflexiá. Ha általában és nagyrészt jót és jól akarunk cselekedni, komolyan és következetesen, akkor esel feljölódik ki bennünk bizonyos habitus: könnyebben és mintegy megszokottan tesszük a jót. De ugyanígy lehet ez a rossz irányában is. Abban is alakíthatunk ki habitust.

Bár azt csak sejtethetjük, de abszolút biztosan nemigen tudhatjuk, hogy a megszentelő kegyelem állapotában vagyunk-e, de az bizonyos, hogy a jóhoz az Isten mindig ad segítő kegyelmet. Nagy dolgokban is, de a mindennap kicsi dolgaiban is.

Nem biztos, hogy ami nagy dolognak látszik, annak eldöntésében mindig sokkal nagyobb lenne a reflexiónk és nehezebb lenne maga a döntés. Néha egészen kicsiny dolgokon akadunk meg, és ezekben tudunk nehezen dönteni. Ez sok mindentől függ, lelkiállapottól, összefüggésektől, körülményektől. Ezt előre megmondani, megjósolni nem is tudjuk.

Milyen nehéz például teljes összeszedettséggel imádkozni — még rövid ideig is. Pedig ez nem súlyos „ügy”. Hányszor sért, porlaszt és bont barátságokat, házasságokat egy-egy meg nem gondolt szó, kijelentés, gesztus. Ami önmagában jelentéktelennek látszik a kívülálló előtt, de kihatásaiban két ember, két partner között mégis végzetes lehet, nyilván nem előzmények nélkül. Mert először nehéz az ilyet kimondani, de később könnyebb. De talán a legjobban fáj az első. A döntés már csak egy belső folyamat vége.

Nem tudjátok az időt, az órát. Isten abszolút ura az időnek is, az órának is, mindennek. Kivételt a megszokottól, rendkívülit a rendes folyamatban mindenkor tehet. Általában azonban, aki a kicsiben hű, az a nagyban is inkább hű szokott lenni. Ez a mi mindennapokban tanúsított hűségünknek is a reménysége. Aki a kicsiben erős és állhatatos tud lenni, az inkább az lesz a nagyban, a döntőben is. A személy szabadsága nélkül nincsen voltaképpen erkölcsiség. Ennek a szabadságnak azonban nem szabad csak önmaga körül forognia, hanem ki kell lépnie önmagából, és a valóság igazságát kell keresnie. Ha csak azért tesszük a jót, hogy bizonyos önelégültséget élvezzünk — mintegy azt élvezzük, hogy mi most jót tesszünk —, ennek nem sok értéke van, ha egyáltalán van értéke. Az ilyen, önmaguk tökéletességébe beleszorult emberek nagyon kellemetlen emberek. „Nem vagyok olyan, mint ez a vámos.” Ezek az erény vonzásának és tiszteletreméltóságának tönkretévői. Rajtuk keresztül taszítóvá lesz az, aminek vonzania kellene. Aki csak a maga gyönyörűségére szeret, a maga kielégítésére és önzésére, az valójában nem szeret. Csak önmagát szereti. A mindennapok fel nem tűnő, csendes erényeinek ebben van egyik jelentőségük: mivel nem feltűnőek, külső dicsőséget, „felfigyelést” nem hoznak; ezért, aki teszi, cselekszi őket, az nem külső, nem látványos szempontból cselekszik, hanem belső szempontból, a lélek, a lelkiismeret sugallatára és parancsára — tehát saját maga számára objektíven is értékesen, és kedvesen és tetszően Isten előtt is.

Amilyen sokoldalú az élet, olyan sokoldalú a mindennap is. Előre, mindenben, nem lehet kiszámítani, „megtervezni”. Az erkölcs koronként különböző szokásokban szokott megnyilatkozni. Az udvariasság, az önfegyelem a nehezebb pillanatokban is, a figyelem mások iránt, a részvétel, az öröm, az öröm és bánat megosztása, a pontosság, a megbízhatóság, a vigasztalás őszintesége, a remény felvillantása: az a bizonyos „jó dolog”, ha testvérek vannak együtt. Ha testvériesen vannak együtt az emberek. És mindennek elősegítése a hullámzó időben, a mindennapban: mind-megannyi láthatatlan érték, nem feltűnő, de jelenlévő érték; névtelen, de meglévő érték, ami segíti életünket, sokak életét, a társak életét, és továbbhullámozva, rajtuk keresztül, még többekét, hogy gyümölcsöket hozzon a mindennapokban is.

A KERESZTÉNY AZONOSSÁG

Krisztus nem professzorokat választott, hanem követőket — mondja Kierkegaard. „Az első idők kereszténye bolond volt a világ szemében; a pogányok és zsidók balgaságnak tartották, hogy keresztény akart lenni. Ma minden további nélkül keresztény az ember; s akkor bolond, ha végtelen szenvedéllyel akar kereszténnyé lenni, hiszen mindig is bolondság végtelen szenvedéllyel törekedni, hogy azzá váljon, ami már eddig is volt.” A professzori szemléletben embernek lenni annyi, mint megismerni. A keresztény szemléletben embernek lenni annyi, mint szeretni. Mi közvetíti a megismerő és szerető ember azonosságát?

Az azonosság nem tulajdonság vagy állapot, hanem történet. Nem készen kapjuk, hanem visszavesszük: az ember akkor lesz önmaga, ha kilép magából a cselekvésben, hogy az *idegenen* át visszatérjen önmagához. A cselekvés és a cselekmény, a tevékenység és a tett, a tett és a személy nem különíthető el. A tevékeny embernek és az emberi tevékenységnek közös aktualitása a *tett*: a tettben tényleges a tevékeny ember. A valódi emberi tevékenység nem az egyén, hanem a közösség műve: a világtól és önmagunktól való meghatározatlan elkülönülésből indul ki, a világ és önmagunk vállalásán át a konkrét cselekedetben tér vissza magához. Csak a termékeny cselekvés konkrét. A konkrét cselekvés műveli a világot; az igazság, a szépség, az emberi egység és a társadalmi összetartozás műveire irányul. Az azonosság első mozzanatát — a műben történő kilépést — további mozgás követi: a mű visszavétele önmagunk gyarapítására, a mű és a személy, sajátmagunk és a világ azonosságában. Az ember azonossága ennek a kilépésnek és visszatérésnek a története.

A keresztény azonosságot sem az eszmerendszer ismerete közvetíti. Az elvont igazságokat csak társadalmi tevékenységben vehetjük személyes birtokunkba. Keresztény azonosságunk problémája három kérdésre bontható: mit tudhatunk, mit tehetünk, miben remélhetünk? E három — ártéltelmezett — kanti kérdés volta-képpen a negyedikre vonatkozik: miképpen azonosulhatunk önmagunkkal?

Mit tudhatunk?

A keresztény azonosság intellektuális föltétele néhány tény és esemény kritikai ismerete.

Mi tartja egyben a keresztény jelenség húsz évszázadát? Mi hitelesíti az őskeresztény közösségi írásokat? Mi különbözteti meg a kereszténységet és alapítóját a többi vallástól? Mi a keresztény azonosság legvégső kritériuma? *Krisztus keresztje*. A keresztény jelenség — a történelemben élő és megközelíthető egyház — gyökere nem időtlen mítoszban vész el. Jézus keresztje nemcsak példakép, nemcsak mélyértelmű szimbólum, hanem rideg történeti tény: meghalt *Poncius Pilátus* alatt. Jézus kortársainak — sem a zsidóknak sem a görögöknek — nem juthatott volna eszükbe, hogy vallási eszménnyé magasztosítsák a bitófát. „Mi azonban a megfeszített Krisztust hirdetjük: aki a zsidóknak ugyan botrány, a pogányoknak meg oktalanság”, a benne hívőknek azonban Isten ereje és bölcsessége (1 Kor 1,22).

A Megfeszített történeti koordinátákkal meghatározott *konkrét személy*. Tudjuk, hogy a galileai Názáretből származik, *Heródes* uralkodásának utolsó éveiben született, körülbelül harmincéves korában fellép a nyilvánosság előtt, tanít, prédikál, betegeket gyógyít, tanítványokat gyűjt maga köré az írástudói hagyományoknak megfelelően. Mégsem sorolható a törvénytanáitók közé. Asszonyok és gyermekek, nyilvános bűnösök és vámszedők tartoznak környezetéhez, akiket megvetettek és elkerültek az írástudók. Jézus nemcsak értelmezi a törvényt, hanem a törvény fölé helyezi szavát: „Mondatott a régieknek... én azonban mondom nektek”. A próféták Istenre hivatkoztak, Jézus így kezdi beszédeit: „Én pedig mondom

nektek". Mit hirdetett Jézus? Isten országának eljövételét. Mi az Isten országa? Isten akarata. És mi Isten akarata? Az emberek java. Ezért hirdeti Jézus az ország örömhírét a szegényeknek és kitaszítottaknak, ezért gyógyítja a betegeket, ezért bocsátja meg — már itt a földön — a bűnöket, ezért áll az ember mellé a törvény előírásaival szemben, ezért eszik és iszik az emberekkel, ezért fogja pártját a nyomorultaknak. S így Jézusban máris itt van Isten országa; aki elfogadja örömhírét, az Jézus szavára és személyére teszi föl életét.

Tanítványai húsvét utáni igehirdetésén is áttetszik a földi Jézus *eredetisége*. Jézus egyéniség. Nem vallási fantázia szülötte, nem illik rá maradéktalanul környezetének egyetlen kategóriája sem. Nem a papi *establishment* tagja, feltűnően nőtlen, Isten eljövendő országát hirdeti, amely azonban már itt van személyében. Nem politikai forradalmár, nem aszketikus szerzetes, nem jámbor moralista, nem írástudó teológus. Nem húzhatók rá korának sémái — mondja Küng. Közelebb áll Istenhez mint a papok, a világgal szemben szabadabb, mint az aszkéták, erkölcsösebb, mint a moralisták és forradalmibb, mint a forradalmárok. Jézusban tökéletesen fedi a gyakorlat az elméletet. Eppen ezzel a példátlan azonossággal hívja ki maga ellen az egész vallási-társadalmi rendszert. Olyan Istent hirdet, aki segít a bűnösökön; magát többre tartja Mózesnél. Úgy beszél és úgy viselkedik, mint aki Isten helyén áll és Isten tekintélyével cselekszik. Érthető, hogy mindenki szembefordul vele: istenkáromlással vádolják a zsidók, politikai lázadóként végzik ki a rómaiak. Úgy tűnik, hogy végül még Isten is elhagyja.

Kudarcának félreérthetetlen jele a keresztt. Történelmi tény azonban, hogy alig valamivel később nyíltan hirdetik Jeruzsálemben — ott, ahol megfeszítették és eltemették —, hogy a Megfeszített él. Új életre tett szert Istennél, vagy amint ők mondták: Isten feltámasztotta halottaiból. A tanítványok hite nem vitatható el. Miként jutottak hozzá? A történelem azt mondaná: a zsidó gondolkodásmódból. Társadalmi környezetük, vallási horizontjuk alakította ki bennük Jézus feltámasztásának a hitét, s ez a hit hozta létre Jézus megjelenéseit. A korabeli zsidók közül sokan hittek abban, hogy Isten feltámasztja a halottakat, de csak az idők (világ) végén, és akkor kivétel nélkül mindenkit. A tanítványok nem így értelmezték Jézus feltámasztását. Azt hirdették, hogy — a világ megszokott menetének ellenére — már most megkezdődött Jézusban a holtak eszkatologikus feltámasztása. Meglehetősen merész állítás a mindennapos életét folytató világban! Abban is eltérnek hagyományaitól, hogy egyedül csak Jézusról hirdetik a végső események kezdetét. Aki a zsidó vallási felfogással akarja megmagyarázni az apostolok hitének a tényét, az adós marad a válasszal arra, hogy miért üt el ilyen jelentősen ez a hit az általános zsidó felfogástól? Nem következik tehát a Jézus feltámasztásába vetett hit ténye a történelem menetéből: Jézus korának vallási képzetéből és társadalmi helyzetéből. A történelem itt túlmutat saját magán. A történelmi tények — az apostolok hite — további értelmezést igényelnek, amelyre a történettudomány már nem képes. Ezen a ponton elértük tudásunk határát.

Aki elsáncolja magát a megszokott emberi tapasztalások mögé, aki csak azt tartja valóságnak, amit mérni, ismételni, kísérlettel ellenőrizni lehet — ez a valóságkritérium milyen kísérlettel igazolható? —, aki nekikeseredetten nem akarja megtalálni az élet értelmét, az valóban nem tehet mást, minthogy üres fecsegésnek minősíti a jámbor asszonyok beszédét, s újabb tudományos konstrukcióval próbálja megmagyarázni a — történetileg — megmagyarázhatatlant. Aki viszont kritikusabb a történelem- és valláskritikusoknál, s ezért bízik a lét alapvető értelmességében mint a kritika lehetőségének a föltételében — hisz a világot teremtő Istenben, aki felé a történelem halad —; az intellektuális becsületességgel elfogadhatja az értelmesség diadalát, amellyel beköszöntött az abszolút jövő: a számkivetés vége, az emberi vágyak beteljesülése, a béke, a világosság és a szabadság végső győzelme. Az apostolok hite történetileg megmagyarázhatatlan, sőt megmagyarázhatatlan jelenség; egyedüli magyarázata Krisztus föltámasztása.

Hogyan értelmezzük? Mit tudhatunk erről? Azt jelentené a föltámasztás, hogy Jézus ott folytatta életét, ahol abbahagyta? A tanítványok nem így gondolták: a

föltámadással azt akarták mondani, hogy Jézus *eljutott* az Isten készítette dicsőségbe. Ennek a beteljesülésnek a mikéntjéről keveset tudunk. A Feltámadott súlya nem mérhető mérleggel — valószínűen nincs is súlya —, nem fényképezhető le, nem készíthető vele televíziós riport. Még azt sem tudjuk — mondja *Rahner* — hogy van-e feje vagy lába: nem tartozik tapasztalati világunkba. Az apostolok a maguk módján tisztában voltak ezzel. Nem beszélnek soha magáról a feltámadásról, hanem csak a saját élményeikről, arról, ahogy megtapasztalták a megdicsőült Krisztust. Ők úgy mondják: megjelent nekik. Azt azonban hangsúlyozzák és életüket teszik rá, hogy szubjektív élményeiknek és benyomásaiknak rajtuk kívüli, objektív oka volt: az a Jézus, akit látszatra elhagyott Isten, él Istennél. Tanítása, viselkedése, szenvedése igazolódott. A keresztt nem életünk átka, hanem üdvösségünk kezdete. A kereszttel kezdődik a szabadság, az igazságosság, a szeretet, a soha meg nem szűnő élet országa. Jézus a történelem nyitja, benne a történelem szörnyű kétértelműsége ellenére is megtalálható a lét értelme.

Mit tehetünk?

A Megfeszítettbe vetett hit kiengesztel Istennel és elkötelez az ember mellett: a kereszten át vezet az út az élethez és a szabadsághoz.

A keresztények nem találnak magukra — történelemben és társadalomban —, ha megelégednek az igaz hittel (orthodoxia) az igaz cselekedetek (orthopraxis) nélkül. Gyakran úgy tűnik, hogy csak a földi problémák fölött álló megdicsőült Krisztusban hisznek. Az égi Krisztusba vetett hitük alapján felmentve érzik magukat a földi Jézus követése alól. E felemás viselkedés, a társadalmi-történelmi cselekvés elmulasztása a keresztény azonosság elvesztéséhez vezet: „nem a hitvallás, hanem a mindennapi cselekedetek motívumai igazolják a hitet” (*B. Shaw*). Az „igaz hit” legszilárdabb alapja az *orthopraxis*: a gyakorlat kipróbálja és igazolja az elmélet súlyát, fontosságát, jelentőségét. *Gyakorló kereszténynek* szoktuk mondani azt, aki megtartja egyházának előírásait, liturgikus és fegyelmi szabályait, magáévá teszi és a közéletben védelmezi az intézmény érdekeit. A *keresztény gyakorlat* ennél sokkal tágabb, nem egyházi, hanem elsősorban világi tevékenység, az evangélium elsajátításán, belső és személyes birtokbavételén alapul: Krisztus követése az egyházi közösségen kívül is, a keresztény ember személyes, emberi, családi, világi létében, művészi, tudományos vagy politikai életében.

E gyakorlat *alapszabálya* nem az elkülönülés, hanem az *együttműködés*. A keresztény gyakorlat csak úgy valósulhat meg, ha nyújt valamit, ami eredeti és egyben összhangban van a társadalom legjobbjainak céljaival és tevékenységével. Ne azt kérdezzük: mi olyat tehetünk, amit a többiek nem tesznek, hanem: mit tehetünk velük együtt. Ha Jézus nem volt farizeus, s nem különült el a vámosoktól és bűnösöktől, akkor nekünk sem kell féltenuk tisztaságunkat a közös tevékenységtől. Elméleti téren, párbeszédben vagy vitában nem mondhatunk le a hitünket meghatározó megkülönböztetésről. A gyakorlat azonban éppen ennek az ellenkezőjét kívánja meg. Itt nem a kereszténység abszolút voltáról, nem egyedülálló és páratlan világfelfogásáról, hanem az emberiség közös erkölcsi értékeiről van szó. A gyakorlat célja nem az exkluzív megkülönböztetés, hanem az átfogó azonosság. Hivatásos teológusok vagy keresztények szemében a dogmatikai különbség esik nagyobb súllyal latba, az elkülönülésben látják a hit egyedül megfelelő formáját és távlatát. Aki azonban kevésbé elfogódottan és sokkal őszintébben keresztény, nem tér ki annak belátása elől, hogy a gyakorlat közvetíti a keresztény azonosságot. Mit jelentenek hitünk szavai, ha nem realizálódnak valóságos életünkben?

A keresztt nyilvános esemény, „a kapun kívül” állt (Zsid 13,12); nem zárkozható el a vallási individualizmus zárt ajtóit és leengedett függőyei mögé. A keresztény gyakorlat nem merül ki magánéletünk keresztjeinek öncélú szaporításában. Oda kell mennünk, ahol éppen most feszítik keresztre az emberfiát. A tömegtájékoztatás korában senki sem mondhatja: „Nem ismerem azt az embert” (Mt 26,74), akit mesterségesen tudatlanságban tartanak, emberi méltóságában meg-

gyaláznak, szabadságától megfosztanak, elhurcolnak, elűznek, elrabolnak, túszként kivégeznek vagy repülőgépen agyonlőnek. Az emberiség testének betegség-gócaiból szüntelenül áradó fájdalomjelzések egyre több ember tudatába viszik át, hogy beteg az egész test. Nekünk is fáj az idegen fájdalom, hacsak nem zárkózunk el tudatosan a hírközlés elől. Aki a háztetőt javíttatja, annak eszébe kell jutnia, hogy másoknak a házat is elragadta az ár. Aki álmatlanul hanykolódik, annak tudnia kell, hogy másokat nem engednek aludni a szemükbe világító lámpák. Aki a pokolba kívánja a határidőt, mert sehogy sem akar sikerülni a cikk, annak gondolnia kell a gyári munka egyre gyorsuló tempójára, arra, hogy emberek milliói nem élhetnek munkájuk közben saját ítéletükkel és nem gazdálkodhatnak szabadon erejükkel. A szüntelenül sugárzott információk otthonainkban jelenítik meg az elnyomást, a szenvedést, a betegséget; lebontják a válaszfalakat, félrehúzzák a magánérdek függönyét. Az emberiség központi idegrendszerében, a hírközlő eszközök hálózatában — emberek és csoportok között — szüntelenül áramló impulzusok: jelentések és utasítások tudatosítják, hogy olyan összefüggésben élünk, amelyben a másik valósága és helyzete egyre kevésbé választható el saját helyzetünkétől: az idegen fájdalom saját fájdalomként sajog. Más emberek nyomorúságának és veszélyeztetettségének a tudata relativizálja a saját helyzetünkre való reflexiót. A test mindaddig nem egészséges, amíg egyetlen tagja is beteg. Ha észleljük az idegen fájdalmat, amely voltaképpen a saját betegségünket jelzi, ha tudatában vagyunk annak, hogy a szabadság oszthatatlan, ha belátjuk, hogy saját állapotunk nem választható el az egész test állapotától, akkor keresztény feladatunk az, hogy oda menjünk, ahol a legvesélyeztetettebb mindannyiunk közös és oszthatatlan sorsa.

Ne mondja senki, hogy: „nem értem mit beszélsz” (Mt 26,71). Nem tehetjük meg, hogy jámbor hazugsággal átértelmezzük a világ és az ember helyzetét. Krisztus keresztjét árulná el az a hit, amely megelégednek a közvetlen vigasztalással ahelyett, hogy valódi tettekkel a nyomorúság és a fájdalom megszüntetésére törekednének. A közvetlen vigasztalás csak az egyéni szükséghelyzetet segíthet. Egyéb-ként ideologizálja a keresztet, s fegyverletétel: állandósítja a nyomorúságot. A világ és az ember sokféle elembertelenedése láttán a keresztény gyakorlat „kritikus szolidaritás a fenyegetett humánummal” (Metz), bárhol is forog az veszélyben. A szolidaritás új szemlélete él az emberiség legjobbjában, ma ez mozgósítja a társadalom erkölcsi energiáit. Ha a keresztények magukra akarnak találni, akkor szolidaritást kell vállalniuk minden törekvéssel, amely szociológiai vagy pszichológiai elnyomása alól akarja felszabadítani az embert. A legtökéletesebben funkcionáló társadalomban is kellene irgalmas szamaritánusok. Mindig lesz „egy ember”, akit kifosztanak, véresre vernek; mindig lesznek elárult barátok, emberi méltóságukban meggyalázott asszonyok, öregek, betegek, magánosak, akiket kifoszt a másik ember önzése vagy az elfogyó élet. A világ józan szemlélete nem mentesít azonban társadalmi feladatainktól; még realizmus címén sem zárkózhatunk megkövült individualizmusunk páncélja mögé. A felebarát csak többes számban konkrét, egyes számban elvonatkoztatás csupán. A Krisztus hirdette szeretet nem internálható személyek közti vonatkoztatási rendszerekbe; nem eshet annak a példabeszédnek a fogságába, amely epizódiként csak egy szempontból világítja meg a szeretet történetét. Isten országának szociológiai kategóriája a „nép”. A tömeg még nem nép, csak „tömeg” Jézus körül, bár sokan „keresztülfurakodtak” hozzá (Mk 5,21—34). Harminc év múlva több keresztény él Latin-Amerikában és Afrikában, mint a többi három világrészben együttvéve. Egyedül Afrikában 350 millióra jósolják az ezredforduló táján élő keresztények számát (Idoc-Internacional, 1970/7). Jézus megszánta az éhező tömeget (Mk 6,34-42). A technika csodálatosan megszorított kenyere még kiosztásra vár. Az éhező „pogányok” reménye elsőrendű termelési tényező, a gazdag „keresztények” azonban még mindig nem akarják elhinni az evangéliumnak, hogy a szétosztott öt kenyér maradékából tizenkét kosarat szedhetnek tele. A mai szeretet vagy politikai is, vagy egyáltalán nem szeretet.

Egyenlő életlehetőségek és egyenlő szabadság biztosítására irányul korunk etikai áramlata: hogy mindenkinek legyen mit ennie, mindenkinek legyen mibe öltöznie, hogy mindenki szabadon fejthesse ki alkotó tevékenységét s fejezhesse ki önmagát. Krisztus nem intellektuális szemléletre szabadított fel. Ugyanakkor azonban a keresztény szabadságeszmény nemcsak a megszokott társadalomkritika ismételése — mondja Metz —, hanem a lassanként megvalósuló osztatlan szabadság emlékezte. Megszabadít a kozmikus és a társadalmi erők abszolutizálásától, és az imádság vagy cselekvés hamis alternatívájától. A keresztény szabadság az imádságból meríti a világosságot a társadalmi rövidlátással szemben, az imádság ajánl-dekózza meg a kereszti örületének ésszerűségével, hogy széttephesse a manipulált ésszerűség átláthatatlan hálóját. Az imádság védi a szabadság érdekét, felhatalmaz az idegen szenvedés nyomát követő szeretetre: az érdeknélküliség érdekképviseletére a társadalomban. Csak az idegen szenvedés, csak az idegen szegénység, csak az idegen nyomorúság szüntelenül sugárzott sötét üzenetén át hallható Krisztus szava a mai világban.

Miben remélhetünk?

Társadalmi gyakorlatunk közvetíti reményünket: Krisztus halálának és feltámadásának emlékeztét. Aki remél, az visszatekint Jézus Krisztusra és belőle meríti az egészen beteljesült jövő bizalmát.

Miért oly nehéz azonosulnunk keresztény reményünkkel? Mert az abszolút jövőt ideologizált örökkévalóságba számúztuk. A remény — ha nem vesszük figyelembe dialektikus struktúráját — éppúgy ideologizálható, mint a vigasztalás. Igaza van az apostolnak: „ki remélné azt amit lát”? De hogyan reméljünk abban, amit egyáltalán nem ismerünk? A remény nem a jövő záloga, hanem *foglalója*. Hogyan reméljünk Isten eljövendő országában, ha nem látjuk, hogy már közöttünk van (Lk 17,21). Közöttünk van, ha a másik ember kedvéért le tudunk mondani arról, ami jog szerint megilletne minket: ha köpenyünk mellé még köntösünket is odaadjuk. Isten országa közöttünk van, ha képesek vagyunk hatalmunkat mások javára is fordítani: ha ezer lépésre kényszerítenek, elmegyünk kétannyira. Isten országa közöttünk van, ha az adósság behajtása helyett ingyen megbocsátunk, ha az állandó irigykedés helyett a szeretet igazságára, a hatalom akarása helyett a minden értelmet felülmúló békére törekszünk. Isten országa nem társadalmi fájdalomcsillapító. Ha komolyan vesszük, minden más programnál erőteljesebben utasít a történelem szolgálatára, az embertelenséggel szemben humanizálásra szólít fel. Jó reménysége megvigasztalja szívünket, s megerősíti szóban és tettben minden jóra (2 Tessz 2,16). Állhatatosság (1 Tessz 1,3), öröm (Róm 12,2), nyíltság (2 Kor 3,12), bizalom (Fil 1,20), kitartás (Fil 3,16) a remény gyümölcse. Velük beköszönt életünkben az, ami a nélkülözhetetlen emberi teljesítmények ellenére sem remélhető a tudomány és a társadalom haladásától, csak Istentől: a tökéletes igazság, a teljes felszabadulás, a töretlen szeretet és az egyetemes kiengesztelődés országa.

„Joggal hihetjük, hogy az emberiség jövőndő sorsa azoknak a kezében van, akik meg tudják győzni az utánuk következő nemzedéket, hogy érdemes élni és remélni” (*Gaudium et spes*, 31). Ha társadalmi gyakorlatunkkal visszaadjuk „a reményt azoknak, akik már hinni sem mernek magasabb rendeltetésükben” (*Gaudium et spes*, 21), akkor mi magunk is tudunk remélni reményünkben. A remény is olyan mint a szeretet: képtelenek vagyunk remélni, ha nem remélnek bennünk. Reményünk arra az egészen újra irányul, amelyet a jövőtől várunk. Ez a jövő nemcsak az élőké, hanem a megholtaké is: a Krisztus halálában és feltámadásában elindult jövő válaszol a halál provokációjára. Isten országa a szabadság és a korlátlan élet birodalma. Mi nem abban remélünk, hogy az egyéni tudat azonosul a közösségi tudattal, hogy a társadalom örök élete válasz az egyén halálára. Aki azt mondja, hogy minden élő rászolgál a halálra, nem is gondol arra, hogy éppen Mefisztófelesz szavát idézi: „denn alles, was entsteht, ist wert, dass es zugrunde

geht" (Faust, 1340). Mi azt reméljük, hogy — bár rászolgáltunk — mégsem pusztulunk el, hogy egyetlen ember sem él hiába. Nemcsak abban az értelemben, hogy valamiképpen mindenki hozzájárul a szabadság eljövendő országához, hanem abban az értelemben is, hogy minden egyes ember — aki valaha élt, él és élni fog — részese az ország áldásából. Ha a személy nem különíthető el a társadalomtól, akkor a társadalom fennmaradásán túl a „személy megmaradását” is fel kell tételeznünk. Mi a bizonyíték arra, hogy a személy csak „objektív szellemként”, alkotásaiban marad fenn? Az emberek szellemi energiája nem alakul át maradéktalanul objektív szellemmé. Milyen alapon állítható, hogy a maradék elvész a halálban, hogy a szellemi energiára nem érvényes az energiamegmaradás törvénye? Caesar becsvágya, Newton tűnődése, Bartók ihlete annyit sem módosított anyagcseréjükön, mint néhány baktérium. Miért kellene feltételeznünk, hogy a halálban megsemmisül az a roppant szellemi energia, amely az élőben sem mérhető fizikai-kémiai úton? Mi oka lehet ennek a reménytelenségnek? Alapvető pesszimizmus, előzetes kiábrándulás, egzisztenciánk gyökereibe befészkelődött kétely, amely nem mer és nem akar bízni a lét értelmes voltában.

Nem féledhetjük azonban, hogy elsősorban mi, keresztények vagyunk felelősek ezért a pesszimizmusért, mert ideologizáltuk az „örök életet”. Ez a veszély kezdettől fogva kísérte a keresztényeket. Az újszövetség legelső írása — a tesszalónikiakhoz írt levél — után szinte azonnal meg kellett írnia Pálnak a másodikát, hogy figyelmeztesse a fiatal egyházat az örök élet ideologizálásának a veszélyére: „aki nem akar dolgozni, az ne is egyék” — mondja (2 Tessz 3,11). A személy megmaradása nem kibúvó a földi felelősség alól. A hegei „fenntartó” ember — akit csak önérdéke vezet — nyugodtan mondhatja, hogy a történelmi szükségszerűség nélküle is érvényesül, legyenek mások a „világtörténelmi” egyének. Az eszkatológiai reményéhez hűséges és e hűségben magára talált keresztény nem beszélhet így, mert tudja, hogy a visszahozhatatlan idő Isten ajándéka. Ő szabta meg életünk idejét: drága minden pillanata, egyik sem pótolhatja a másikat. A múltó pillanatot az életünk véglegességét érlelő idő. Ha az ember nemcsak mondja, hanem szívével is tudja, hogy csak egyszer él, és a halál nem az élet vége, akkor nyomban nagyon fontos lesz minden a Földön; amit teszünk vagy elviselünk, aminek örülünk vagy amiért szomorkodunk, bármilyen, amivel foglalkozunk. Semmi sem elhanyagolható, semmi sem nevetséges apróság. Reményünk relativizálja s ezzel abszolút értékűvé teszi életünket: a végre, az örökkévalóságra, egzisztenciánk beteljesülésére vonatkoztatja. Ebben az abszolút értékű viszonylagosított életben minden fontos, súlyos és jelentős. Az eszkatológiai remény közvetít idő és örökkévalóság között. Igaz, hogy elfordíthatja az ember figyelmét földi feladatairól, de el is kötelezheti a Föld mellett jobban, mint bármely más program. *Nietzsche* csak megismétli a keresztény remény alapszabályát: „Testvérek, legyetek hűségesek a Földhöz”.

Aki tudja, hogy Jézus meghalt a kereszten, aki Jézus kereszttjét tekinti társadalmi cselekvése normájának, aki a föltámadt Krisztusba és eljövendő országába veti reményét, az magára talál, s behajtja keresztény azonosságának kinnlévőségét.

Felhasznált irodalom: Sören Kierkegaard írásaiból, Budapest 1969. 413. o.; 407. o. — I. Kant: Werke IX, Berlin 1910. 24. o. — Mérleg 5/1969/ 355—363. o. — H. Küng: Vigilia 35/1970/ 737—739. o. — Mérleg 5/1969/ 122—138. o. — K. Rahner: Schriften zur Theologie IX, Einsiedeln 1970. 197—226. o. — J. B. Metz: Vigilia 35/1970/ 816—818. o. — M. D. Chenu: Informations catholiques internationales N° 365/1970/ 19—21. o. — Idoc-International 1970/7. 25. o. 47—50. o.

A szenvedélyekből és vágyakból ered minden erény, ha azok jól rendezettek és helyes mértékkel élünk velük. Ha azonban nem fékezzük őket, akkor belőlük származik a lélek minden hibája és tökéletlensége.

Keresztes Szent János

A KERESZTÉNY FEJLŐDÉSELMÉLET DIALEKTIKUS MEGVILÁGÍTÁSBAN

Több haladó teológus, elsősorban Teilhard de Chardin és Karl Rahner munkásságának köszönhető, hogy a fejlődéstudományt a hittudósok is kezdik elfogadni és beépíteni a teológia rendszerébe.

A fejlődéstudomány értékelése a hittudósok gondolkodásában igen nagy átalakuláson ment keresztül. Először mereven visszautasították, különösen az evolúciónak az emberre való kiterjesztését, mert az szerintük mindenképpen ellenkezik a szentírásal és a teremtés dogmájával. Később azonban tisztázódott, hogy a teremtés és a fejlődés nemcsak hogy nem zárja ki egymást, hanem egyenesen feltételezi Istent, mint transzcendens és immanens oknak olyan közreműködését, mely úgy fokozza föl a teremtményi ok tevékenységét, hogy az önmagától hozza létre a fejlődést jelentő léttöbbletet. A teremtő Isten, ahogy erre Rahner *A hominizáció problémája* című gyűjteményes mű legértékesebb tanulmányában rámutatott, sosem kívülről nyúl bele a fejlődő világba, sosem válik a világ alkotóelemévé, hanem belülről fejleszti a világot azért, hogy megadja a teremtmények számára azt a képességet, azt az energiát, melynek segítségével önmagukat felülmúlhatják, a létben gazdagabbakká válhatnak.

Az ellenséges magatartás után tehát az utóbbi években megkezdődött a fejlődéstudomány által felvetett problémák alkotó jellegű feldolgozása. Ez a pozitív értékelés, úgy gondolom, még eredményesebb lehetne, ha a fejlődést dialektikus módon szemlélnénk, ha az üdvtörténetben is jobban észrevennénk a dialektikának a Teremtő által öröktől megállapított törvényeit. A dialektika a lét általános, alapvető fejlődéstörvényeivel foglalkozó tudomány, mely egyúttal a tudományos kutatásnak, vizsgálatnak is módszere.

A létben mi, keresztény gondolkodók nem csupán a leszűkített létet értjük, az abszolút létnek kinevezett relatív létet, hanem az abszolút és relatív, a szükségszerű és esetleges, a teremtetlen és teremtetett létet. A lét bontakozásának, fejlődésének legfőbb törvényei a következők: 1. A létben állandó a tevékenység. Az esetleges létezők szüntelenül változnak és a lét e változások közepette bontakozik ki fokozatosan. — 2. A létezők, a jelenségek egyetemesen összefüggnek, egymásra hatnak, egymással oksági összefüggésben állnak. — 3. Az esetleges létezőkben történő mennyiségi változások ugrásszerűen minőségi változásokba csapnak át, és ezáltal megváltozik a dolgok belső formája, az, ami a dolgot, jelenséget azzá teszi, ami, és minden mástól megkülönbözteti. — 4. A fejlődésnek, a létben való gazdagodásnak hajtóereje, mozgatója a létezők ellentmondásos jellege. A fejlődés úgy jön létre, hogy a dolgokban, jelenségekben rejlő ellentétes törekvések küzdelme a régi formák megsemmisüléséhez és új formák kialakulásához vezet. A fejlődő létezők, mert bennük ellentétes, egymást bizonyos mértékben kizáró, de ugyanakkor egymást feltételező oldalak, törekvések vannak, mindig magukban hordozzák saját maguk ellentétét, mely azután nem engedi, hogy a létezők egy helyben topogjanak. Az ellentétes erők és oldalak kölcsönös ellentmondása, ellenhatása végül is az ellentétek gyökeres feloldásához, a dolgok minőségi megváltozásához vezet. A minőségileg átalakult létezőkben azonban már újabb belső ellentétek fcszülnek, melyek az egységesnek látszó létezők újabb és újabb átalakulását eredményezik.

A hegeli dialektikának is ez a lényege. Ezért, ha elhagyjuk Hegel idealista panteizmusát, elfogadhatjuk a hegeli fejlődés, a *sein* (lét), az *anderssein* (a más-sálevés) és a *fürsichsein* (önmaga számára való létezés) fázisait. A fejlődés során a lét (*sein*) önmagával szemben foglal állást, önmagának az ellentétét állítja. Ez a mássálevésnek (*anderssein*) az állapota, az antitézis. A lét az önmagával szemben való állásfoglalás által gazdagodik léttartalomban, és létben gazdagodva tér vissza

önmagához. Így jön létre a szintézis, az ön maga számára való létezés állapota, a *fürsichsein*.

Az alábbi vázlatban az üdvtörténet néhány lényeges állomását szeretném dialektikus megvilágításba állítani és speciálisan arra rámutatni, hogy az üdvtörténet egyes tényezőiben rejlő belső ellentétes erők és törekvések hogyan lendítették előbbre a fejlődést.

Mikor kezdődött el a fejlődés?

Dogmatikánk alapvető igazsága, hogy Isten maga a Jóság és a Szeretet. A teremtes is önközlő jóságának bizonyítéka. A lét ugyanis mindig több, mint a nemlét. Ugyanakkor azonban a teremtes következtében a létezőkben szükségszerűen belső ellentétek keletkeztek. Ezek az ellentétek: a bizonyos fokú létnek és a relatív nemlétnek, a léthiánynak és létigénynek, a léthiánnyal járó léttehetetlenségnek és a létigényből fakadó léttöbbletre való törekvésnek ellentmondásai. Isten nem teremthetett végtelenül tökéletes lényeket, hanem csak léthiányban szenvedőket. Ez a tény végső fokon az oka minden bajnak, szenvedésnek, sőt bűnnek is.

Isten, aki maga a Jóság és Szeretet, ezeket a belső ellentmondásokat a teremtes pillanatától kezdve úgy oldotta föl, hogy elindította a fejlődés kozmikus folyamatát, melynek során a létezőkben meglévő dialektikus feszültségek készítetik a dolgokat arra, hogy a transzcendens és immanens Teremtőből áradó energia-többletet felhasználva törekedjenek létigényük fokozatos és folyamatos kielégítésére. A létezőkben rejlő belső feszültségek két ellentétes pólusa közt bontakozik kezdettől fogva az önfelülmúlás kozmikus folyamata. Ennek a fejlődési folyamatnak a végén aztán a létezők Istenhez, az abszolút Léthez jutnak el, és benne teremtményi mivoltuknak megfelelő létigényük teljesen kielégül. A relatív lét és nemlét ellentéte azáltal oldódik föl, hogy a teremtmények az abszolút Létet oly mértékben birtokolják, amilyen mértékben a teremtmény bírhatja a Teremtőt.

Ez az igazság Teilhard de Chardinnek, aki a kozmikus feszültségek új, fejlettebb formációkat létrehozó szerepét állandóan hangoztatta, tehát a dialektikusan gondolkozó Teilhard-nak egviki alapvető meglátása. „Mert nem fogadhatom el, hogy a Világ rosszul van felépítve, hogy képtelen volna a méhében született lények alapvető éhségét kielégíteni: szenvedélyesen átadom magam annak a bizonyosságnak, hogy az Élet a maga egészében új és örök Föld megalapítása felé halad” (Hit az emberben. Az én mindenségem című fejezet, 360. o.).

„Az egyesülésnek és szublimációnak vég nélküli működése folytán (Krisztus) magáévá teszi a föld teljes lelkiségét. És amikor niindent összegyűjtött és átforgált, elérve a befejező műveletben az isteni központot, amelyet soha el nem hagyott, akkor bezárul, egyesítve önmagát hódításaival... Igazában ez a „panteizmus” magasabb formája, a keveredés vagy megsemmisülés mérgező nyoma nélkül. A tökéletes egység várása, amely egységben, hogy belemerülhessen, minden elcm meg fogja találni a mindenséggel egyidőben a maga beteljesülését” (A keresztény jelenség. A hit tengelyei című fejezetből).

A bontakozó lét sorsdöntő szakaszai

Ha ezt az állandó fejlődési folyamatot korszakokra akarjuk osztani, akkor az első lényeges időszakot a hominizáció korszakának nevezhetjük. Ez a szakasz az emberré válás felé fejlődésnek és az ember kialakulásának korszaka. A fejlődésnek, mint ezt a természettudományok *a posteriori*, számtalan tapasztalati tény alapján megállapíthatják, alapvető törekvése, hogy kialakítsa az embert. Ebben a korszakban a kozmogenezist a biogenezis követte, mely a noogenezisbe torkollott, megjelentek az öntudatra ébredt, szellemi képességekkel bíró lények. Az ember megjelenésével létrejött a Kozmosz első nagy, egységes állapota, első nagy szintézise. A mindenség kitermelte magából uralkodóját, fejét, a Kozmosz öntudatra ébredt királyát. A világegyetem pillanatnyi harmóniába olvadt össze és a Teremtő

egyetemes imádásában egyesült. Ez volt a teremtés első „Sabbatja”, a Hexameron hetedik napja (*Gen* 2,1–3). A fejlődés módjaival, fokozataival, melyek az ember kialakulásához vezettek, már sokan foglalkoztak — Teilhard de Chardinén kívül (Overhage—Rahner *Das Problem der Hominisation*; Marcozzi—Solvaggi *Problemi delle origini*; és még sokan mások) —, ezért ezt a kérdést külön nem érintjük.

A hominizáció korszakának lezárulásával kezdődött el a humanizáció ideje. A humanizáció korszakának célja, hogy az ember egyre emberibbé váljon, egyre méltóbbá legyen szellemi természetéhez, sőt ne csak saját magát, de az egész Kozmoszt is humanizálja alakítsa saját képére, emelje föl a maga színvójára. Az ember szellemi természete alapján Isten képmására alakított teremtmény. Isten ezt a hasonlatosságot még nagyszerűbbé tette azáltal, hogy az embert a természetes létsíkról felemelte a természetfeletti létnívóra, hogy így az emberen keresztül a Kozmosz is magasabb rendű létnívón bontakozhasson tovább és érje el a létteljességet.

A humanizálódás időszakának a kezdetén azonban az emberben rejlő belső ellentétek felrobbantották a Kozmosz egységét, szétépték az Isten és az ember közti barátság szálait, és az ember belső világába még disszonánsabb akkordokat végyittek. A fejlődés egy ideig ilyen labilis állapotban folyt tovább. A bűnbeesett és a kegyelmi ajándékokat eltékozolt ember önjelére utalva próbált az igazabb emberiség irányába haladni egészen addig, míg a bűn ellenhatásaként meg nem történt a megváltás, míg el nem jött az Ige, és a lét egységét magasabb nívón helyre nem állította. Ekkor kezdődött el a harmadik nagy fejlődési időszak: a magasabb rendű humanizáció ideje. Ebben az új, magasabb rendű, de még nem tökéletes, nem végleges létezésben, melyet Krisztus teremtett meg, s melynek feje, összetartója és végcélja Ő, szintén hatalmas ellentétes erők feszülnek. Ezeknek a küzdelme gyorsítja meg a fejlődést, melynek végén Krisztusban valósul meg a mindenség végső, már semmiféle labilitásban nem szenvedő, tökéletes egysége. A fejlődésnek erről a harmadik időszakáról a megváltással kapcsolatban lesz bővebben szó.

Miért bomlott föl a lét első kozmikus egysége?

Azért, mert az egységes világ csúcsán álló emberben, a Kozmosz zárókövét alkotó személyiségben olyan belső ellentétek feszültek, melyeket az első ember nem tudott feloldani.

Az öntudatra ébredt, saját magát tudatosan birtokló és a végtelen felé megnyílt szellemi lényben, az emberben az alapvető ellentéteket nem a test és a lélek vonalán kell keresnünk! A transzcendens irányú metafizika, ahogy erre szintén Rahner mutatott rá a már említett tanulmányában, nem tekinti az anyagot és a szellemet egymással csak szembenálló és egymáshoz viszonyítva csak idegen valóságnak, hanem figyelembe veszi a különbözőségüket megelőző egységüket. Abból, hogy az anyagot csak a szellemhez való viszonya által tudjuk meghatározni és azt mondjuk, hogy az anyag olyan létező, mely a létnek a szellemben kibontakozó teljességét még nem éri el, következik az is, hogy az anyagnak a szellem felé való fejlődése nem tartalmaz belső ellentmondást.

A homo sapiensben fennálló dialektikus ellentmondások a nagyfokú léttehetetlenségnek és felfokozott létigénynek, továbbá személyisége zártságának és nyitottságának ellentétei. A személy eszes természetű, komplett egésznek képező magánvaló, mely önmagában teljesen megáll és más személybe be nem kebelezhető. A személy tehát zárt egység. Ugyanakkor azonban zártága mellett szükségszerűen nyitott is. A személyiség természete megköveteli, hogy a másik személlyel relációba, kapcsolatba lépessen, mondhassa neki: Te! Ez a zárt egység továbbfejlődését nem azáltal éri el, hogy visszavonul zártága elefántcsonttornyába, hanem azáltal, hogy kitárul a másik személy felé, a másik személyt, mint önmagának ellentétét állítja, javallja, és ezáltal bizonyos mértékben mássá lesz. Csak így, mások segítségével

gázdagodhat létartalmában, térhet vissza önmagához, mint továbbfejlődött lény. A személyiségben tehát a nagy kettősség a zártságnak, az önmagához való ragaszkodásnak és a nyitottságnak, a mások felé való kitárulkozásnak ellentéte.

A személlyé vált ember emberré válásának pillanatában észrevette, hogy más, vele egyenrangú személyek is léteznek. De rádöbrent arra is, hogy van egy nálánál magasabb rendű lény is. A személyiség természetéből következik, hogy már ezek az első emberek is ragaszkodtak függetlenségükhöz. Ugyanakkor azonban a bennük dolgozó létigény kereste a továbbfejlődés lehetőségét a mások felé való közeledés, megnyílás által.

Ekkor ajánlotta föl Isten az első embereknek, hogy velük bensőséges, baráti kapcsolatba lép, részesíti őket magasabb rendű életének többleteiből. Sőt a szentírás tanúsága szerint nemcsak felajánlotta, de meg is ajándékozta őket a természetfeletti élet kegyelmeivel. A Genézis ezt aényt úgy írja le, hogy az ember közvetlenül érintkezett Istennel, meghitt viszonyba került vele. Az ember tehát az Istennel való kapcsolat, belső barátság létsíkján fejlődhetett volna tovább és emelhetette volna föl az egész világot a természetfelettiesség magaslataira.

Ekkor tört be a lét harmóniájába a bűn robbanása. Az első emberek nem tudták pozitív módon feloldani a személyiségükben feszülő ellentéteket. A függetlenségéhez ragaszkodó emberpár féltette önállóságát a nálánál mérhetetlenül magasabb rendű lénytől. A léthiánnyal küzdő és ezért korlátozottan gondolkodó ember úgy érezte, hogy Isten az ő személyiségét el akarja nyomni. Isten közeledésében és ajándékaiban fejlődésének akadályát látta. Gondoljunk csak a két tiltott fa szimbólumára! (Gen 2,16–17) Ezért az első emberek szabad akaratukkal visszautasították Isten barátságát, nem az Ő segítségével, hanem más személyek (a kígyó, az asszony) által és a maguk erejére támaszkodva próbálták megszerezni a kívánt léttöbbletet. Ezzel a döntésükkel azonban az első emberek saját magukat fosztották meg attól a léttöbblettől, melyben Isten ingyenes irgalma folytán részesültek. Miután a bűn robbanása letaszította őket a kegyelmi létsík magaslatairól, önerejükben ide soha vissza nem juthattak volna. Véglegesen a természetes létsíkon kellett volna maradniuk összes leszármazottaikkal együtt. Véglegesen csak a hozzá hasonló véges személyek segítségével haladhattak volna tovább a fejlődés szűk lehetőségein belül. Ez volt az eredeti bűn.

Az Isten felé való bezárkózás, barátságának visszautasítása által az ember a lét legnagyobb torzójává vált, mert végső célját, az Isten által felkínált létteljesítést sosem érthette volna el. A bűn azonban nemcsak az emberre, de az egész világ fejlődésére is végzetes hatást gyakorolt, mert az Univerzumot is vakvágányra terelte. Az embernek, mint a Kozmosz urának, lett volna ugyanis a feladata, hogy azt humanizálja és így juttassa el a mindenséget a teremtmények által birtokolható létteljesítéshez. A bűn azonban az emberrel együtt a természetet is megfosztotta ettől a lehetőségtől. Ezért: „A sóvárgással eltelt természet Isten fiainak a megnyilvánulását várja. Hiszen a természet is hiábavalóságnak van alávetve, nem önként, hanem amiatt, aki alávetette. De megmarad a reménye, hogy a mulandóság szolgai állapotából felszabadul Isten fiainak dicsőséges szabadságára (Róm 8,19–31).

Az eredeti bűn többszörösen végzetes ellentéteket és feszültségeket vitt a világba. Így a Teremtőnek és a lázadó teremtménynek diszharmonizációját. Továbbá Isten részéről a teremtmények felé történő nagylelkű megnyíltságnak, az emberek részéről az önmaguk függetlenségéhez való ragaszkodásnak, az önelégültség körébe való bezárkózottságnak ellentéteit. Végül a bűnös emberben pedig az Istentől való elfordulás, ugyanakkor pedig az Istenre, mint a létteljesítés egyedüli forrására való szükségszerű ráhangoltság mérhetetlen ellentétét.

Ezek az ellentétek, bármennyire is a történelem legtragikusabb eseményéből fakadtak, végső fokon mégsem a hanyatlást idézték elő, hanem a továbbhaladásnak lettek elindítói. Olyan nagyszerű kibontakozási lehetőségeket nyitottak meg, amilyenekkel az emberiség a bűnbeesés előtt nem bírt.

A bűn antitézise

A bűn által keletkezett felfokozott létfeszültségek, a mindenség egyensúlyának megbillenése történelmi mértékkel nézve, sokáig nem maradhatott fenn. Az ellentéteknek fel kellett oldódniuk, új helyzetet kellett létrehozniuk, a létben minőségi átalakulást kellett eredményezniük. Ezeknek az ellentéteknek, ha szabad ezt a kifejezést használunk, kisülése eredményezte Isten örök végzéséből az ellentéteket feloldó és új világot teremtő megoldást: a megváltást.

A bűn a függés ténye és az egyre nagyobb függetlenség akarása, a más személyek felé való megnyílás által történő töltekezés, ugyanakkor a saját világához való görcsös ragaszkodás ellentétes törekvéseiből fakadt. Az első emberek nem tudták ezeket a kettősségeket pozitív módon feloldani. Önmagukba zárkózva, az önelégültség gögijével tönkretették az Istennel való személyes barátság meghitt kapcsolatát. Mert ezt a személyes kapcsolatot az ember csak lerontani volt képes, de helyreállítani már nem, csak isteni Személy vehette föl újra a személyes érintkezés baráti fonálát. A második isteni Személyre hárult a feladat, hogy a lázadó embert kiengesztelje az Atyával, a harag fiait ismét Isten barátaivá, gyermekeivé magasztosítsa. Mert az ember önzően magába zárkózott, rendkívüli módon az Isten nyílt meg az emberiség irányába. Mert az ember a teljes függetlenségre törekedve szakadt el Urától, a megváltás így csak a teljes alávetés, az Atya akaratának tökéletes teljesítése által történhetett meg. „Ő isteni mivoltában nem tartotta az Istennel való egyenlőséget olyan dolognak, amihez föltétlenül ragaszkodjék, hanem a szolgai alakot felvéve kiüresítette önmagát és hasonló lett az emberhez. Külsejét tekintve olyan lett, mint egy ember; megalázta magát és engedelmes lett mindhalálig, mégpedig a kereszthalálig” (Fil 2,6–8).

Mert az ember nem akart mássá lenni, az emberinek ellentétét, a saját bensejében kibontakozni akaró istenit nem akarta állítani, az Isten vált bizonyos mértékben mássá, vette föl az emberi természetet, hogy így segítsen az embernek mássá lennie; és isteni léttöbblettel töltkezve önmagához visszatérnie. Mert a bűn oka az volt, hogy a léthiánnyal küszködő ember korlátozott értelmével azt hitte, hogy Isten korlátok közé akarja szorítani, a továbbfejlődés lehetőségeitől akarja megfosztani. A megtestesülés és megváltás azt akarta bebizonyítani, hogy az Isten végtelenül önzetlen, a legnagyobb áldozatokra is képes csak azért, hogy adhasson, hogy az embert gazdagabbá teghesse. Az Ige azáltal, hogy isteni Személyébe felvette az emberi természetet, arra döbbsentette rá az embert, hogy milyen nagyszerűvé formálódhat a teremtmény az Istennel való személyes kapcsolat által. Sőt nemcsak az ember, de az egész világegyetem is csak az Ő isteni közreműködésével érheti el végső célját. Az Ige ugyanis azáltal, hogy az emberi természetet keresztül a Kozmoszt is isteni mivoltához emelte és abba felvette, azt is humanizálni akarta, a saját isten-emberi képmására óhajtotta formálni.

A megtestesülésig lejátszódó humanizálódási korszak a bűnbeesett embernek próbálkozási időszaka, alacsonyabb rendű humanizációs időszak volt. Krisztussal az emberfeletti emberré való nemesedés korszaka kezdődött el. Ez a szakasz is humanizációs szakasza a történelemnek, de sokkal magasabb rendű, mert már a természetfeletti lét sákján bontakozhat tovább. Ennek a korszaknak célja, hogy a megváltás által az isteni életáramba bekapcsolt ember egészen Krisztus képére formálódjon, végül pedig a történelem csúcán a lét egysége valósuljon meg, kiépüljön Krisztus titokzatos teste, Krisztusban, mint főben egyesüljön az egész világ.

Ahhoz, hogy ez az isteni terv valóra válhasson, a létehetetlenséggel és a bűn okozta fokozódó teherterekkel kínló ember erőttöbbletre szorult. Ezeket az energiákat, a kegyelmi élet erőforrásait érdemelte ki és szerezte meg Krisztus megváltói halála. Joggal állíthatjuk, hogy ez a megváltói halál új világot hozott létre, a bűn szakadékból kiemelt és kegyelmileg újjáteremtett világot. „Mindaz, aki Krisztusban van, új teremtmény. A régi továtűnt, lám, új valósult meg” (II. Kor 5,17). A megváltás által a létnek minőségileg magasabb rendű állapota és egysége valósult meg. Az Istennek és az embernek kapcsolatát minőségileg lett több és más, mert az újbóli barátságot a második isteni Személy emberré válása és megváltói

halála, tehát külön isteni tevékenység érdemelte ki, és a Szentlélek állandó közreműködése erősítette meg és erősíti az idők végezetéig. Az ember bensejében minőségileg lett több, mert a bűn sötétjét a kegyelem fénye váltotta föl, a bűn szolgásgát Istén barátsága. Az a barátság, melyet most már nem az Atya kínált föl ingyen, hanem a Fiú az emberiség nevében szerzett vissza mindörökre.

Ebben a megváltás által újjáteremtett világban a fejlődés már nagyobb lépésekkel haladhat előre, mintha sosem történt volna meg a bűn drámája. A bűn készítette ugyanis Krisztust arra a leghősiesebb önküiresítésre és akaratlemondásra, mely által azokat a mérhetetlen erőtartalékokat szerezte meg számunkra, melyeket az eredeti szentség állapotában sosem birtokolhatott volna az emberiség. Mivel a lét akkumulátora a legnagyobb energiákkal töltődött föl, akik ebből merítenek, gyorsabban és magasabbra juthatnak az Isten felé vezető úton, mint e nélkül a kegyelmi erők nélkül. Az önmagát kiüresítő és feláldozó Istenember hősies példája lelkesítheti csak az embert a példa követésére, a Krisztusért felvett keresztet, életáldozatot vállalására. A történelem heroizmusai, az életszentség páratlan csúcsai a megváltás nélkül sosem valósulhattak volna meg. A megváltás tette a léte olyan gazdaggá, Isten vérenek bibora által olyan széppé, színessé, mely nélkül a lét mérhetetlenül szürkébb és szegényebb lett volna.

A magasabb rendű egységben feszülő ellentétes erők szerepe

A megváltás azonban nemcsak azáltal szolgálta és szolgálja a fejlődést, hogy Krisztus példája mutatja az utat az idők végezetéig a magasabbra törő emberiségnek és a Krisztus által kiérdemelt kegyelem segíti a teremtményeket ebben a nagyobb akarássukban. A megváltás azáltal is a fejlődés legfőbb mozgatóerejévé vált, mert az ellentétes pólusok közti feszültségeket még jobban növelte és fokozza a jövőben is.

A megváltás, bár Isten irányában feloldotta a bűn okozta feszültséget és megnyitotta az Isten felé való fejlődés kapuit, bár egységes világrendet alkotott, ebben a fejlettebb szintézisben a belső ellentéteket nem szüntette meg, sőt egyre inkább kisarkította. Mind a megváltott emberben, mind pedig az egész emberiségben megmaradt az eredeti bűn és az egyéni bűnök által felfokozott kegyelmi léthiány és létehetetlenség. Az idővel növekszenek az egyének és a társadalom bűnei, melyek növelik a visszahúzó erőket. Ugyanakkor azonban ott duzzad az emberben a megváltás által keltett remény, hogy létigénye kielégülhet és szüntelenül árad lelkebe a kegyelem előrelendítő ereje. A megváltás következtében még inkább két irányba húzó erők harctere lett az emberiség. Ennek az Istentől eltaszító, ugyanakkor hozzá fokozott erővel vonzó kettősségből egyaránt születnek nagy bűnök, nagy aposztáziák, de hősies kegyelmi fellendülések, a szentség csodái is.

A megváltás szelleme nem tűr ingadozást, hanem határozott állásfoglalásra készíti az embert, polarizálja az egyéneket és a közösségeket is. „Nem vagy sem hideg, sem meleg. Bárcsak hideg volnál, vagy meleg! De mivel langyos vagy, kivetlek a számból.” (Jel 3,15–16). Igen, az evangélium polarizálja az emberiséget. Enélkül a polarizálódás nélkül a történelem sokkal lassúbb ütemben fejlődne, haladna a végkifejlet felé. A polarizálódással kapcsolatban egy igazságot sosem szabad a szem elől téveszteni! A polarizálódás a mindennapi szóhasználatban annyit jelent, mint az ellentétes álláspontok kifejeződése. Akkor keletkezik, ha egy igazsággal, ténnyel, dologgal kapcsolatban két ellentétes nézet alakul ki. Ez az ellentét bizonyos egységet tételez föl, egy dolgot, egy problémakört, mellyel kapcsolatban keletkeznek az ellentétek.

A mi esetünkben az a lényegesen egységes valami, amelyben a kisarkítások keletkeznek, nem más, mint az események sodrában egyre erőteljesebben épülő titokzatos krisztusi test. A kegyelmi lét két partja, ellentétes pólusa közt. fizikai hasonlattal élve, feszül a titokzatos krisztusi erőter. A pozitív és negatív póluson tevékenykedők valódi vagy látszólagos ellentétei minél nagyobbak, annál biztosabban és gyorsabban irányítják a fejlődést a végkifejlet felé, vagyis annak a cél-

nak megvalósulása felé, hogy a világban kiépüljön Krisztus titokzatos teste, megvalósuljon a lét harmadik, legmagasabb rendű egysége.

Krisztus titokzatos testének kiépülése a legmagasabb rendű humanizációs folyamat. Ennek a humanizációs folyamatnak rendeltetése, hogy az ember és uralkodási színtere, a Kozmosz egészen emberivé váljon, egészen hasonlatos legyen az igazi Emberhez, a második Ádámmal, aki magához emelte és magába felvette a mindenséget. „Akiket előre ismert, azokat előre rendelte, hogy hasonlókká váljanak Fia képmásához” (Róm 8,29). Éppen ezért mindaz, ami a humanizációt, az embernek és a Kozmosznak emberibbé válását szolgálja, ha talán sokszor görbe, kerülő utakon is, de végső fokon Isten legszentebb terveit szolgálja, a krisztusi test kiépülését mozdítja elő. Ahogyan a test és a lélek nem két ellentétes valami, hanem tökéletes egységet alkot és végső törekvése, hogy a létből minél többet szerezessen meg, hasonlóan a titokzatos krisztusi test szerves része az anyagi, a technikai világ is, melyet Krisztus magába felvett, de szerves része a Krisztusból, mint Főből áradó kegyelmi életáram, a természetfelettség magasabb rendű, de gyökereit a természetes világba mélyesztő létsíkja is.

Ebbe a titokzatos közösségbe szigorú értelemben véve Krisztus egyházának tagjai tartoznak bele. Elsősorban az igazak, akik tudatosan merítenek az egyház kegyelmi kincseiből. De azok az igazak is, akik külsőleg nem tagjai az egyháznak, de istenhitük, őszinte igazságkeresésük és nemes erkölcsi életük által a pozitív póluson vagy annak közelében élnek s tevékenykednek. A krisztusi erőterben működnek azonban és így tágabb értelemben véve Isten országának tagjai azok is, akik talán nem ismerik Őt, talán nem is hisznek Istenben, talán nagyon is emberi életet élnek, de a földi világot akarják meghódítani, szebbé formálni, az ember szolgálatába állítani, és így az emberiség életét boldogabbá varázsolni. Ezek is Isten országát építik. Mert az úgynevezett profán munka és a látszólag deszakralizált világ is Isten országához tartozik, annak egyik szerves része. Szerves része, mert az anyagi világ a maga tér-idő berendezettségében Krisztust, az Istenembert hordozta, az Ige ezt a világot öltötte magára. Továbbá ma is ebben a világban épül a titokzatos krisztusi test, és ez a világ Isten minden gyermekének, bármilyen legyen felfogása és élete, eltetője és tevékenységi színtere. Aki az anyagi világot formálva törekszik az élet szebbé tételére, aki a mindenség humanizálására szenteli életét, az szükségszerűen együttműködik az állandóan teremtő Istennel, és az Úr alapvető parancsát teljesíti: „...hajtsátok uralmatok alá és uralkodjatok a tenger halain, az ég madarain, s minden állaton, ami mozog a földön!” (Gen 2,28).

Aki tehát ezt a parancsot ismerve vagy nem ismerve teljesíti, objektív istenszolgálatot végez és tetteivel imádja a Teremtőt. Az emberiségnek ezek a tömegei valóságban vagy látszólagosan bármennyire is a negatív pólus közelében élnek, a krisztusi erőter hatása alá tartoznak, mert Isten akaratát teljesítik, továbbá Krisztus értük is meghalt, hogy számukra is kiérdemelje a létteljességhez segítő kegyelmeket.

De ebben a krisztusi erőterben vannak azok is, akik tudatosan a negatív póluson tevékenykednek, tudatosan Isten ellen küzdenek. Gondoljunk csak ezzel kapcsolatban az Údvözítő hasonlataira. „Végül hasonlít a mennyek országa a tengerbe vetett hálózatra, mely mindenfajta halat bekerít. Amikor megtelik, partra húzzák, nekiülnek és a javát edényekbe válogatják, a hitványát pedig kiszórják” (Mt 13,47—48). A konkolyról szóló hasonlat még erőteljesebben igazolja ezt az állítást. Az ember-konkoly is, tagja az emberiségnek és a Kozmosznak, melynek magasabb rendű egységét istenemberi fősége alatt Krisztus teremtette meg. Végső fokon azután, hogy ebben az erőterben véglegesen kik maradnak meg és kik szakitják ki belőle magukat mindörökre, ez az egyéni Paruziakor dől el. Elfogadhatónak látszik Ladislaus Boros meglátása, melyet *Misterium mortis* című művében fejtett ki. Szerinte a halál pillanatában válik képessé a lélek a lét igazi értelmének felfogására és a végső, igazán szabad döntés meghozatalára. Ekkor jelenik meg a lélek előtt Krisztus. Ekkor kell mindenkinek Krisztusban megismernie a lét teljességét és értelmét, és végérvényesen Őt választania. Aki élete tehetetelének

hatására nem ismeri fel Krisztust és nem benne akarja létigényét kielégíteni, az kénytelen önmagával megelégednie, és önmagába zárkózva élnie mindörökre.

Közben pedig egyre erőteljesebben épül a titokzatos krisztusi test. Amikor pedig fejlődésének arra a pontjára ér, melyben már mindnyájan együtt lesznek, akik Krisztus teljességét alkotják, akkor másodszor jelenik meg az Úr. Ekkor ragyog majd át a képére formálódott világon megdicsőült jelenléte. Amikor ez mind megtörténik, amikor a mindenséget önmagában teljesen egyesítette, saját képére formálta, akkor mindent átad az Atyának, hogy így legyen Isten minden a mindenben! „Mikor pedig minden alája lesz rendelve, maga a Fiú is aláveti magát annak, aki mindent alávetett neki. Akkor Isten lesz minden a mindenben.” (I. Kor 15,28). Ekkor valósul meg a Kozmosz második nagy „Sabbatja”, amikor a mindenség Isten igazi és végleges imádásában egyesül. Ekkor érkeznek el a létezők létigényük teljes kielégítésének végső forrásához.

Isten azonban végtelen. Belőle egy örökkévalóságon át mindig újat lehet méríteni. Ezért a fejlődés véget sosem ér. Az új eget és új földet Isten kegyelmi fénye ragyogja át. Isten igézetében élve tevékenykedik az ember mindörökké, hogy az új eget és új földet Istennel állandóan együttműködve minél tökéletesebbé formálja. A fejlődés tehát, mely a teremtetés hajnalán az idővel együtt kezdődött, folytatódik egy örökkévalóságon át.

KIRÁLY ISTVÁN

AZ ELBOCSÁTÓ, SZÉP ÜZENET

Törjön százegyszer százszor-tört varázs:
Hát elbocsátlak még egyszer, utólszor,
Ha hitted, hogy még mindig tartalak,
S hitted, hogy kell még elbocsáttatás.
Százszor sújtottan dobom, im, feléd
Feledésemnek gazdag úr-palástját.
Vedd magadra, mert lesz még hidegebb is,
Vedd magadra, mert sajnálom magunkat,
Egyenlőtlen harc nagy szégyeniért,
Alázásodért, nem tudom, miért,
Szóval már téged, csak téged sajnállak.

Milyen régen és titkosan így volt már:
Sorsod szépíteni hányszor adatott
Amitó kegyből, szépek szépiért
Forrott és küldött ékes Léda-zsoltár.
Sohase kaptam, el hát sohse vettem:
Ádadtam néked szépen ál-hitét
Csókoknak, kik mással csattantanak
S szerelmeket, kiket mással szerettem:
Es köszönök ma annyi ölelést,
Am köszönök mégis annyi volt-Lédát,
Amennyit férfi megköszönni tud,
Mikor egy unott, régi csókon lép át.

És milyen régen nem kutattalak
Fövenyes múltban, zavaros jelenben
S már jövőd kicsiny s asszonyos rab-útján
Milyen régen elbúcsúztattalak.
Milyen régen csupán azt keresem,
Hogy szép énebből valamid maradjon,

Én csodás, verses rádfogásaimból
S biztadsz magad árván, szerelmesen,
Hogy te is voltál, nemcsak az, aki
Nem birt magának mindent vallani
S ráaggatott diszeiből egy nőre.

Büszke mellemről, ki nagy, telhetetlen,
Akartam látni szép hullásodat
S nem elhagyott némben kis bosszúját,
Ki áll dühödten bosszú-hímmel lesben.
Nem kevés, szegény magad csúfolását,
Hisz rajtad van krózusságom nyoma
S hozzám tartozni lehetett hited,
Kinek mulását nem szabad, hogy lássák,
Kinek én úgy adtam az ölelést,
Hogy neki is öröme teljék benne,
Ki előttem kis kérdőjel vala
S csak a jöttömmel lett beteljesedve.

Lezörögsz-e, mint rég-hervadt virág
Rég-pihenő imakönyvből kihullva
Vagy futkározva rongyig-cipeled
Vett nimbuszod, e zsarnok, bús igát
S, mely végre méltó nőjéért rebeg,
Magamimádó önmagam imáját?
Kérem a Sorsot, sorsod kérje meg,
Csillag-sorsomba ne véljen fonódni
S mindegy, mi nyel el, ár, avagy salak;
Általam vagy, mert meg én láttalak
S régen nem vagy, mert már régen nem látalak.

(Ady Endre: Elbocsátó, szép üzenet)

1912 májusában íródott ez a költemény a Léda-szerelem záró verseként. Pontot tett végleg egy hosszan húzódó emberi pörre. Különféle memoárokból — főleg Ady Lajos, Bölöni, Dénes Zsófia, Franyó Zoltán és Révész Béla emlékezéseiből — összeállítható ma már ennek a „törjön” igével kezdődő kegyetlen hangú szakító versnek közvetlen életrajzi-emberi háttere. Ha a tények mindenben nem is, de azok hangulata, a tőlük kiváltott biográfiai atmoszféra maradéktalanul felvázolható: az egymást fullasztó kicsinyességek voltak az a légkör.

1911 októberében, tíznapos Chiemsee melletti, prieni üdülés után a müncheni pályaudvaron vált el egymástól Ady és Léda, de (amint levelükből kitűnik) nyugtató emlékek helyett tépő szomorúságot vittek csak magukkal külön életükbe. Léda szokásos féltékenységi jelenetei terhekké tették az együttlétüket. Nem bírta ez az asszony a békét, a nyugalmat: hiányzott belőle az öröm képessége.

Elválva egymástól Ady ment vissza Pestre, Léda pedig utazott Párizsba. De a távolság sem gyógyította kapott sebeiket. Ady küldött ugyan Párizsba néhány engesztelő és kérő levelet s egy olyan költeményt, a szomorú szerelemnek oly simuló versét, mint *A legszebb este*. De ennek magyaros tizenkettősökben szóló meleg hangján s a levelek fogadkozásain kívül pletykák is érkeztek Diósiékhoz a rue de Levisre. Párizsba vetődött egy dr. Szőke nevezetű ügyvéd, a későbbi „bosszúhím”, akiből a vezetőknév mellett Hatvany Lajos gúnyoros, fölényes emlékezése maradt fenn csupán. Evekkel később, Léda temetésén, Reinitz Béla figyelmeztetésére megjegyezte Hatvany, miként ment a szertartás után, a „szemergő esőben”, végig „a kopasz jegenyesoron” egy „tömszi és pohos, mankón bicegő öregember” a kijárat felé. Ez volt a „bosszúhím”; a szürkeség és a jelentéktelenség járt együtt vele.

Rejtély ma már ennek a férfinak hajdani szerepe és egykori jelleme. Belevesztett mindez az ismeretlenségbe. Valószínűleg meg szeretne volna kapni dr. Szőke Lédát. Hogy a nőt kívánta-e, vagy csupán a híressé vált asszony szerelmével akarta növelni férfiúi becsét: már megválaszolhatatlan. Egy azonban biztos: fegyvertárába beletartozott a jelentéktelenség örök, kész fegyvere: a kicsinyes intrika. Pesten Léda húgával Bertával — alias: Bubival — lakott ő egy házban, s hogy saját esélyeit, értékét növelje, Ady és Bubi állítólagos flörtjéről szállított híreket az erre egyébként is gyanakvó Lédának. A mérgezett viszonyhoz hozzáadta az újabb mérgeket. Hogy mennyire volt jogos Léda kigyúló féltékenysége? A két illetékesnek, Adynak és Bubinak, hiányzik erről minden vallomása, s fennmaradt leveleik sem adnak fogódzót: beleillik ezeknek a hangja egy viccelődő, tréfás, pajtási viszonyba, de bele egy könnyebb, szerelmi kalandba. A pontos tények ma már (valószínűen) felfedhetetlenek. Az emlékezősek indiszkrécioja megőrizte viszont a Pesten keringő akkori pletykákat. S az *Elbocsátó, szép üzenettel* kapcsolatos események felidézése szempontjából úgyis ezeknek van inkább csak jelentőségük. Hiszen Szőke doktor révén Lédához Párizsba ezek jutottak el. S ezek robbantottak. Elérhetett hozzá annak a híre, hogy Ady szinte teljesen Madame Gilbert, azaz Bubi Koronaherceg (Petőfi Sándor) utcai kalapszalonjában ütötte fel ekkor a tanyáját. „Különszobája, telefonja volt itt”, „itt olvassa lapjait, fogyasztja borát és írja verseit”. S elegendő anyag volt ez az öregedő, féltékenykedő asszony számára, hogy — dühből és bosszúból — női vonzerejét igazolni vágyva, Szőke doktornak odaadja magát s hogy sebzett hiúsággal, sértett és sértő asszonysággal érkezzék meg 1912. március 13-án újra Budapestre.

Ady ekkor már szanatóriumban feküdt. Bubi s Ady Lajos 1912 február végén teljes idegkimerültséggel vitték be oda. De az öngyilkos, vak szubjektivitásba belevesztett asszonyt szerelmesének ez az állapota sem gátolta abban, hogy a maga szokott módján szemrehányások vad rohamában ne támadjon rá. A viszontlátás nem a szerelemnek, a közös pokolnak lett megújulása. Mert Ady védekezve szintén csak támadott: eljutott hozzá a „bosszúhím” híre. S az összetartozó, de egymást nem értő magányos emberek sorsot vádoló, kétségbeesett, torz gyűlöletével törtek így egymásra, kíméletlenül belegázoltak a másik feltépt érzékenységebe. Ahogy az emlékezősek elhallgató, diszkrét célzásaiból s a tovább suttogott hajdani pletykákból kiemelezhető: Ady egy durva szót vágott Lédához, s a megseb-

zett asszony a lelket ért ütésre a test bántásával, tévőleg válaszolt, mint Ady Lajos írta: „inzultálta” Adyt. Behullt a szerelem a kicsinyességbe, a közönséességbe. Ajtót bevágva rohant el Ady, s megíródott az *Elbocsátó, szép üzenet*, az ajtóbecsapás kíméletlen verse.

Persze, mint lényeges, fordító emberi döntések esetében mindig: pusztán életrajzi tényekből ez a mozdulat sem magyarázható meg. Hisz csak különböző alternatívákat lehetővé tevő kihívást jelentenek többnyire az ilyen történések, de végső soron nem a percnyi átfutó hangulat: a belső történés — a világnézet — ad rájuk feleletet. Amint Ady írta: „események mindig bentről jönnek” (*Margita élni akar*). S így volt ez ebben az esetben is: az egyéni döntés elsősorban nem az életrajz esetleges, felszíni tényeiből, de a teljes emberből, a gondolatokból, a világnézetből magyarázható meg. Hisz máskor is befult már kicsinyes s útszéli veszekedésekbe Ady s Lédá paradox szerelme. De mint például az 1910-es pesti vagy az 1911-es római nyár viharos hetei után nem a szakítás, hanem a szomorú szerelem versei jöttek az életnek ilyen poklaiból. Az emberi sors tragédiája látszott: a kommunikációs képtelenség, a végzetes magány; A föltámadás szomorúságához és az Áldásadás a vonatonhoz hasonló költemények töprengő bánatában engesztelődött az emberi árvaság. De akkor a két-meggyőződésű, az ingó távlati forradalmiság tépettségében élt még a költő. A magány volt az egyén legbensőbb érzése. Érthető volt tehát a szomorú szerelem emberi sorsot panaszló válasza. Most — 1912 elején — viszont változás zajlott már a világnézetben. Készült a tavasz, kint a természetben s bent a lélekben is. Kitarulkozón tág volt a világ. S a két-meggyőződésű forradalmiság időszakából a plebejus-népi forradalmiság új világába volt átmenőben ekkor már a költő. Ott feszült benne az újrakezdés vágya, a magaslati igény, a „magunk szerelmét” valló, gőgös, szárnyaló szuverénítás. Olyan versek születtek rendre közvetlen az *Elbocsátó, szép üzenet* előtt, mint pl. az *Új tavaszi seregszemle*, *Vérmuzsikás csodálatos harc*, *Köszöntő az életre*, *Szent lehetetlenség Zsoltára*, *Új virágos ifjúsággal*, *A tűz csiholója*, *A veszélyek Istene*. Új utakra törezt jeleztek ezek mind. „Hogy mindent, mindent újrakezdek” — harsogták a sorok, „Ki kergés helyett hős célba tekint” — ezt volt az újfajta, parancsoló igény. S az ilyen vágyakkal élő egyéniséget már semmiféle béklyó, a múltja sem köthette. Semmiféle vonatkozásban sem lehetett ő többé a kicsinyesség foglya. Nem zárkozhatótt be, mint lefogó börtönbe saját partikuláris, véletlen sorsába. S bentről megjöttek így a külső történések: a világnézet belső változását visszatükrözve módosult a kihívásra adott felelet is. S ha első reakcióként (a világnézeti átmenetet mintegy jelezve) a szomorú szerelmnek egy olyan verse, mint a *Valaki útravált belőlünk* íródott is meg, alig egy hónappal később nyomon követte ezt egy másik költemény: 1912. május 16-án megjelent a Nyugat hasábjain az *Elbocsátó, szép üzenet*, a szuverén életnek ez a vallomása. Nem a partikularitás, a magány, szomorúság, de a tágasság jegyében válaszolt immár a költő az egyéni sorsot ért bántó kihívásra.

*

A kegyetlenség verseként tartja számon az *Elbocsátó, szép üzenet*et az irodalomtörténetírás. Ez a „kegyetlenül szép”, „kegyetlenül gyönyörű”, „könyört nem ismerő”, „brutális kegyetlenségű”, „kíméletlen”, „gvilkosan gőgös” vers — ismétlődött számos változatban róla. S valóban kegyetlenséget sugallt ez a mű. Azt sugallt már pusztán műfajával is. Óda volt, de ellenóda, visszaéneklés, modern huszadik századi palinódia: régi szerelmi nyilatkozatokat vont vissza benne gőgösen a költő. S kegyetlenséget sugallt így a lírai cselekmény is: fordított szerelmi történet bontakozott ki benne. Arról vallott a mű, hogy réges-rég megszűnt már ez az érzelem, s „ámító kegy” küldte csupán a „Lédá-zsoltárokat”: „álhit”, csalás volt a közös ölelésben. S ezt az ellen-szerelmiregényt, kegyetlenséget szuggeráló lírai jellemzés: ellenudvarlás teljesítette ki. Aki valaha „minden” s „királynő” volt, most kölcsönzött fényű, másolt életű „kis kérdőjelle” törpült: semmibe foszlott a Lédá-legenda. Ellökő „nem látalak” váltotta fel a régi „nem néznek soha másra”-féle vallomásokat. Kikerekedett a vers jellemzéséből a hajdani Lédá-kép

tagadó visszája: a kegyetlenség rajza. Joggal írhatta Hatvany Lajos: „soha így ember még nem alázott meg asszonyt”. S joggal mondhatta Schöpflin Aladárnak „egy nagyon jó, okos, szép” női barátja: „En nem élném túl, ha nekem ilyen verset írna valaki, akit szerettem.”

Ennek ellenére sem fedi azonban a kegyetlenség szava a versnek a lényegét. Árnyalást kíván ez a megjelölés. Hisz a közhasználatban valamiféle belső gonosz-ság, taszító jelleg ötvöződik egybe ezzel a fogalommal: az *Elbocsátó, szép üzenet* kíméletlensége viszont paradox módon csöppet sem taszít, nem kelt az esztétikai élményt visszajára fordító morális viszolygást. S ez már egymaga jelzi, hogy nem a szó pejoratív értelmében vett kegyetlenség, nem ártani akaró kicsinyes bosszú, rosszindulat volt ez, hanem másvalami. Egyes természeti jelenségek — viharzó tengerek, vad, téli szelek s messzi havas csúcsok — könyörtelenségére emlékeztetett. Nem szubjektivitás: tárgyias, hideg objektivitás volt jellemző reá; belső lelki eltorzulás helyett: distanciátudat, eltérő életszint, másfajta méret mutatkozott benne. Kegyetlenség helyett éppen ezért sokkalta inkább *távolságélménynek* nevezhető ez. Nem véletlen, hogy a művészi formálást is elsődlegesen ez határozta meg. A verselemzés módszertani kulcsát jelentő, formai determinans, a struktúra egyes részeit egységbe fogó, központi formáló elv *distanciózásban* jelölhető meg: minden érezte a távolság pátozát.

Azt érezte mindenekelőtt a belső formának egy oly lényeges eleme, mint az időkezelés: nagyítás, eltúlzás volt jellemző reá. Kulcsszóként tért vissza — nyolc-szor ismétlődött a *rég, régen*. (*Milyen régen és titkosan így volt már; És milyen régen nem kutattalak* stb.) Felnyílt ebben a határozószóban az idő szakadéka. S ezt szélesbítendő, a befejezettséget, a visszavonhatatlan múltban sülyedséget mintegy éreztetve, visszatért folyvást a szigorú, kemény *már*: múlt és jelen közé eltö-rölhetetlen határok vonódtak. S nemcsak időbelileg: distanciát teremtett a vers térbelileg is, óriásira nőtt ott is a távolság. Elvált egymástól a fent és a lent: a férfi sorsa fent szárnyalóvá, *csillagsorssá* vált, s ezzel szemben a *lezörögsz* ige s a *hullás* főnév jelezte a másik hős mozgási irányát. A térbeli elhelyezés is mutatta a felnyíló, végtelen messzeségeket. S ez a megérezkeltetett időbeli és térbeli távol-ság nem statikus, de dinamikus volt, mind nagyobbra nőtt a vers menetében: a kompozíció is egyre szélesbített. A nyitó sorokban feltűnhetett még a többes első személy (*sajnálom magunkat*), később azonban egyértelműen egyes elsőbe s egyes másodikba váltott az át, egy kirekesztő határozó kíséretében *csak tégedet* emlegetett már a költemény. S végül oly nagy lett az *én* s *te* között feszülő távolság, hogy közvetítőre volt immár szükség. Nem fordulhatott közvetlenül a tőle időben és térben messzekerült nőhöz a versnek a hőse. *Kérem a Sorsot, sorsod kérje meg* — hangzott az áttételes kérés a szót már nem vivő idegenségen át. S a vers utolsó szintagmájaként feltűnt a *nem látlak*, a tagadó szerkezet: a szem sugára sem tudta áthatítani többé a felnyíló, hatalmas messzeségeket.

S távolítás jellemezte nemcsak a tér- és időkezelést, s nemcsak a szerkezetet, de a benső forma legfontosabb részét, s tartalmi maghoz legközelebb álló formai elemet: a verset átható, az egyes nyelvi jellegzetességekben ott tükröződő költői tartást is. Innen nézve fogható csupán egységbe annak négyféle eltérő színe: 1. a határozottság, 2. a fölény, 3. az erős oktató gondolatiság s végül — negyedikként — a patetikus, ünnepi jelleg. Mind mögött ott érződött, mint legfőbb értető, mint végső determinans: a *distanciózás*.

A költői attitűd különféle színei közül a határozottság volt a leginkább fel-ötlő, a legszembeeszköbb. Mint a parancsoló, elválasztó távolságokat megérző éle-tekhez általában: az *Elbocsátó, szép üzenet* fiktív énjéhez, lírai hőséhez is hozzá-tartozott a visszavonhatatlant is vállaló keménység, a dönteni tudás. Erélyességet, határozottságot sugalltak a szavak, s az egyes beszédes formai elemek. Azt érez-tette rögtön a nyitás: az intonáció. Inverzió révén (szinte jelképesen) egy felszó-lító módban ragozott ige, a *törjön* állt az élen, s érdes, szakajtó *r* és *sz* hangok járták át a nyitó sorokat. Különféle szójáték — egy poliptaton (*törjön... tört*) s egy paregmenon (*százegyszer százszor*) — tette még kiáltóbbá, még harsányabbá ezt az indítást. Az eltökéltség hallatta itt szavát, s semmisített meg minden vissza-

utat. S hasonló jellegű volt a lezárás is. Megsokasodtak az utolsó szakaszban a dac kurta szavai, tagadó szerkezetek (*ne* véljen, *nem* vagy, *nem* látlak) lepték el a verset, s az intonációval tükör-szimmetriában, az utolsó szó is ige, a *látlak* ige volt: cselekvésszavakat állított élre és befejezésbe a hajthatatlanság. S ez az indító és záró határozottság végigvonult a versnek az egészén. Fokozásos túlzás (*törjön százezerszer százszor tört varázs*) s felkiáltások sokasága (*Milyen régen és titkosan így volt már, Sorsod szépíteni hányszor adatott* stb.) jelezte például a visszavonhatatlant. S a határozottság legfőbb nyelvi jeleként: mindenekelőtt a szófaji arány tért el a szokottól: feltűnően nagy volt a határozószók és az igék aránya. A határozószó a maga 13,5 százalékával majd kétszerese volt a másutt lehetségesnek, s határozóként szerepelt a főnevek majd 40 százaléka is. A minden bizonytalanságot oldó, az elválasztó távolságokat bizton felmérő, kíméletlen látás vonzódott így ehhez a szófajhoz. S az vonzódott az igei alakokhoz is. 18 százalék volt azok előfordulási aránya, a súlyponti helyeken — nyitásban, zárásban s rímsszavakként is — ők álltak többnyire. A jelzők egyharmada igenéből telt ki, s a főnevek között is majd egyötödnyi volt a *deverbalis nomen actionis*. Nem egyezkedő hajthatatlanságot sugallt, idézett ez az erős, hangsúlyos igei színezet.

S a határozottság mellett, mint a távolságélményt kísérő, másik jellegzetes érzelmi attitűd, *fölnyérzet* tűnt fel. Oly messze volt a hős már ettől a szerelemtől, hogy fájdalom helyett játékos, ironikus mosollyal tudott nézni reá. Ez az érzelmi szín érteti meg az egyébként ünnepi lobogású versbe beszívárgó köznapi, előbeszédszerű fordulatokat. „*Hát elbocsátlak*”, „*szóval csak téged*”, „*el hát sose vettem*”, „*hisz rajtad van*” „*alázásodért, nem tudom miért*” — tűntek fel a különféle meztelános szavak és kifejezések. Ez az ironikus fölny vonzódott a játékos, könnyed rimeléshez, alkalmazott viszonylag nagy számban mozaik- s egyenes és fordított visszhangrimeket (ld. az előbbire: *Lédát — lép át, volt már — zoltár*; az utóbbira: *varázs — elbocsáttatás, szégyeniért — miért, vettem — szerettem, csúfolását — lássák, virág — igát*). Ez törte meg kirívó, hetyke *enjambement*okkal ittott a sorok menétét („*Amító kegyből, szépek szépiért — Forrott és küldött ékes Léda-zoltár*”; „*Átadtam néked szépen ál-hitét — Csókoknak, kik mással csattan-tanak*”; „*Hogy te is voltál, nemcsak az, aki — Nem bírt magának mindent vállalni*”). S ez nevezte — címbe is kiemelve — *szépnek* az elválást.

S éppúgy mint a fölny s a határozottság: távolságot érzékeltetett a verset átható *gondolati-oktató jelleg* is. Ady Lajos jegyezte fel, hogy nem nyers indulatban, „pillanatnyi, expulzív hangulat” termékeként, de lassan, megfontoltan, „hosszú napok tépődő és töprengő munkájával” írta Ady ezt a költeményét. Mint egyik levélből kitűnt: az öccsén s a Nyugaton kívül „mindenki számára ismeretlen helyre” távozott el ekkor; gondolkodtató s végiggondoló elvonultságban fogalmazta meg a szakítás szavát. S jelen volt ez az elsődleges gondolati ihletés a megformálásban is. Nem felkavartan, gyors érzelmi villámlásokkal, de higgadtan, magyarázón — megfontoltan, a gondolatok nyelvén — szólott már az én a széttépett viszonyról: oly messze volt tőle.

Ez az erős, lehűlt, gondolati jelleg adott sajátos veretet a vers szintaxisának. Adyhoz képest feltűnően bonyolult volt itt a mondat szerkesztés, szembeötlően nagy volt az összetett, s köztük is: az alárendelten összetett mondatok száma. Elnyújtón, tűnődve, maga elé nézőn és kötőszóval kezdődtek olykor a mondatok („*Es milyen régen...*” „*Es köszönök ma...*”). S a mondatfajokon belül is az elsődlegesen gondolati stílusra jellemző, magyarázó és okhatározói mellékmondatok sokasodtak meg. Nem az érzelem, de a felmérő, vizsgálódó, körültekintő értelem beszélt, az magyarázott, értelt, meggyőzni akarva. Jelezte mintegy a belső kihűltséget, a teljes distanciát. S ugyanez az erős gondolati igény határozta meg a vers szóanyagát is. A főnevek többsége — majd 60 százaléka — elvont főnévből állt. S főleg gyakori volt a filozófiai igényű nyelvre jellemző *-ás, -és* képzős főnév, a *nomen actionis* (ld. *elbocsáttatás, feledés, alázás, hullás, csúfolás, múlás*). Sűrűn fordult elő — a filozófiai fogalomalkotás jellemző módjaként — főnevesítés, funkciócsere is. „*Kevés szegény magad*” „*Szép énemből valamid maradjon*” — változtatta főnévvé a névmásokat — mint minden erős gondolati telítettségű nyelvben — egy távolító szán-

dék. S gondolati meghatározottságot jeleztek a sűrítő, egyszerű összetételek: *száz-szor-tört, úr-palást, Léda-zsoltár, rab-út, bosszú-hím, Csillag-sors* stb. Bevitt a szavak erős elvontsága a versbe valamiféle hideg és fémes csillogást. S ezt kiteljesítőn, feltűntek a jellegzetes, adys metaforák, a különféle konkretizált absztrakciók. *Feledés palástjáról, ámitó kegyről, fővényes műltről, zavaros jelenről, a jövő rab-útjáról* beszélt a költő, s azt kívánta, hogy *törjön a varázs, csókon lépjen át, a Sorsot kérje meg s cipelje nimbuszát*. S végül az erős gondolati jellegről tanúskodott egy szófaji sajátosság. Mint az utalásokra épülő, zárt gondolatmenetet jelző értekező nyelvben általában is, feltűnően nagy (27 százaléknyi az írói nyelvben átlagban szokásos 16–20 százalék helyett) volt a segédszók aránya. Kiváltképp a névmások száma ugrott meg (11 százalék). Hisz a gesztus, a mozdulat viszonyt jelző szófaja volt ez: beleillett tehát egy gondolati jellegű, magyarázó nyelvbe, a távolság nyelvébe.

S végül, hogy mennyire a távolságteremtés, a különbségérzés, az elválasztó distanciátudat alkotása volt ez a költemény, s nem a hétköznapi értelemben vett, bántani akaró kegyetlensége: azt mi sem mutatja jobban, mint a verset átjáró legfőbb érzelmi szín: — Hatvány szavával — az „ódaí fönnlebegés” — a *felfokozott ünnepi jelleg*. Az emelt itt mindenféle esetleges, hétköznapi kicsinyesség fölé s hozta hírül a dolgok fölött állást. A Nyugatban való első közléskor kinyilatkoztató, biblikus sorok vezették be még az *Elbocsátó, szép üzenetet*. A kötetkiadásból (kimélet okán) elmaradtak ezek, de hangulatuk átjárta a verset: ünnepi, biblikus pátosz vonult végig az egész költeményen. A nyelvi megformálásnak ez jelentette az egyik legfőbb megkülönböztető egyéni vonását. Régies-népies szavak, fordulatok idézték ezt a biblikus veretét. (Id. *utólszor, elbocsáttatás, rádfogásaim, némbér, jöttöm, ám*). Olyan alaktani régiességek tűntek fel, mint pl. *szégyeniért, szépiért, adatott, csattantanak, néked, vala*. Eliziók tették ódonabb zengésükké az egyes szavakat (*elbocsátlak, szépíteni*). S nem hiányoztak a szintaktikai archaizmusok sem: mint az elsüllyedt múltat őrző tisztántúli nyelvben általában is: *ki kötőszó állt az ami, amely helyett („Csókoknak, kik mással csattantanak”; „Szerelmeket, kiket mással szerettem”)*. Deákos szerkezetek sokasoktak meg (ld. *ne véljen fonódni, lett beteljesedve, hozzám tartozni lehetett hited*). S mint a latin nyomán haladó magyar régiségben: gyakoriak voltak az inverziók, a felforgatások (pl. „mert meg én látalak”; „S már jövőd... útján — Milyen régen elbúcsúztattalak”; „Ám köszönök mégis annyi volt-Lédát”; „Sorsod szépíteni hányszor adatott” „Átadtam neked szépen álhitét — Csókoknak”). Megbomlott a mondatok köznapi rendje: feltűnően nagy számban akadtak hiányosok, ráértésesek (pl. *S mely végre méltó nőjéért rebeg, — Magamimádó önmagam imáját”; „Nem kevés, szegény magad csúfolását”; „S szerelmeket, kiket mással szerettem”)*. S mint a bibliában: a figurák közül a paraleliztikus ismétlések lettek gyakoriak. Feltűntek a *Vedd magadra... Milyen régen...*-féle anaforák, ünnepi nyugalmat vive a sorokba. S ünnepien nyugodt volt a vers szerkezete is. A strófaépítést, a sorok terjedelmét, a mondatok rendjét s a hanganyagot nézve az I.—V. és a II.—IV. szakasz tartozott itt szorosabban össze: önmagához visszatérő menet, tükör-szimmetria jellemezte a kompozíciót. S a harmónia érzetét keltette fel ez. Mint ahogy azt sugallt a hosszúság-igény is: a belső nyugalom ünnepi lassúvá tette a beszédet. Méltóságteljesen tágölélésűek voltak a mondatok, a strófák és sorok. Adynál szokatlan módon: 15–16 sorból állt egy-egy szakasz, s viszonylag testes (átlag 30, illetve a tagmondatokat nézve 5 szavas) mondatok kanyarogtak köztük. S hosszúság jellemezte az egyes szavakat is. A 4–5–6 tagú szavak aránya az Adynál szokásos 6, 9 százalék helyett 11,9 százalékra ugrott fel. S az akart hosszúságot érzékeltetve: a hosszú vokálisoknak is nagy volt az arányuk (majd 26 százalék az átlagos kb. 20 százalék helyett). S a szokvány jambusi menetet is erős, elnyújtó spondeizálás tette egyénivé: 67,3 százalék volt a versben a hosszú szótagok aránya. S nemcsak a mű egészét meghatározó, elnyújtó hosszúság, de méltóságteljes ünnepiességet sugallt a felöltő névelőhiány is: a szokásos 10 százalék helyett 1,4 százalék volt az előfordulási arányuk. Az archaizáló, biblikus zengéstől a tűnő névelőig minden jelezte az ünnepi lebegést s annak indítékát: a felülről nézést, a magaslati létet.

Egy irányba mutattak a vers nyelvi szférájától kiváltott hangulatok mind, a határozottság, a fölényérzet éppúgy mint a gondolatiság s az ünnepi jelleg: a föltötte állást, a távolság pátoaszát éreztették meg. S hogy honnan eredt ez a pátoasz, mi volt az, mi a messzeség érzését, a felülállás dacát biztosította? Nem annyira a külső — nyelvi —, de elsődlegesen a belső ábrázolásbeli szféra, a képekkel történő lírai jellemzés ad választ erre a kérdésre, az visz le a mű mélyebb, igazán tartalmi rétegeibe. S innen vizsgálva felszíni magyarázatnak hat minden olyan nézet, mely zseni s köznapi sors, illetve férfi és nő szembeállítását, „a zseni kíméletlen önzését” vagy a „férfigögot” véli döntőnek az értelmezésben. A vers lényegéhez igazán eljutni csak ezeket a mélyre ivódott, az Ady-irodalomban már-már közhellyé vált megállapításokat félretéve lehet.

Igaz: belejátszott a versbe mindkét ellentétpár, a zseni-öntudat éppúgy, mint — s kiváltképp — a nő- s férfikülönbség. A költeményt megnyitó, elhagyott mottó ezt az utóbbit kiéleztette, már-már strindbergi kegyetlenséggel szólaltatja meg: „Félned kell, ha asszonyra sokat bízol — hangzottak itt a kevély, nőmegvető szavak — mert az asszony a férfiúnak megbocsátani nem tud halála után sem. Amíg pedig él, s téged tovább visz tőle fensőségednek parancsa, ő arra gondol, ami lényegének szimbólumos és hiányosságos tartalma. S bizony legalább meg fogja próbálni, hogy vélt bosszújára véltén alkalmas reprezentatív latrokat keres a te büszkeséged ellen. S nagyon imádd a benned lakozó, egyetlenséges asszonyt, hiú, isteni Magadat, hogy repülésetet meg ne zavarják ily nőtényi patvarkodások”. S a verset is átjárta (már csak a megvető „elhagyott némben” s a lenéző „egy nő” kifejezés is tanúskodott róla) férfinak és nőnek ilyen jellegű szembeállítása. De ott nem előtérben álló, nem tartalmi, hanem másodlagos, formai mozzanat volt már csupán ez az antitézis. Hordozó képként, a lírai jellemzés egyéb mozzanataival együtt kétfajta életút, kétfajta embereszmény különbségét jelenítette meg. A női sors a maga évezredes házba-bezártasága, privát szférába szorítottasága, leigázottsága, kiszolgáltatottsága s innen eredő szubjektivitása révén — az elsődlegesen kifelé, a valóság felé forduló férfiúi élet ellenében — alkalmas volt arra, hogy a szuverenitás helyett az önállótlanaságnak, a teljességgel szemben a partikularitásnak legyen szimbóluma. S elsődlegesen erről volt itt már szó, nem férfiról s nőről. A lírai jellemzés a maga egészében csak innen érthető meg.

Ez magyarázza, hogy a szuverenitás, a belső biztonság, a nagykorú élet képei tartoztak hozzá a vers főhőiséhez. Kegyeket osztott ő, ékes Léda-zsoltárokat zengett, dobta *úr-palástját*, *diszeiből* aggatott másokra, *elbocsátotta* az eléjámulókat, s a hozzá tartozókon is rajta volt *krözussága* nyoma. Egyrészt egy királyt, fejedelmet, másrészt (s az előbbitől elválaszthatatlanul) egy dúsgazdag nábobot idéztek meg ezek a képek. Olyan valakit, ki a független élet két fő kellékének — az anyagi és a hatalmi biztonságnak — szilárd birtokában nagyon jól tudta, hogy a magára adó, nagykorú embernek önmagával van csak számolni valója. Feltűnt az önálló élet jellegzetesen adys motívuma — a tévesen zsenigondolatnak lefordított kép —: a *magunk szerelme*. Volt ennek a hőnek tartása, súlypontja. Volt autonómiája, bízott önmagában. Nagyra becsülte, nem saját magát, de azt, mit reprezentált: az Embert önmagában. S az emberméltóság hitét, tudatát visszatükrözve felhangzott göggel „magamimádó önmagam imája”.

Partnere viszont épp ellenkezőleg, nem autonóm, de heteronóm lény volt: önálló súlypontú, belső vezérlésű, büszke ember helyett kívülről vezérelt. Ha a vers főhőse, az egyes szám első személy az esetek többségében — majd kétharmadukban — alanyként szerepelt, ő sokkalta inkább tárgyként jelent meg: nem irányította, elviselte csupán a vele történőket. A gazdagság és a hatalom képeivel szemben a szegénység és a tehetetlenség képzei kapcsolódtak hozzá. Olyan kifejezések kísérték, mint *asszonyos rab-út*, *zsarnok bús iga*, *kis kérdőjel*, *rég-hervadt virág*, *rongyig cipeled* stb. S jelzőként is a *kicsiny*, *kis*, *kevés*, *szegény* tapadtak hozzá. Egy szerencsétlen koldusasszony alakja bontakozott ki a költői-képi megjelenítésben. Olyan valakié, ki mint minden a valóságot vállalni nem bíró, kiskorú élet, *álhitek* közt tengve csak áltatta önmagát. Súlypont-nélküliségét, önállótlan-

ságát a végsőig vive az *általam vagy, jöttömmel lett beteljesedve* kevély szava hangozhatott róla. Nem önmagában: más által létezett.

S ezt a jellemzést kiteljesítve, a szuverénitás s önállótlanúság ellentéte mögött, mint azt értető, mélyebb jellemvonás a partikularitáson felülemelkedő s a saját partikularitásába belevesző élet ellentéte látszott. A férfi sors — női sors feszültsége mellett ezt az ellentétpárt szálaltatta meg már az indító mottó is. Szemben állt egymással a fensőség parancsa és a hiányosság, a repülni tudás és a patvarkodás. S átjárta ez az ellentét a vers képanyagát is. A két hős mozgásiránya elválott egymástól: az egyik felfelé, a másik lefelé ment. Magaslati út, „csillag-sors” jellemezte a férfi életét, a csúcsokra nézett. Eszményeket idéző, vallásos pátoszú adalékok hangoztak el róla: a „szépek szépiért”, „méltó nőjéért” rebegett „imákat”, szinte „imakönyv” volt. S nagyobb erővel tartott kapcsolatot: ha valamit akart, a „Sorsot” kérte meg. A nő viszont lent élt: *fővényes múltban, zavaros jelenben*, saját szubjektivitásába vakul beleveszve; *bosszú-hímmel állt ő dühödten* lesben, *futkározva rongyig cipelte vett nimbuszát, e zsarnok bús igát s elnyelő ár avagy salak* jelezte sorsát a *csillag-sorssal* szemben. Élete irányát kiélezően vallva még az előtte álló alternatíva is egyirányú döntés, ál-alternatíva volt: „lezöröghetett” elhervadt virágként, vagy „rongyig-cipelhette” hajdani nimbuszát, de mindkét esetben csak lefelé mehetett: nem volt más választás. Vitéztak a versben a fenti s lenti képek. A magaslati léttel szöges ellentétben az asszony képviselte az önmagába bezárt, lentmaradó létet. Vele szakítva nemcsak egy nőtől, de a partikularistól, a kicsinyestől, a töredékestől tépte el önmagát a földhöz tapadtságba, a szét-töredezettségbe, az értelmetlenségbe bele nem nyugvó, fent szárnyaló élet.

*

A képek rejtett, karakterizáló jelbeszéde szerint az antipartikularitás verse volt valójában az *Elbocsátó, szép üzenet*, egy belső világnézeti fordulat külső életrajzi kifejezője, s nem egyszerűen Léda-költemény. Bölöni Györgynek volt igaza, midőn hangoztatta: „Az Elbocsátó, szép üzenettel Ady életének — ő tudta és akarta — lezárult egy szakasza... Ady önmagát tépte ki a múltból. Nemcsak Lédától vált el, de felszabadult az egész régi élettől, ami kötötte.” S valóban így volt ez. Hisz Lédával magával belső világnézeti hajtóerők nélkül még oly csúf civakodások után sem szakított volna: túlságosan kötötte ahhoz (már pusztán az emlékek révén is) ez az érzelem. Csöppet sem véletlen, hogy — mint Földessy Gyula feljegyezte — még közvetlen a záró vers megírása előtt is azon gondolkodott; feleségül veszi megszokott asszonyát, egy életre megmarad mellette. S az elválás után is — mint Ady Lajos, Bölöni, Földessy, Franyó Zoltán emlékezése egyaránt tanúskodik róla — magába mélyedt, elhallgatott s elkomorult Ady valahányszor előkerült Lédának a neve, látszott, hogy ez a téma mélyen érintette. Igaz: állítólag soha senkivel nem ejtett szót róla, hallgatott a múltjához kötő érzelmekről, de mint rejtett valóságok íródni kezdtek az immiszipilis, fiktív levelek: a *Levelek Madame Préterite-hez*, s kiemelezhetően feléledtek bennük a közös vitatárgyak, az együtt látott szobrok, az együtt nézett tájak, s az egymáshoz simuló régi mozdulatok: a térdre lehajtott fej, a szembe mélyedő szem; felelevenedtek a hajdani emlékek. Hisz mint az egyik levél nyíltan vallott róla: „mit csinálok az emlékekkel, melyek majdnem úgy tudnak kísérteni, mint a vágyak”. S úgy is kísértettek. Feltört a képekben, mi leszorult mélyen a tudatalattiba, s egy pszichologizáló verselemzés még olyan költemények motívumaiban, képanyagában is ott találhatja Léda alakját, mint pl. *A hosszú hársfa-sor, Ifjú, sirályi kedvek, A fogyó Hold, Utólszor még Párizsba*. Sőt: a kései Ady egyik centrális motívuma, a *tegnap* motívuma is nehezen lenne megérthető enélkül a volt szerelem nélkül. A háború alatt, „amikor — ahogy az egyik Madame Préterite-hez szóló levélben írta — a múltat leginkább fosztogatják”, szüksége volt a költőnek erre az emlékre. Szüksége volt reá — miképpen vallotta —, hogy „segítsen most nekem az igazi Múlt megvédésében”. S a Mával szemben eszmény lett a Tegnapi: álcázottan, a tudatalatti lefojtottságból a felszínre törve — biztatást adón — kísértett a Múlt a lehúzó jelenben.

Számos művészi mozzanat mutatja, hogy kitörölhetetlenül benne élt Léda a válás után is Ady Endrében. De a szakító versnek ennek ellenére is meg kellett íródnia. Mégpedig nem elhamarkodottan, nem pusztá indulatból, de végiggondoltan, döntésszerűen. Meg kellett íródnia, mert mint minden valamit érő, igényes sorsnál, belülről formálódott itt is az életrajz, s válást parancsolt — nem annyira a külső történések hajtó ereje — de a világnézet. Hisz nem lehet feledni: nemcsak a magyar ugar ellen támadó indulat, de az érzelmi-, s a két-meggyőződésű forradalmiság ellentmondásai, belső kételyek is egybefonódtak a Léda-regénnyel. Összetorrt vele az eltévedt ember partikulárisban elvesző s a töredékességet sorssá mitizáló céltalan élete. S ezen túlhaladva, ezen a viszonyon is túl kellett a költőnek lépnie. Így kívánta ezt az újrakezdés vágya, a magaslati igény: a prométheuszi gőg, az önmagára eszmélt plebejus-népi forradalmiság kevély világképe. S bármennyire fájt, sajgott is a seb, bármennyire hozzátartozott is a vállalt csillagsorshoz a komor árvaság, a szakításhoz az emlékek bánata, mégis mennie kellett a többre hivatott embernek az egyéni élet szakadéka, a szomorúságok mélyei fölött is állandóan tovább. Ahogy egykor Faust a Margit kínálta kicsiny, zárt világban: Ady sem maradhatott a Léda-szerelem, a vívódó szerelem kötő rabságában. S mintegy modern Lótként, a visszanézés tilalmát magára vette, s mindenfajta elrekesztő, vak kicsinyességgel, lehúzó múlttal szembe-fordulón: felhangzott göggel a kidacolt pátosz, a kegyetlen pátosz, a távolság pátosza. Az élet külső menetét a teljesség vágya, a partikularitás elleni lázadó indulat magához formálta.

S Léda ekkor, a hullásban mutatta meg igazán, hogy méltó volt a lírai hősnő kapott szerepére: a „Léda-zsoltárookra”. Megviselte ugyan az elválás. Mondják, hogy majdnem elájult, mikor átszállás közben, a bécsi pályaudvaron a *Nyugat*nak az *Elbocsátó, szép üzenet*et közlő, 1912. május 16-i számát a kezébe vette. A rázkódtatás nagy volt, hónapokon át szanatóriumokban kellett pihennie. De csak befele szenvedett: a világnak nem adott témát gonoszodó, kaján, szennyező pletykákra. Igaz: egyszer 1913 májusában üzent Ady után. A *Magunk szerelme* című kötet megjelenését, az *Elbocsátó, szép üzenet* előtti bántó mottónak az elmaradását, a versek sorrendjének a felcserélését (a fájdalmas, szerelmes *Valaki útravált belőlünk* került az *Elbocsátó, szép üzenet* után), s az ugyanakkor írni kezdett Madame Préterite-féle leveleket biztatásnak vette. „Végtelenül, kimondhatatlanul, halálosan szeretném magát még egyszer látni pár pillanatra. Okát sem tudnám megmondani miért — mondanivalóm sincs, csak egyszerűen látni óhajtanám egy-két percig és menni tovább újból. Talán nyugodtabban mennék” — esengett levele. De mikor Ady nem jött, mikor (állítólag a kért s nem érkezett távirat ellenére is) nyugtalanul várt s hiába várt Léda a Konstantinápoly—Ostende-i expressz pár perces tartózkodási ideje alatt a bécsi pályaudvar zajongó, túlsúfolt peronján: ő sem mozdult többet. Visszavonult saját életébe.

Az emlékezők szerint nagyot változott lassan a külseje: hangja a nikotin miatt mind rekedtebbé vált, s egyre erősebben kellett festenie magát a múlt idő ellen. De a büszkesége: az változatlan maradt. Királynőként viselkedett a megaláztatásban. „Léda tudtommal nem egy létező személy, hanem a költő fantáziájának szüleménye: szimbólum” — írta be évekkel később, már Ady halála után egy autogrammkérő jegyzőfüzetébe. S ez volt mindvégig a magatartása. Nem Lédaként élt, hanem Brüll Adélként, elzárkózva kedvelt virágai, hűséges kutyái, kísértő emlékei és álmai közé dacos némaságba. S ezzel árulta el, hogy valóban Léda volt: az értő, okos asszony, a kevély büszke lélek, a lázadó szerelem egykori hősnője. Értette ő a neki küldött utolsó költemény, az *Elbocsátó, szép üzenet* ünnepi pátoszát, a kicsinyesség elleni indulat pátoszát. S bármily nehéz volt is: volt ereje hozzá, hogy egyéni bánatát, belső tépettségén, sértett hiúságán felülemelkedve az objektivitások síkján tartsa életét. Nem süllyedt le soha a partikulárisba. Adott önmagára: az *Elbocsátó, szép üzenet* ellenében is meg tudta védeni a Léda-legendát.

A Vigilia BESZÉLGETÉSE

KIRÁLY ISTVÁNNAL

Király István irodalomtörténész e tudományágnak elismert hazai tekintélye. Pályakezdsét jelentősen befolyásolta, hogy néhány éven át a világhírű filozófus, Lukács György közvetlen irányítása alatt dolgozott, aki — mint írja róla — „nemcsak ismereteket és gondolatokat ad, de nevelni is tud”. Indulásának másik segítő mozzanata volt a korán kapott feladatok ösztönző hatása. Nemcsak azért, mert az elvégzendő dolgok nagysága már egymaga nevel: kihívást, erőpróbát jelentett számára, hanem azért is, mert világosabbá tették előtte az irodalomtudomány helyét és szerepét, az esztétika hivatását. Meggyőzték arról, hogy e tudomány lényegét nem az adatok gyűjtése, kutatása és osztályozása képezi — ez legfeljebb hasznos eszköze lehet —, hanem új összefüggések meglátása, tudatosítása, új gondolatok ébresztése, s a valóság hiteles mozgását felderíteni és ábrázolni vágyó koncepciók kialakítása.

Közvetlenül a felszabadulás előtt végezte el az egyetemet. Olyan kiváló tanárok oktatták, mint Bárczi Géza, Keresztury Dezső, Mátrai László, Pukánszky Béla, akik a tudományos munka módszerének, etosának — sőt mondhatni: páto-szának — átadására és megismertetésére törekedtek, váltig hangsúlyozva minden tudományosság alapját és becsületét, a pontosság-igényt, a lelkiismeretességet és a munkaszerepet. Már első tanulmányaiban a nagy megoldások foglalkoztatták: Petőfi, Kaffka Margit, Móricz Zsigmond pályaképének marxista indítású végiggondolására, Németh László addigi munkásságának értékelésére, a két háború közötti írói törekvések stb. áttekintésére vállalkozott. 1952-ben Mikszáth Kálmán monográfiájáért, melyben az adatok meglepő bőségével és az irodalomkritika megállapításai-val vitázva követi nyomon az író eszmei-művészi fejlődését, Kossuth-díjjal jutalmazták.

Egyéni útjának harmadik nyeresége — vallja magáról —, hogy éveken át kritikusként, szerkesztőként (1948—49: Szabad Nép, 1949—50 és 1953—56: Csillag, 1962—63: Kortárs), majd egyetemi tanárként (1957—59: Szegeden, 1959-től Budapesten) az élettel, a gyakorlattal szoros kapcsolatot tartva tevékenykedett. Él-ményszerű igazsággá vált benne, hogy az irodalomtörténész számára is mindig a jelen a legjobb probléma-felvető s egyben magyarázó; azt vizsgálva, annak feladatait ismerve és vállalva érthető meg csak a távoli múlt is; a mából figyelve, azzal együtt élve tárja fel igazán a maga titkait a mozgó történelem.

AZ IRODALOMKRITIKA FELADATAI

— *Hogyan látja a magyar irodalom-történetírás jelenlegi helyzetét? Milyen irányzatokat és tendenciákat különböztet meg? Lehetséges-e pluralizmus a marxista irodalomkritikában?*

— Ne haragudjék, hogy a kérdés első felére nem válaszolok. A Magyar Tudományban nemrégiben hosszasan írtam erről: csak önmagamat ismételném meg. A kérdés második részével kapcsolatban mindenekelőtt azt szeretném kiemelni, hogy egységes ideológiai alapon, marxista alapon álló irodalomtörténetírásról van szó, s így nem válnak el élesen egymástól a különféle törekvések, nem merevednek irányzatokká. Ez természetesen nem jelenti azt, mint-ha maradéktalanul egységes lenne ez az irodalomtörténetírás: különböző szí-nek vannak jelen benne. Más-más ar-cot ad, hogy csak néhány, általam legjel-

lemzőbbnek vélt mozzanatot ragadjak ki: 1. az eltérő indítás, a nem azonos jellegű bekapcsolódás a magyar kritikai-esszéírói hagyományba; 2. az eltérő válasz a tudományszak egy-egy elő-terben álló, megoldatlan, vitás kérdésé-re; 3. a különféle megközelítési módok-hoz való egyéni vonzódás.

A hagyományt nézve vannak, akikhez az Arany—Gyulai-féle, Horváth János által az irodalomtudomány számára meghódított és továbbfejlesztett esszé-írói hagyomány áll közel, vannak több-en, akik a Nyugattól, főleg a babitsi tanulmányoktól útnak indított s a két háború közötti esszéírói nemzedéknél kiteljesedő írói velleitású esszéhez von-zódnak inkább, míg végül másoknak a Lukács György-i erősen filozófiai ihleté-sű tanulmányírás volt elhatározó élmény. A különféle esszéírói-kritikusi hagy-o-mány mellett, mint másik tényező, ki-váltképp nagy szerepet játszik egyes

tudósok és tudományos műhelyek egyéni arcának megformálásában, hogy milyen választ adnak a tudományszak egyes aktuális, centrumban lévő problémájára. A felmerülő új problémák megválaszolása — még azonos világnézeti alap esetében is — keresésen, kísérletezésen s nemegyszer tévedéseken keresztül történhet csupán, ilyen esetekben elkerülhetetlenek az eltérő válaszok s köztük a viták. Hogy néhány ilyen, az utóbbi időben felmerülő s kiélezett polémiát maga után vonó kérdésre utaljak: ilyen volt például a realizmus problémája, a modernség, az avantgarde kérdése, a népiség, a nemzeti jelleg megítélése, avagy a periodizáció alapelveinek mikéntje. Ezeknek a vitáknak a során meglehetősen élesen elvált egymástól azoknak az irodalomtörténészeknek a csoportja, akik a Lukács György-i esztétika szellemében gondolták végig ezeket a problémákat, s azoké, akik ennek az esztétikának központi elveivel vitázva próbáltak választ adni az egyes kérdésekre.

Végül a megközelítési módokat nézve, az elmúlt évtizedek módszertani vitái során meglehetősen elkülönültek egymástól azok, akik a történeti megközelítés elsődlegességét vallva is, hangsúlyozott jelentőséget tulajdonítanak a konkrét irodalomtörténeti tárgyalásban a poétikai megközelítés különféle formáinak, akik úgy vélik, hogy meghódítandók a magyar marxista irodalomtörténetírás számára azok az eredmények, amelyeket a tudományok belső fejlődésében az elmúlt évtizedekben végbement „poétikai forradalom” hozott, míg mások érdeklődését — a történeti megközelítést árnyaltabbá teendő — inkább az irodalomszociológiai, eszmetörténeti, avagy az életrajzi-pszichológiai megközelítési módok újabb eredményei kötötték le. De mint említettem, ezekből s az ehhez hasonló tényezőkből adódó eltérések külön irányzatokként nem fogalmazódtak meg. Az elkerülhetetlen viták nem a távolságot növelték, növelik, ellenkezőleg — közelítik egymáshoz az álláspontokat. Összekötő szál itt az egységes világnézet s a tudományos életben oly fontos szabály: az elvi következetesség mellett is mindig ott ható magatartásbeli tolerancia, az egymás gondolataira odafigyelő tisztelet, türelem, szellemi kíváncsiság. Így, véleményem szerint, mint egy lényegében egységes, nagy irányzatról beszélhetünk jelenleg a magyar marxista irodalomtörténetírásról, amelyben természetesen — az egység dialektikus értelmezésének meg-

felelően — sok vitakérdés, sokféle egyéni szín van jelen, s egyes műhelyekben, például az Irodalomtudományi Intézet egyes osztályain, egyes egyetemi tanszékeken — az állandó közös szellemi kapcsolat következtében — kialakul bizonyos egyéni arcul is: „iskolák” jönnek létre. De a véleményeknek, az alkotó egyéniségeknek, a műhelyek szellemi arcának ez a sokfélesége nem szakítja szét a marxista irodalomtudomány egészét eltérő irányzatokra.

— *Mi a magyarázata annak, hogy a marxista irodalomkritika egyes modern irodalmi jelenségeket elutasított (Franz Kafka, Ionesco, Beckett, az „új regény”, az ún. absztraktok stb.) vagy megkétszerezve reflektált rájuk, ahelyett, hogy már felbukkanásukkor igyekezett volna feltárni és elemezni a valóság új mozzanatait?*

— Ha az elmaradást úgy érti, mint a marxista irodalomtörténeti s kritikai gondolkodás bizonyos fókú beszűkülését, abban van, illetve helyesebben mondván — volt némi igazság. A személyi kultusz időszakában jelentős mértékben tért hódított ugyanis irodalomtörténetírásunkban is a dogmatizmus, s ennek következtében megjelent egyfajta provincializmus; elhatárolandó másfajta, a népies-nacionalista s a sznobisztikus-nyugatimádó provincializmusoktól, megjelent — nevezzük így — a dogmatikus provincializmus, s ez fékezte némileg az irodalomról való marxista gondolkodást. Nem hajtott afelé, hogy teljes világban gondolkodjék kritikánk. Ennek a beszűkülésnek a XX. kongresszus után való mind maradéktalanabb feloldása folyamatban van. A maga mulasztását felismerte a marxista kritika, s változtatni kíván rajta.

De nyilvánvaló, hogy egy tudatosított gyengeség kiküszöbölése sohasem történhet meg automatikusan, s főleg nem márról holnapra, hanem mindig csak vitákon, tisztázó véleménycseréken, nézeteltéréseken át, önmagunk régi, mélyre ivódott nézeteivel való állandó szembeállítás közben. Azt hiszem, ezt minden történelmi jelentőségű s történelmi felelősséggel élő mozgalom csak így csinálhatja. Kiváltképp kötelessége ezt tennie akkor, ha a hibák nagy igazságok és nagy eredmények árnyékában jöttek létre, s azokkal nemegyszer — komplikált módon — össze is fonódtak. Hogy a saját szakmából, az irodalomtörténetírásból mondjak példát erre: véleményem szerint föltétlenül komoly eredmény volt pl. módszertanilag az, hogy a történelmi-társadalmi élmény, mint

központi magyarázó ok, a kritikai-irodalomtörténeti gondolkodásban tudatosodott, de már hiba s gyengeség volt, hogy gyakran ez vált az egyetlen s közvetlen magyarázó elvvé, s elsikkadt így az okok sokrétűsége, eltűnt a komplexitás. Az eredmény s a hiba ilyen el-lentmondásosan kapcsolódott egybe gyakorta más, sokkalta fontosabb vonatkozásokban is. Ilyen bonyolult körülmények között az önmagunk tévedéseivel való szembenézés természetesen nem lehet valamiféle gyors forradalmi tett, hurrázó diadalmenet, hanem körültekintő, nehéz, fáradságos munka csupán, melynek végzése közben mindig két veszély fenyeget. Egyrészt a hazardőr túlzás: a tévedéseket felnagyító s az igazságokat, a vívmányokat is veszni hagyó pánikhangulat, másrészt pedig a túlzott óvatosság: a problémákkal nem szembenéző aggályoskodás. S ez a kétfajta magatartás megfigyelhető szellemi életünkben is. Az utolsó két évtized szocialista fejlődésének értékelésében kontinuitás-diszkontinuitás vitája nem utolsósorban ezért éleződött ki. A lényeg azonban az, hogy a vívmányokat szilárdan őrző, de ugyanakkor a hibákat következetesen korrigálni vágyó tendencia — az elkerülhetetlen belső viták ellenére is — egyértelműen adott ma már fejlődésünkben. S ezt — pusztán az Ön által feltett kérdésnél, az irodalmi tájékozódásnál maradván — jelenlegi könyvkiadásunk, lapjaink kritikai rovata, az Irodalomtudományi Intézet munkássága, sőt, hogy egy általam szerkesztett művet említsek — a most készülő Világirodalmi Lexikon félreérthetetlenül mutatja.

A MŰVELTSÉG ÉRTÉKE

— *A teljes emberről szőtt álmunk, amelyre az európai filozófia, az antik kor, a kereszténység, a reneszánsz, az utópikus és a tudományos szocializmus felbátorította az emberiséget, mindenfajta elmaradás felszámolására biztat. Legtöbbször a korszerű ismereteket átfogó műveltség hiánya vezet az elmaradásokhoz; a valóság egészének, mint örökös folyamatnak megragadását a kanonizált definíciók közé szorított valóslátás nehezíti.*

— A műveltség meglétének, illetve hiányának megállapítása nem olyan egyszerű: mindig az a kérdés, honnan nézve s milyen kritériumok alapján történik ez az ítélet. Hiszen eltérő műveltségesszémények vannak jelen egy-egy tár-

sadalomban. Én például a leghatározottabban nem tudok egyetérteni a hagyományos, kizárólag nyugati tájékozódású műveltségideállal, főleg pedig annak legrosszabb válfajával, az ún. sznob műveltségesszéménnyel. A Világirodalmi Lexikonon dolgozva, szerkesztőségünk tudatosan hangsúlyozza például, hogy a korszerű műveltségbe beletartozónak érezzük a harmadik világ népeinek irodalmát, s már pusztán sorsszerű, kötött-ségünk folytán is beletartozónak érezzük azt az irodalmat, amelynek a mi irodalmunk is egyik része, amelyhez a valósághoz mért, helyes, igaz helytudatunk köt: beletartozónak érezzük a kelet-európai népek irodalmát. S kiváltképp tiltakozást jelent az általam helyesnek tartott műveltség-elképzelés az ellen a nálunk — értelmiségi körökben — gyakorta feltűnő műveltségesszémény ellen, amely a huszadik századi művészet egyetlen áramlatának, a modernizmusnak, s ott is elsősorban a dekandencia felé hajló törekvéseknek ismeretét teszi meg a műveltség központi, ha nem kizárólagos kritériumává, s „leírja” szinte a műveltséganyagból a huszadik század realista íróit, kiváltképp pedig a szocializmus irányába haladó művészeket. Hogy a kétfajta műveltségesszémény eltérését érzékeltessem, szerintem például inkább nevezhető műveletlennek az, aki nem ismeri Gorkij, Majakovszkij legnagyobb műveit, vagy nem tud róla, hogy egy Ajtmatovhoz, Tvardovszkijhoz hasonló kiváló írója is van a huszadik századnak, mint az, aki — mondjuk — Beckett vagy Ionesco művészetében nem elég tájékozott. Nálunk megfordítódik olykor a műveltségideál, és sokan sznobisztikus provincializmussal vélik gyógyíthatónak azt a provincializmust, amelyet a túlzottan elzárkózó hungaro-centrikus népies szemlélet avagy a dogmatizmus bizonyos mérvű elzárkózása okozott. Azt hiszem, hibás ez az út.

A feladat, szerintem, egy helyes hangsúlyú — korhoz és helyhez mért — valóban korszerű műveltségesszémény kialakítása. S ennek érdekében a marxista kritika — még a dogmatikus kötöttségek időszakában, az említett beszűkülések ellenére is — meggyőződésem: már eddig is nagyon sokat tett. Elég itt pusztán utalni arra, hogy ez a kritika volt az, amely Petőfi, Ady, József Attila művészetét egyértelműen a magyar irodalmi fejlődés középpontjába állította. Ez biztosított a világirodalom nagy realistáinak Balzactól Thomas Mannig s Mikszáthtól Móriczig soha nem látott népszerűséget a hazai olvasók körében.

Ez hívta fel a figyelmet olyan világirodalmi súlyú írókra, mint Gorkij, Aragon, Eluard, Majakovszkij, Neruda, Solohov, Nexó stb. S tovább folytathatnám a sort. Azt hiszem — a műveltség hiányát illetően — egy korszerű műveltségisményt szem előtt tartva — a marxista kritikán az elkövetett hibák ellenére sincs talán lényeges számon kérni való.

— Mégis találkozni olyan marxistákkal, akik arra hivatkoznak, hogy saját meggyőződésük építése közben nem kíváncsiak a másik világnézet eredményeire, legfeljebb annyira, amennyire használhatóak itélük a maguk számára. Mintha félnének a szellemi konfrontációtól, az igazi vitától és a párbeszédtől, az eddig ismeretlen eszmék és aktualitások megismerésétől. Ezért persze úgy tűnik, minden szellemi csatából győzelmesen térnek meg, minthogy azt, amit a másik fél mond, nem tartják érdemlegesnek és rendíthetetlenül ugyanazt hangoztatják: monolitok és monotonok.

— Akkor legyünk megint pontosak. Ez a beszűkülés bizonyos mértékig érthető volt történelmileg. A gyengébb, az erőtelenebb, a növekedésben lévő mindig egy aszketikus — olykor beszűkítő — morállal védi magát az erővel rendelkező s megkötő múlt ellen. A kereszténységénél ez a „beszűkítés” az egész középkoron át tartott, századokra kiterjedő méretű volt. A puritanizmusnál, később pedig a jakobinus polgári forradalmaknál úgyszintén. Tehát van jogos önvédelem. A baj ott kezdődik, amikor ez a jogos önvédelem történelmileg meghaladottá válik, és ami valamikor önvédelem volt, üvegházi neveléssé lesz. A marxista gondolatnál ilyen „üvegházi nevelés” volt — véleményem szerint — a személyi kultusz által létrehozott szektás, dogmatikus légkör. Ez a „beszűkítés” akkor már nem volt helyénvaló, mert a szocializmus erői világviszonylatban ható tényezőt jelentettek. Erőteljesebben világban kellett volna tehát gondolkodni. Igaza van: olykor találkozhat még ma is apologetákkal, akik azt mondják, a magam meggyőződése a fontos, amit csak úgy tudok építeni, ha nem ismerem az ellenfél nézeteit, érveit. Én másként vélekedem, s a magam részéről az egyetemen mindig arra figyelmeztetem a fiatalokat, tessék megismerni minden érdemlegest, valóban fontosat. Nekem erősen fenntartásos pl. a véleményem a modern művészeti izmusokról, de felsorolom előadásaimon a más álláspontot képviselő könyveket, s itt is, más kérdésekben is azt javasolom hallgatóimnak, hogy mindig mintegy önma-

guk advocatus diaboli-jai legyenek, s néznek szembe az ellenérvekkel is. Ezt épp azért teszem, mert marxistának szeretném tartani magam. Marx erős, megingathatatlan meggyőződése pedig azt hiszem — nem utolsósorban — épp onnan eredt, hogy „de omnibus dubitandum” volt az egyik kedves jelszava. S véleményem szerint ma is így kellene ennek lennie. A megkérdőjelezett s a kételyekkel szemben megőrzött igazságok válnak csak igazán megdönthetetlenekké az egyén tudatában. Meggyőződésem, hogy a marxista gondolat igazán szuggesztív szellemi erőként csak akkor létezhet, ha konfrontálja magát mindazzal, ami a világban van, és vitában erősödik meg kint a társadalomban és benn az egyes emberben is.

A KERESZTÉNYSÉG JELENE

— A szocializmusban, ahol megszűnnek az osztályellentétek és megvalósul a nemzeti egység teljes gyakorlata, helyes vagy helytelen (megfontolandó vagy kétséges) természet- és társadalomtudományi eredmények, igazságok vagy tévedések vannak, mert „ha a geometria axiómái összeütközésbe kerülnek az emberek érdekeivel, minden bizonynyal megcáfolják őket”. Ezért a kereszténység igazságai — amelyek számunkra kipróbált és érvényes igazságok — életképesek a szocializmus viszonyai között is. A kereszténység tehát itt nagyobb biztosítékokkal rendelkezik, mint Nyugaton. A kapitalizmus közönye és üzleti féktelensége az „Isten halálát” jelenti, a szocializmus viszont az igazságok próbáját és koegzisztenciáját.

— Ebben bizonyos fokig egyetértek Önnel, ha talán nem is ugyanolyan megfontolásból s nem is ugyanolyan végkövetkeztetéssel, mint Ön. Nem akarok itt belemenni annak a vitájába, hogy egy maradéktalanul az evilági gondolat jegyében szervezett s az embert fő célnak tekintő társadalom kedvez-e végső soron a vallásos igények továbbélésének avagy sem. Ebben a kérdésben, azt hiszem, erősen eltérne a véleményünk. Maradjunk annál, amiben talán egyetértünk. Meggyőződésem, hogy a világnak ez a része, amelyen élünk, kérdez legerőteljesebben a jövő, a történelem felől. Tehát aki bármilyen vonatkozásban ezen az oldalon gondolkodik az emberiség problémáiról, ha igazán gondolkodik, bármilyen világnézet alapján áll is, mélyebben s messzebbre látva tud ítélni, mint a másutt élők, mert itt

a történelem kérdésfeltevésai is élesebbek, határozottabbak, a lényeket inkább érintőek, s egyben kevesebb a társadalmi létben adott korlát, amely befogja, szűkre szorítja a gondolkodást. Akármennyi is fejlődésünkben tudnillik a baj, a nehezék, a lényeket nézve a fő sodrásban élünk. A történelem valamilyen formában a szocializmust fogja emberhez méltó társadalomként kiküzdeni a maga számára, s mi így a jövő irányába nézünk a magunk hétköznapijainban is. Úttörők vagyunk. S ez részben számos feszítő, gondolati anyagot és feladatot ad, másrészt viszont a világnak ezen a részén élve tisztábban láthatók és megválaszolhatók így talán a huszadik század megoldandó nagy kérdései is. Az imperializmus például a maga extraprofitra törő s magántulajdonra épülő jellege folytán képtelen megoldani a század olyan szorító kérdéseit, mint a harmadik világ, az éhező világ problémája, vagy az elidegenedés, a magány kérdése. Vietnami háborúkkal s az emberi sors örök, megválthatatlan magányát hirdető filozófiákkal vél elintézhetőnek olyan problémákat, amelyekre a szocializmusnak a maga következetes anti-imperializmusával s a közösségben való élet alapjait megeremtő magántulajdonellenességével perspektívát adó, határozott programja, elképzelése van. Akik itt élnek és gondolkodnak, ha szubjektív felkészületlenség folytán ez esetleg nem is valósul meg, de objektíve, potenciálisan messzebbre láthatnak, mint a kapitalizmusban élők. Itt valóban megvan a lehetősége annak, hogy a katolikus gondolat is erőteljesebben kényszerüljön foglalkozni a történelem új problémáival és végiggondolja önmaga világképét ebből a szempontból.

A KATOLIKUS IRODALOM

— *Máig is adós irodalomtörténetünk a Nyugat másodvonulatának, a század eleji katolikus irodalomnak (Sík Sándor, Harsányi Lajos stb.) nyilvános értékelésével.*

— A század eleji katolikus irodalom buktatója — véleményem szerint — nem, utolsósorban az volt, hogy az akkori katolikus egyház hivatalos vonalát követve, a konzervatív politikai-társadalmi erőkkel kötött szoros szövetségből nem tudott kiszakadni. Voltak egyénileg nagy tehetségű katolikus írók. Elég talán Sík Sándor és Harsányi Lajos nevére utalnám. De tehetségüket visszafogta, megbénította mintegy, hogy ennek a szövetsé-

vetségnek a kereteit ők sem tudták szétfeszíteni, legföljebb — mint például leghatározottabban Sík Sándor — egy merev, dogmatikus, ortodox konzervatizmus helyett egy hajlékonyabb, az új szellemi jelenségeket figyelembe venni öhajtó reformkonzervatizmusnak voltak szószólói. De radikális fordulatot még az ő tehetségük s emberiségük sem tudott elérni. S ez tragédiájuk is volt némileg, mint íróknak, mint művészeknek. Lehet, hogy nagyon igazságtalanuk, de műveiket olvasva, valamiféle torzó-jelleget érezek mindig bennük, mintha a saját tehetségük, a saját igazi szintjük alatt lettek volna kénytelenek folytatni alkotni. Hisz a magyar társadalmi-politikai konzervatizmusnak — ellentétben például a franciával — egyik legszembeötlőbb vonása az ún. „szolgabíró-jelleg”: a gondolatellenesség, a provincializmus volt. S ez még a nagy tehetségre is visszafogón hatott. Nem tekinthető szerintem véletlennek az, hogy nálunk a katolikus egyház sokban privilegiált helyzete folytán sem tudott kialakulni egy, a franciához hasonló nagy súlyú, irodalomtörténetileg nem mellőzhető katolikus irodalom. Erre véleményem szerint az akkori egyház és a magyar társadalmi konzervatizmus szoros szövetsége ad magyarázatot.

— *A harmincas évek végén és a negyvenes évek elején alapított katolikus folyóiratok — mindenekelőtt a Vigilia és az Ezüstkör — azonban már szakítást jelentettek az addigi gyakorlattal és szembefordultak az őket körülvevő történelmi-társadalmi viszonyokkal. Törévéseik progresszívek, előremutatóak voltak, amik végül is a betiltásukhoz vezettek.*

— A 45 előtti Vigiliát nem ismerem, de az Ezüstkört igen, s szerepét az irodalomtörténetbe beletartozónak, jelentősnek érzem. A két háború között, főleg pedig a harmincas évek végén, a negyvenes évek elején akadtak már olyan fiatal katolikus gondolkodók, akik a konzervativizmustól elszakítva akarták továbbvinni, továbbfejleszteni a katolikus gondolatot. Világosan látták, hogy az egyház és a konzervativizmus szövetsége nem törvényszerű, hogy ez a szövetség felbontható, és szellemileg ezt a szövetségfelbontást végre is hajtották. Az Ezüstkörben föltétlen jelen voltak ilyen tendenciák. Erről Rónay László könyve kapcsán támadt kiélezett és sokban termékeny vita. A magam részéről azonban nemcsak egy merev, történelmietlen negatív ítéletet, de egy Ezüstkör-mítoszt sem tartanék helyesnek, mert a lap nem ment túl azon, ami

akkor az egész országot jellemezte: bűjkáló ország voltunk. S ezen a téren nemcsak az Ezüstkort vonatkozásában, hanem általánosságban is a fő problémát nem abban látom, miért voltunk mi „fasiszta ország”, mert ez nem jellemezte a nemzet nagy többségét és főképp nem jellemezte a nemzet szellemi elitjét. A probléma az, s ez a nemzet többségére s szellemi elitjére is áll, hogy miért lettünk mi ellenálló ország helyett bűjkáló ország csupán. A magam részéről ennek a bűjkáló országnak az önvizsgálatát még problémának, feladatnak érzem — éppen a jövő érdekében. Így tehát nem az Ezüstkort bírálom külön, de hangsúlyozom, hogy annak irodalma is csak a bűjkálás egy sajátos formája volt. A nemzet legkiválóbb intellektüeljei (ahogy 44-ben ténylegesen) átvitt értelemben is lehúzódtak a pincékbe, rejtőztek, mint „katonaszökevények”, mint sehová sem tartozók. S ennek volt lényegében megnyilvánulási formája az Ezüstkort irodalma is. Bűjkáltak a szellem emberei mint szürrealisták, mint egy arisztokratikus esztéta magatartás reprezentánsai: elzárkóztak a valóság elől. Tehát ha az Ezüstkort-mítoszt helytelennek tartom, azért tartom annak, mert a „bűjkáló ország” problémáival nem néz szembe, ezeket nem veti fel.

A VIGILIA MA

— *Mi a véleménye a mai Vigiliáról, helyéről a magyar irodalomban?*

— Nagyon rokonszenvesnek találom a lapnak azt a kísérletét, amelyet folytat. Kitüntetőnek érzem például, hogy hozám fordultak. Úgy vélem, hogy a lapban, az új szerkesztési koncepcióban megvan az a törekvés, hogy a katolikus gondolatot ne provinciálisan, bezárkózva, elszigetelve (mert — azt hiszem — van katolikus provincializmus is), hanem konfrontálva képviselje és reprezentálja. Ez két szempontból is hasznos dolog. Mint marxista, úgy vélem, hasznos dolog azért, mert emögött ott van annak a világos tudomásulvétele, hogy a katolikus gondolat nem a szocialista fejlődéssel szemben, hanem annak problémáiban, valóságaiban benneélve keresi a maga útját. Vállalása már ennek a valóságnak szól, érdeklődése e valóság problémáinak. Másrészt pedig hasznosnak vélem a Vigilia törekvését azért is, mert úgy érzem, vitát jelent ez minden olyan egyházi magatartással, amely

„előkelő idegenként” kíván élni a szocializmusban. Mert azt hiszem, nem tévedek, ha azt állítom, hogy volt vagy van olyan egyházi magatartás is, amely szerint a szocialista rendszer és a katolicizmus úgy kell, hogy éljenek egymás mellett, mint külön hatalmak, egymást tudomásul véve ugyan, de egymással nem érintkezve, legfeljebb diplomáciai képviselőkön át. Egymással tárgyalva, de egymást nem vállalva. A Vigiliában azt tartom a legvonzóbbnak, hogy tudatosan nyitott a mai szocialista valóság problémái felé, ezt egy nagyfokú politikai realitásérzék megnyilvánulásának tartom és rendkívül pozitíven ítélem meg. És most — mintegy zárójelbe téve, mert ilyen kijelentéshez nincs jogom — szerintem így válhat valóban korszerűvé a katolikus gondolat Magyarországon. De hangsúlyozom, ezt illetéktelenül mondom, zárójelbe téve.

Tudom, hogy Önök is küzdenek a saját dogmatikus provincializmusukkal, amelyek a diplomáciai viszony szintjén akarja tartani a szocializmussal való érintkezést. A Vigilia a diplomáciai kapcsolatok szintjéről ezt le akarja hozni, ha nem is a békés, de a vitázó együttélés szintjére. S ez szerintem mindenképpen hasznos. Így egyrészt nyilvánvalókká lesznek azok a politikai-gyakorlati kapcsolatok, amelyek összekötnék bennünket, másrészt pedig a két ideológia — a vallásos és a marxista — nem szűnő harcában a viták révén arra törekének apellálás, amire a huszadik század felelősséggel élő, gondolkodó embere egyedül apellálhat: a történelemre, az évek során döntő s igazságot tevő emberi értelemre.

SZERKESZTŐI ELVEK

— *A Kortárs 1962–63-as évfolyamát, amikor az Ön szerkesztésében jelent meg, sokan a lap fénykorának tekintik. Milyen szerkesztői elvek vezették akkor és hogyan szerkesztene ma folyóiratot?*

— Megtűsztelő számomra, amit a lap „fénykorával” kapcsolatban mond, s zavarba is hoz vele egy kicsit. Ezt a kérdést azonban nem én vagyok hivatott megítélni. A magam részéről csupán egy ok miatt vagyok büszke a Kortársnál, illetve korábban a Csillagnál töltött szerkesztői éveimre. Büszkévé tesz az, hogy noha történelmileg-politikailag nemegyszer bonyolult időkben — 1949–50-ben, majd 1953–1956 között,

végül a hatvanas évek első felében — szerkesztettem; semmiféle szempontból nem kell szégyellnem az akkor általam szignált lappéldányokat. A részletekben benne lehetnek s benne is vannak a kor problémáit tükröző hibák, tévedések: de a lap egésze — meggyőződésem — mégis előremutatott, a szocialista fejlődésnek elsősorban nem a hibáit, hanem lendületét, pátoszát, igazát, a legjobb magyar hagyományokat tovább folytató sodrását tükrözte. S ezzel tulajdonképpen már válaszoltam is a kérdésére: a lényegét nézve ma sem szerkeszteniék másképp, más alapelvek alapján, mint ahogy a Csillagot, majd a Kortársat szerkesztettem. Ne értsen félre: hangsúlyozom, hogy — a lényegét nézve. Azaz: tudom, hogy az idő, a történelem okosabb mindnyájunknál, s csak az ostobaság és a felelőtlenség nem akar tanulni tőle. De ezt tudva is, egykori szerkesztői elképzelésem legfőbb, legáltalánosabb vonásait ma is helyesnek tartom.

Mert mi volt az, amit mindig szem előtt igyekeztem tartani? Leegyszerűsítve valahogy így foglalnám össze: ha igaz van a marxizmus—leninizmusnak történelmileg, ha igaz az, hogy minden tévedés és botladozás ellenére is történelem az, amit a kommunista párt csinál, s valóban az emberi jövőt jelenti a szocializmus készülő világa: akkor törvénytörő, hogy a tehetség és az emberi becsület előbb-utóbb, de szót ért majd vele. A tehetség és a becsület a szocializmusnak tehát végső soron s potenciálisan mindig szövetségese, s a szerkesztés feladata nem utolsósorban az, hogy ezt a potenciális szövetséget minél hamarabb tényleges szövetséggé alakítsa át. Annál is inkább feladata ez, mert a tehetség mindig nemzeti vagyon, egy adott korban csak bizonyos készlet van adva belőle, s éppen ezért csak a felelőtlenség s a nem gondolkozó hazárdórság bánta vele félévállról, könnyelműen. Ez az alapgondolat volt az, amely mint szerkesztőt mindig vezetett. Arra törekedtem, hogy akikben tehetség és emberi tisztesség van, azokkal szerkeszsem együtt a lapot, azokat igyekeztem megnyerni munkatársnak.

Nyilvánvaló ugyanakkor azonban az is, hogy az irodalmat valamilyen irányba vinni szeretné mindig a szerkesztés. A kritika — s a szerkesztői munka is lényegében a kritikai tevékenység egyfajta formája — mindig olyan, mint a part: irányt akar adni az áradó folyónak, az élő művészetnek. Bizonyos hangsúlyt ad tehát a lapon belül annak az

iránynak, amelyet az irodalmi fejlődés fő vonulatának tart. Az általam szerkesztett lapoknál — a Csillagnál s a Kortársnál — sosem kétséges ez az irány: a szocialista irodalmat, még konkrétabban a szocialista realizmus irodalmát tartottam célnak, elsősorban az e felé mutató jelenségekre figyeltem. S ezt ma is változtatlanul így tartom helyesnek, hisz a korszerű humanizmus irodalmának, az ember méltóságát őrző irodalomnak az igényét jelenti ez, olyan irodalomét, amelynek az értelem, az ember s a valóság iránt érzett tisztelet adja lényegét. Büszke vagyok arra, hogy a szocialista realizmus irányába akartam vinni a magam szerkesztői munkájával is a magyar irodalmat, s hogy a magyar szocialista irodalom számos jelentős, értékes alkotása az általam szerkesztett folyóiratokban jelent meg. De mint szerkesztőnek büszkeségem az is, hogy ugyanakkor nemzeti irodalmunk majd minden értéke jelen volt az általam szignált lappéldányokban. Hogy csak a Vigilia íróit említssem: mint szerkesztőnek egyik büszkeségem például, hogy Pilinszky híres *Négysorost*, Rónay *Születésnap* című kis drámáját vagy egyik legszebb magyar költeményét — *Babits a betegágyon* című előjátékát — én közöltem. Még most is emlékszem: Pilinszky *Négysorost*ával nagyon nem értettem egyet a keletkezésekor, 1955-ben, s nem értek egyet vele ma sem. Meggyőződésem, csak az árnyait látja benne a kornak, nem választja szét a születés és a halál másfajta, más irányba mutató kinyitait, fájalmát. De művészi volt a vers s egy abszolút emberi tisztesség, önkínzó gyötörődés állt mögötte hitelesítőként, ezért közöltem. Meggyőződésem, hogy a szocialista felelősség nemzeti felelősség egyben, s így magában hordja a minőség iránti tisztelet parancsát.

Őn bevezető beszélgetésünkör, a mag-netofon bekapcsolása előtt, idézte Babits gondolatát, mely szerint az irodalomban, a kritikai-szerkesztői munkában a legfontosabb az, hogy az ember tudja: vannak jó írók s vannak rossz írók. Ebben egyetértünk. De ugyanolyan fontos az is, hogy a kritikusnak, a szerkesztőnek legyen elképzelése arról, hogy milyen irányba szeretné vinni ezt a bizonyos jó irodalmat. A magam részéről a kérdésnek erre az oldalára is erős hangsúlyt vetek. De azt hiszem, ez Babitsnál is így volt, s így van Önök-nél is.

— Napjaink irodalmában eredeti szint és rangot képvisel Pilinszky János és Rónay György munkássága. Vállalkozna most rövid értékelésükre? Katolikus költőknek tartja őket?

— Meggyőződésem, hogy azok. A vég-ső világnézeti kérdésekben alapvetően másként gondolkodom az élet kérdéseiről, mint ők. Ennek ellenére nagyra értékelem és becsülöm írásaikat. S nemcsak a kétségtelen művészi erő, a nyelvvel, a formával való bánni tudás miatt: a műveikben érződő belső vívódás s morális komolyság az, ami elsősorban vonz. Írásaikat olvasva nem azt veszem észre elsődlegesen, hogy katolikusok vagy nem katolikusok. Őszintén megmondom: néha eszembe sem jut. Ami miatt minden eszmei ellentét ellenére is szívesen olvasom őket, ami megkap bennük: az a vívódásuk, a dolgok, az élet komolyan vétele, az egészre törés, a teljesség megtalálásaért való belső küzdelem. Úgy érzem, náluk is adva van az az élmény, amelyet a XX. század legjellemzőbb költői élményének tartok: a „minden” élménye. Adynál jelent meg ez először irodalmunkban, s azóta, a *Minden-íttek verseitől* kezdve, a csillogokat versbe vivő s az úr partjára kiülő József Attilán át a Juhász Ferenc-i „mindenség ostromáig” vagy a tenger motívumát centrumba állító kései Rónay-líráig végighúzódik ez a költészetünkön. A lényege ennek az élménynek az az érzés, hogy nem válhat megpihenéssé az élet a részlegesben, a töredékesben: az egészért, az értelemért kell valahogy megküzdenie minden egyesnek: az ember helyét, hivatását kell megkeresni valamiképpen a kitágult világban. Az vonz Pilinszkyben és Rónayban is, hogy ez az értelemért való küzdés, a mindenben élő ember pátosza, áldozata benne van írásaikban. Tehát nem a megoldás, nem a tőlük hozott válasz izgat, érdekel, hanem a küzdelem, a nyugtalan keresés, a belső emberi-morális igény, a messzire-nézés. Világképükkel nemegyszer szembetűnő. Pilinszky-nél például zavar az erős evilági reménytelenség, annak az érzése, hogy az emberen, a Semmi okozta sebekben, szenvedéseken nem segíthet más, csak egy transzcendens vigasztaló részvét. Viszont vonz — gondoljon például a *Nagyvárosi ikonokra* —, hogy még ilyen típusú verseiben is tisztelettel tekint a más úton járókra, érzi a nem-belenyugvás, a keresés szépségét, varázsát.

— A közelmúltban megjelent kétkötetes Ady-monográfiája a magyar irodalomtörténetírás eseményének számított. Munkájában Ady fejlődése a forradalmi magatartás fenomenológiája, melynek első, 1908-ig tartó szakasza a költői és emberi magatartás forradalmiságának, a rákövetkező pedig kétmeggyőződésű forradalmiságának korszaka. Ez utóbbiról szólva megjegyzi, hogy „ha voltak is Adynak istenes versei: sosem volt neki egy meg-nem-szakadó, ellentmondások nélküli tényleges istenhite”. Vívódó ateizmus volt ez inkább, mint vívódó valóságosság, s e világnézeti felemásság oka éppen azzal magyarázható, hogy „hinni akart, mert értelmet akart”. Az emberi tapasztalatok azt látszanak bizonyítani, hogy semmilyen hit, semmiféle meggyőződés nem konstans. Minden világnézet az igen és a nem között, a tagadások és állítások ellentmondásaitól feszítve nyeri el végső, de nem végleges formáját és tartalmát. Egy másik megállapításában „a kereszténység emberi tehetetlenséget hirdető pesszimizmusáról” ír. Komolyan gondolja, hogy a kereszténység vállalása tehetetlenséget, kiszolgáltatottságot és az evilági derű hiányát jelenti?

— Nekem nagyon mély élményemmé vált a túlvilágiság-evilágiság materialista szétválasztása. Nem közömbös az, hogy az ember milyen értékrendben gondolkodik: a túlvilágiságéban vagy az evilágiságéban. A túlvilágiság értékrendjében gondolkodó emberi magatartást úgy látom, mint a tehetetlenség álmát, utópiáját. E szerint a szemlélet szerint világunk a bűn fészke, e létben lakozik a gonosz; a „siralomvölgye” kifejezés, akárhogy is szépítgetjük, a kereszténység lényegéhez hozzátartozik. Hozzá tartozik az a gondolat, hogy a túlvilágiság, a transzcendencia az egyedüli megoldás. A marxizmus nagy forradalmát éppen abban érzem, hogy az evilágiságnak meghatározottabb, legkövetkezetesebb gondolata jelent meg benne. Megjelent az emberiség eddig legnagyobb kísérlete önmaga felnőttek tekintésére, megjelent az emberi nagykorúság ideológiája. Amíg a túlvilágiság jegyében élek, a saját életem súlypontját mindig túlhelyezem önmagamon, lényegében mindig gyermek maradok, Isten gyermeke. A magam életét rábírom egy nagyobbra, aki kívül van rajtam, egyensúlyomat nem önmagamban hordom. Az evilágiság megoldja ezt a súlypontáthelyezést, s ezt legkövetkezetesebben, legerőteljesebben a marxizmus végezte el. A kereszténység

óriási emberi aktivitásokat tudott föl-szabadítani, de mindezt a túlvilágiság jegyében tette. Ez lényegében a gyerekek az aktivitása volt, az önmagában még nem eléggé bízó, sokban tehetetlen kiskorú embernek az aktivitása, akit egy rajta kívül lévő fensőbb hatalom iránt érzett vak bizalom készítetett csupán cselekvésre. Véleményem szerint mélyen igaz az a marxí gondolat, hogy eddig csak az emberiség előtörténete zajlott le s most kezdődik igazi történelme: a gondolkodó, autonóm létű, belső vezérlésű, nagykorúvá vált ember története. S az emberi fejlődésnek erre az új szakaszára készít fel szerintem a marx-lenini ideológia.

— Az ember minőségi tényező, ki nem számítható, fel nem mérhető és nem kényszeríthető lehetőség. Nem iktathatjuk ki tehát gondolkodásunkból az embert abszolút módon meghatározó dimenziót: a jövőt. S ha jól tudom, a marxizmus nem a szándékot, hanem az eredményeket tartja döntőnek. Mindegy ezért, hogy az ember milyen végső célok által vezéreltetve, a túlvilágiság vagy az evilágiság szempontjából teszi ezt vagy azt a társadalomért, a világért.

— Tehát lényegében rákérdez arra: mi a viszonyom a valláshoz, illetve a vallásos emberekhez. Beszélgetésünk egészét a maradéktalan őszinteség, nyíltság jellemezte, a rossz ízű, mellébeszélő taktikázgatás minden mozzanata — nem utolsósorban az Ön érdeméből — hiányzott belőle. Megpróbálok teljes őszinteséggel válaszolni tehát erre a kérdésre is. Ha Ady-könyvemet figyelte, talán észrevette, hogy az istenes versekről szólva szakítok az eddigi marxista értékeléseknek azzal az álláspontjával, amely csak a menekvés, az elfáradás mozdulatát látta az Ady-féle istenkeresésben. A magam részéről az értelemkeresés mozzanatát is ott érzem benne. Ady istenkeresővé vált, mert hinni akart, értelmet akart. S mivel nagy költő volt, ki tudta fejezni azt is, hogy ez a fajta értelemkeresés — az istenkeresés — az értelemkeresésnek mitizáló-szubjektívista — azaz: tévesztett — útja. S ebben az értékelésben lényegében már benne van a kérdésre adandó válaszom is: a szubjektív szándék és az objektív jelentés különválasztásával, a kettő dialektikus viszonyt figyelembe véve ítélem meg a kérdést.

De hogy világosabbá tegyem álláspontomat, engedje meg, hogy elmondjam elképzelésemet, miképpen látom — nem utolsósorban az Adyval való hossz- szas foglalkozás alapján, aki mint igazán nagy költő, valóban a kor összes lényec-

ges emberi lehetőségeit megélte s művésziileg végiggondolta már a század elején a maga lirájában — a huszadik századi ember helyét, alternatíváit. Ne haragudjék, hogy frázisszerűen s nagyképpen beszélek majd a végső dolgokról, de az ember bizonyos kérdéseket kénytelen önmagának az ABC egyszerűségével felvetni, végiggondolni, s bármennyire közhelyszerűen hat is, folyvást ismételni. A nagy, erős igazságok mindig közhelyszerűek is egy kissé. Milyen lehetőségeket, milyen utakat kínál a történelem az emberiségnek a huszadik században? Leegyszerűsítve a kérdést — a belső ideológiai árnyalatokat pem véve figyelembe — három fő vonal kínálkozik itt. Az egyik a nihilben élés. Ez megvalósulhat magas szellemi szinten, káfkai, beckett-i kétségbeesésként. S megvalósulhat alacsony szinten: a márról holnapra élés nem gondolkodó, felelőtlen szintjén, az ostoba, primitív slágerek nivóján. Mert nem lehet feledni, létezik egy sajátos, ösztönös, vegetáló nihilben élés (ilyen lényegében minden közönybe sűppedt lét), s létezik emellett a másik, a tudatos, a magas művészet szintjén megnyilvánuló. Ennek az utóbbinak legalább valami szellemi pártosza van, s ha tartalmában nem is, de legalább színvonalában különbözik az előbbitől. Ez a kétfajta csomagolású nihil-érzés jelenleg az uralkodó eszmei-világnézeti áramlat a nyugati kapitalista társadalmakban: a szex-örület s a magas művészet filozófiai pesszimizmusa egyaránt tanúskodik erről. A másik két út valamifajta célt s értelmet keres, de ez a keresés az irányát nézve gyökere- sen eltér egymástól. Adva van egyfelől a transzcendenciában, a túlvilágban való értelemkeresés, a vallás értelemkeresése, s adva van másfelől az evilágiság értelemkeresése, melyet legtisztább formájában a marxista szocializmus képvisel. Hogy melyik értelemkeresés az igazabb, a célra vezetőbb, az ember belső nyugalmát inkább megadó s az értelm- es emberi élethez valóban elvívó, erről mi itt hiába vitáznánk: nem tudnánk egymást meggyőzni. Erről egyszer majd a történelem dönt.

Nincs tehát értelme, hogy egymás előtt tagadjuk, a kétfajta értelemkeresés iránya radikálisan eltérő, s ideológiailag vitapartnerek vagyunk. Ugyanakkor azonban ez az ideológiai szembenállás nem zárja ki a politikai szövetség lehetőségét. A közvetlen napi cselekvés, a társadalmi-politikai aktivitás síkján összeköthet bennünket az, hogy mindkét törekvés szemben áll az üresnek, tartalmatlannak érzett étellel, mindkettő

értelmes életet akart, s ennek jegyében közvetlen politikai-társadalmi programok megvalósítására lehetséges a szövetségkötés. Meggyőződésem például, hogy egyetérthetünk s egyet is értünk egymással egy olyan emberi világ megteremtésének a szükségességében, amelyben nincsenek többé társadalmi igazságtalanságok, kirívó anyagi egyenlőtlenségek, ahol nincs többé háború s az emberek kölcsönösen tisztelőben tartják egymásban az embert. A közvetlen magyar perspektíva vonatkozásában pedig különösen érzem, hogy adott az együttműködés lehetősége: a szocialista Magyarország megteremtése lehet egy valóságos ember s egy kommunista számára közös, összekötő program.

De miért hangsúlyozom, hogy minden csak lehetőség? Mert ugyanakkor a túlvilági értelemkeresés mellett, amelyik az evilági döntéseket nem érzi mindig lényegesebbnek és döntőeknek: fennáll egy másfajta lehetőség is. Fennáll annak a lehetősége, hogy a vallásos értelemben hívó ember passzívvá válik társadalmilag, avagy egy másfajta — konzervatív vagy szocializmus ellenes — politikai szövetség sodrásába kerül. Nem utolsósorban épp innen ered — véleményem szerint —, a politikai szövetség gondolatának hangsúlyozása mellett s annak ellenére is, az ideológiai vita szükségessége. Hisz — hogy leegyszerűsítve beszéljek — az ideológiai polémia nem öncélú valami, nem polémia a polémia kedvéért, nem az élet végső kérdéseinek folyó absztrakt filozófiai tisztázás csupán. A magam részéről azért tartom fontosnak ezt a vitát, s azért tartom szükségesnek az állandó érvelést az evilágiság gondolata, a materializmus igazsága mellett, mert meggyőződésem, hogy a napi társadalmi cselekvésben is megvan végső soron a kétfajta világnézetnek a maga nem lényegtelen kisugárzó hatása. A túlvilágiság eszmekörében élő ember — a szubjektív szándék minden tisztasága s becsületessége ellenére is — a napi politikai-társadalmi cselekvésben könnyen ingadozónak vagy passzívvá válhat. Nála nincs meg, az ő világképében nem adott az evilágiságnak az a hangsúlya, hogy itteni választásaimon és tetteimen múlik üdvösségem kérdése, hogy a napi politikai-társadalmi cselekvésben, társadalmilag hasznos munkában kell helytállnom az emberségemért. Durván fogalmazva: akinél az evilágiság értelemkeresése, a materialista filozófia alapján történő értelemkeresés a világnézeti meghatározó, az minden energiáját a társadalom átalakításának, az embernek érzett új társadalom felépítésének szenteli, s az sohasem léphet szövetségre haladás ellenes erőkkel. Annál a társadalmi-politikai helytállás és aktivitás az élet fő kérdése, egzisztenciális ügy. A túlvilágiság értelemkeresésénél viszont a társadalmi passzivitás, a társadalmi cselekvéstől való visszahúzó-dás vagy a retrográd törekvésekkel való szövetségkötés lehetősége nincs eleve kizárva.

A HUMÁNUM TÖRVÉNYE

— A visszahúzó erőkkel, a fejlődést, a kibontakozást akadályozó tendenciákkal kötött egyezség vagy az irántuk érzett lojalitás bármelyik világnézetet képviselő emberre jellemző lehet. Nem hiába beszélünk opportunistákról, revizionista vagy dogmatikus szemléletről, szektásságról, esetleg renegát magatartásról. Ez nem kizárólag a vallásos ember ismérve, bárkire vonatkozhat. Úgy vélem, itt inkább arról van szó: a hitét komolyan élő és megvalósító embert vizsgálunk-e az elmondottak alapján vagy csak egy formai kereszténységben tetszelgőt. Az egyén üdvözlése ugyanis feltételekhez kötött: a fő parancs két egyenrangú követelményt fogalmaz meg — Istennek és az embernek szeretetét. Akiből hiányzik a felebarát szeretete és szolgálata, nem mentheti meg a lelkét. Nem üdvözülhetek az embertársaim nélkül, anélkül, hogy ne segíteném elő földi boldogulásukat, békéjüket. Ennek pedig már társadalmi vetülete is van, sőt morális és egzisztenciális igazsága. A politikai szövetségkötést bizonyára nem úgy értelmezi, ahogy régen, a letűnt rendszerekben, amikor elvárták az egyháztól és a hívektől a közös napi cselekvést, később pedig a fejükre olvasták. Az emberi létezés végtére is főként van önmagának és a világnak minden lehetséges szituációjával szemben: az emberi lét mindig több mindenkori itt-léténél. Legalább egy emberöltővel tervez előre. A hívó számára a szocializmus olyan társadalom, amelynek egyedül az ateizmusát utasítja el, de mind munkaprogramját, mind közösségi gyakorlatát és célkitűzéseit a magáénak vallja. S a kereszténység erőforrása ma a chilei szocialista fordulatnak, a latin-amerikai és egyes afrikai országok haladó mozgalmainak, sőt az Egyesült Államok katolikusait a társadalmi megújulásért és a világbékéért vívott harc élvonalában látja a nemzetközi közvélemény. Ön mégis úgy találja, hogy a vallásos ember ingatag szövetséges, nem lehet végérvényesen elkötelezve?

— Mivel a túlvilágnak van elkötelezve, az evilági elkötelezettség üdvösségének nem centrális kérdése. Sőt, mivel sokszor úgy érzi, hogy egy ideológiai kontroverziában álló, egy ideológiailag más irányba menő erővel van politikai szövetségben, ezt az ideológiai ellentétet átviheti a közvetlen napi cselekvés szintjére, a politika területére is, és közelebb állónak érezhet esetleg magához olyan valakit, aki pedig a maga politikai-társadalmi programjában idegenebb számára, de — legalább is jelszaivaiban — a hitét képviseli. Jól tudom, hogy egy becsületes, őszintén meggyőződéses vallásos ember elvben a kommunizmust érzi ideális társadalomnak, azt a társadalmat, amelyben nincs emberi egyenlőtlenség s igazságtalanság semmiféle formában. De mivel ezt a társadalmat az evilágiság — a materializmus — eszméi jegyében kívánja megvalósítani egy politikai erő, könnyen előfordulhat, hogy mivel erősebb benne a transzcendens kötelék, passzívvá vagy bizonytalan és ingatag szövetségessé válik. Azt nem tudom, hogyan lehet ebből szilárd szövetséget kovácsolni. Ez már az Önök feladata, az Önök dolga.

— *Nagyon elgondolkoztató és megszívlelendő, amit mond. A végleges választ kételkedésére csak a gyakorlat adhatja meg, csak a mindennapi élet bizonyíthat. De a humánum törvénye valamilyen képpen összekapcsol és megszervez bennünket.*

— Ezzel megint teljesen egyetérték. Persze, azért itt sem lenne helyes, ha becsapnánk egymást. Az egymás meggyőződése iránt érzett tisztelet nem taktikázásra, őszinteségre kötelez, s éppen ezért szükséges egyértelműen megfogalmazni, hogy azonosságuk mellett el is tér egymástól a kétfajta világnézet — az evilágiság és a túlvilágiság — humanizmusa. Az előbbinek a lényege: a büszkeség, a büszkeség az ember erejére. Ez a humanizmus így mindenekelőtt cselekvő humanizmus, beszélgetésünk egy korábbi részére visszautalva: a nagykorú ember humanizmusa ez. A túlvilágiság humanizmusának lényege viszont a sajnálat, az ember iránt érzett vigasztaló, szánó együttérzés. Ez a humanizmus mindenekelőtt a részvét humanizmusa. A kétféle humanizmus között tehát vannak eltérések, s ez a társadalmi cselekvés intenzitását s jellegét már egymagában is befolyásolja, s bizonyos történelmi szituációkban, bizonyos kérdésekben politikai súrlódásokhoz is vezethet. De mindkettő humanizmus, mindkettőhöz hozzá tartozik az ember iránt érzett tisztelet. S ez — főleg az építő munka időszakában — valóban alapja lehet a politikai szövetségnek. Ez az, amit a magam részéről úgy próbáltam fentebb megfogalmazni: összeköthet — s számos hívóval össze is köt bennünket, marxistaként gondolkodókat — egy értelmes, emberhez méltó társadalom megteremtésének vágya, igénye, ahogy Ön mondta: az emberszeretet.

HEGYI BÉLA

Ady számára eszköz volt csupán a művészet, fegyver abban a harcban, amelyet a Hunn új legenda vallomása szerint a népi-emberi sors örök folyamába beágyazott költő, a történelmi ember, a teljes életért, a Mindenért folytatott. Babits szemléletében más volt a funkció, nem a lét segítője, de ellenszere volt itt a költészet, nem is öncéllá: szinte fő céllá vált. Mint az angol preraffaeliták óta a polgári fejlődés annyi meghasonlottságánál a börtönt jelentő valósággal szemben az képviselte a kívánt szabadságot, s volt hivatva megadni a vágyott, idézett transzcendenciát. „Vers, te másfelé repülj, menekülj a vészről, — nyugalmas képeket, régi kort idézz föl. — Légy te bűm feledtető, légy te nekem Léthe, — kinek éber gondja kin, dalban újul léte” hangzott a külön világba vonulás ars poeticája. Nietzsche többször ismétlődő gondolata támadt itt újra: csak mint esztétikumot vélte elviselhetőnek a bántó világot a lélek tépettsége.

Ez a változott funkció — a művészet, mint menekvés — sajátos, egyéni esztétikát vont maga után. A magyar kritikai gondolkodás is bekerült a sodorba, mely a képzelet, az „imagination” erejét hirdető Baudelaire-től kezdve a művészet normaszabó szerepét valló Wilde-on át a „creation” — a teremtés — esztétikai elvét középpontba állító Malraux-ig jellemezte a modernség programját: a túlközös esztétikájával szemben, azzal vitázva hódított itt is a német és az angol romantika újjáélesztett művészi öröksége: a teremtés-esztétika.

Király István

RÁBA GYÖRGY VERSEI

KALITKÁK

Az ide-odaröpködő
bordái közé zárt szívet
csalogathatod kifelé
szorosabb börtön örzi rég
kinyithatod a reteszt
röpte új kalitkát keres
a rásimuló ég-búrárt
szemhatárnak egy tenyeret
s akit emelnek szárnyai

nagy vonulások idején
hallatja repülés-jelét
széltámadattal nekivág
és összezúzva megleled
mert rács volt neki egy tenyér
zárka csupán a szemhatár
az ide-odaröpködő
lúktetés foglya lett

AZ IGE

Amíg szavaim összekulcsolom
támadj fel szunnyadó
amíg szavaim botorkálnak
gondolj föléjük tetőt
mikor árnyuk legrövidebb
amíg szavaim szavak
fennsíkokon tűnődnek
kibukkannak meredély elé
hídnak néznek minden ragyogást
kelj roppantsd szét
amíg repesnek tovanyílallnak
szavak
te is te is

JELEK

és közöttük egy Föld nevezetű
Az évek gyufalobbanása
füvel benőtt kiáltások fölött
a nagyság ködkürtje néha
tarkónkon egy-egy forró fuvallat
hetekig égett
kváder-kövek
már csak a pernye névre hallgatók
pár suháng még dödög
megszakítja az idő futását
Aztán amit a hold lát
ha szolgálata már lejárt

NYÁRI SZÁLLÁS

Csak addig szeress
míg a tenger a fövenyről visszatér
apálynyi haladék
még egyszer a menny keresése

Megkeményedik a szív
mint a tölgyfa ripacsai

Az évek

vércirmos szárnyú telemmé löve
sorba kiterítve hevernek
törbe csalt csatárlánc

Te is
mire felocsúdsz meglásd
az első hideg sókristályai
kiverik a láiszat-világ felszínét

Csak addig szeress
míg a föld feltárja átizzott csontjait
Az én pacsirtám
nem a harmat-párás fűből ébreszt
bajkiáltó szava zegernye
szaggatja rázza
e nyári szállás eresztékeit

HÚVÖS HAJNALOK

Írta ALBERT GÁBOR

Húsvét hajnalán mindig fádom. Az ablakon egyetlen fénycsik világít, keskeny rés a rosszul záródó spaletták között. Magamhoz szorítom a takarót, az óra egyenletesen ketyeg, az inga sárgaréz korongja meg-megvillan, és várom a lépéseket az ablak alatt. Lassan közeledik majd, a kikövezett járdán kopog a sarka, mintha lassítana, de nem áll meg, megy tovább, visszafojtom a lélekzetemet, a takarót még szorosabban tartom. Talán visszajön egyszer, niint évekkkel később, órákon át, fel s alá, szünet nélkül, és senki sem mer kinézni az ablakon, és még várni sem mer. Ilyenkor nem szólal meg a tülök, a szomszéd szobában sem mozdulnak meg, az ajtó alatti rés sem dereng, csak fekszem az ágyon és figyelek. Majd nyáron fel kell tenni a zsalukat, és a felnyitott zöld levelek között éppen az útra látni. A zongora mellől még a függönyt sem kell félrehúznom, és senki sem lát be, senki sem néz vissza. Akkor az apámat várták, s mi egy kocsmában ültünk, átfázva ittuk a forralt bort és fél füllel hallottuk, hogy valami közleményt olvastak be a rádióba. Az óra alá, a fotelre dobáltuk esténként a ruhánkat, csak a nadrágot kellett élivel összehajtani. Az ülkére fektettük, mert a támlát faragás díszítette, ami később ugyan letört, vagy elveszett, és csak két lyuk maradt a helyén. Át is kellett húzatni, és az ember könyöke olvasás közben mindig lecsúszott a karfáról. Apám nem szerette, de nem akarta megbántani anyámat. Kétszer szállítottuk teherautón, míg végre kinn maradt Erzsébeten, s talán örültem is, hogy megszabadultunk egymástól. Zongorázni később is szerettem, csak a zsugáter és a függöny hiányzott, a sűrű por és az ablak előtti fenyő, a félhomály és a várakozás, hogy valaki beszél, hogy valaki megáll az ablak előtt. Csak a háziak rohantak be ijedten, mert nem értették a modern zenét. De most még nem jöttem rá a zongorázás ízére, csak a hazatérő vidám földművest hallgattam naphosszat, a politúros tetőre bolhákat raktam, és élveztem, ahogy az első két-három próbálkozásnál ide-oda csúszkáltak. A partizánszabók lustára vertek néhány billentyűt, és sosem javítottuk meg. Egy elefántcsontlap el is veszett. Húsvét vasárnap hajnalán mindig fádom. Pedig a nagy cserépkályha meleg, reggel parázsról lehet begyújtani, és egy ideig senki sem segített anyámnak. Talán patkódobogás közeledik majd, s magam sem tudom, várjam-e. Ácsit láttam az utcán, nem ismert meg, tizenöt éve nem találkoztunk. Akkor is éppoly kicsi volt, katonának sem vették be, kezébe odaképzelttem a szekercét, de az arca nem volt vidám. Régen mindig füttyöresztett. Innen az ablakból néztem, ahogy elkacsázott a templomdomb felé. Azóta kivágták a fenyőket, az ablakkeret is más, talán itt fogják majd valamikor felállítani a híres ormánsági talpas házat. Éppen zárva volt a múzeum, és a kulcsot nem tudták előkeríteni. De most még spaletta van minden ablakon, és a húsvét reggelek mindig hűvösek, hiába húzom magamra szorosabban a takarót, hiába mutat húszt fokot a hőmérő, a meleg alatt fádom, és várok valamire, talán hogy felhangozzanak a lépések, vagy a patkódobogás, zördüljön meg a nagy boltozatos kapu, ahol kétszeresen visszhangzik minden, s aninek a helyén korábban csak két oszlop volt, köztük rozoga szárnyas fakapu, és ha ebédszünetben a hosszú üléstől elgémberedett irodisták futballozni kezdek, engem állítottak be védeni, nekem kellett a labda után futnom, ha Tomi túlságosan magasra emelte és kinn, az országút melletti füves árokban kötött ki. A szünet néhány napos, és alig tudunk annyi fűvet gyűjteni, amiből fészket készítettünk a fonott kerti fotelekben. A konyhába nem vihettük be, a hideg előszobában maradtak, és majd reggel behozzák a szobába, addigra felébred bátyám, kinyitják a spalettát, ami most csak keskeny csíkban engedi be a fényt, és nem világít, csak hideget és várakozást áraszt. Miért nem me-

rek megmozdulni? A távoli zajokat akkor sem veszttem el, a lépések akkor is közelednek, ha ugyan nem haladtak már el az ablak előtt. Lányok is, akik a templomban szemben ülnek velünk, és akiket egyre messzebből látok, míg lassan majd az arcukat is elfelejtem, és egy-egy ismerős névnel nem marad több, hallásukra összerezdülök, és valami lelkifurdalással vegyes szomorúság fog el. A takarót szorosan magamhoz szorítom, és nem is sejtem még, hogy napról napra elvesztek valakit, hogy örökké hűtlennek érzem magam, és ez a fázós várakozás is hűtlenség, hiszen a szétnyitott díványon ott fekszik mellettem felhúzott lábbal, összegombolyodva a bátyám, és alszik. A Bráda-gyerekek sem jutnak az eszembe, csak húsz évvel később, mikor egyikről sem hallottam már vagy tizenöt éve semmit, de velük álmodom, az apjukkal, aki karácsony másnapján mindig beállított ezredesi egyenruhájában, feleség nélkül. Apám házikészítésű pálkájával kínálta, és ő térde közé fogta a hegedűnköt, úgy játszott rajta. Nem magyarnótákat, hanem valami egészen mást, amihez hasonlót csak a rádióban hallottam olykor, de amit általában sosem hallgathattam végig, mert apám kikapcsolta. De erre a furcsa hegedűlcsre áhitattal figyeltünk, és szó esett a háborúról is, ami nem nagyon érdekelt, és az sem, hogy Bráda bácsit nem nagyon szeretik a közlegények, túlságosan szigorú, nem tesz kivételt, és hogy durva. Őt nem láttam, csak beszélünk róla, a gyerekekkel, és apámat is emlegettük, akinek még a nevét is bemondták halálakor a rádióban, és nagybátyámat nem szólítottam meg az utcán, pedig mellettem ment el, szinte súrolta a kezemet, de hisz ő is zavarba jött volna. A fényképezőgépét sosem adta ki a kezéből, és sokáig azt hittem, a fénymérő csak az ő mániája. A feleségének megdagadt a lába, olykor az emeletről sem tud lejönni, s talán naphosszat a férje bibliafordítását olvasgatja. Még kellett volna szólítanom, régen elmúlt hatvanéves, és ebben a korban már nem szígyen meghalni. A pincében egy ládát még mindig nem nyitottunk fel. Régi újságok vagy cserepek lehetnek benne, talán egy összerozsdásodott permetezőgép, vagy kilyukadt gumicsizmák. Mert mindent elrakott apám, és esténként elaludt a televízió előtt, a lakás meg egyre szűkült körülötte, a cserépkályhát felváltotta a távfűtés. A hajnalok hűvösek húsvétkor, magamhoz szorítom a takarót, a keskeny rés talán azóta is világít, és türelmetlenül várok.

PILINSZKY JÁNOS VERSE

M I E L Ő T T

*A jövőről nem sokat tudok,
de a végétéletem magam előtt látom.
Az a nap, az az óra, mezítelenségünk
fölmagasztalása lesz.*

*A sokaságban senki se keresi egymást.
Az Atya, mint egy tüskét, visszaveszi
a keresztet, s az angyalok, a mennyei
állatai, fölültik a világ utolsó lapját.*

*Akkor azt mondjuk: szeretlek. Azt mondjuk:
nagyon szeretlek. És a hirtelen támadt
tülekedésben sírásunk még egyszer fölzsabadítja
a tengert, mielőtt asztalhoz ülnénk.*

ESTÉRE MEGHALSZ

Színmű egy felvonásban

Írta GYURKOVICS TIBOR

Január 6. Zöldre festett kopottas vonat — betölti a színpadot. Két óriási ablakká nagyítva, melyekben, mint megvilágított, sötét háttérű árkádokban, játszanak a szereplők. A kocsi keresztben a színpadba van ágyazva kerekéstől, de a kerekék nem látszanak. A szereplők viszont magasabban állnak ezáltal, mint a színpad. Az ablakokat elválasztó falak, a tetőrész, a kocsiföljáró jobb oldalon, a lépcsők, peron — vékonyak, olyan mintha a vonat csontváza lenne, vázlata, de illúziót keltő, valóságos. Másik oldalra, balra az egyik ablak szélével zárul a színpad, egyszerűen, folytatódólagosan.

A díszlet az emberi szállítóeszköz és az utak ideiglenes jellegét van hivatva szolgálni. Játék alatt legtöbbször elég a lépések, a mozgások hatására létrejövő természetes zötykölődés, ingás, — hangokkal, zenével, nyikorgásokkal kell érzékelteni inkább, hogy a vonat megy. Külső kiáltások, füttyök beépíthetők a menet kíváncsalma szerint, ugyanígy az állomások, vagy a vesztegelés.

A háttér ablakai sötétek, esik az eső (hátsul valódi üvegen). A reflektor közvetlenül az esőben ér véget, ott zár, addig „belátni”.

Szereplők:

IVÁN, festő (Mensáros László) INDI, lány (Domján Edit)

IVÁN: magas, testes, nem szép, emberes. Haja szürkül, negyven körüli. Sok mozgású és magába hullott egyszerre — égett, de lendületes ember. Intellektusa olyan, mint a ragadozó, lecsap, megért, fölfal és otthagya a maradékot. Tele van a dolgok legapróbb részleteivel, látvánnyal, érzés-töredékek rengetegével, de bármikor kiég és elhal. Mintha valaminek a szélén állna.

Öltözete: vörös magas nyakú pulóver, rozsdabarna kabát, szürke nadrág. Elegáns, de van benne valami bohócos és ideges. Könnyű, hét-nyolcados bundában jön be, kis kofferrel.

INDI: törékeny, átlátszó, áhítatos. Halkan beszél, magányosan. Mintha egyedül lenne. Olykor feltűnik, hogy ez visszafojtottság, olykor olyan, mint egy falevél. Fiatal, huszonnég. Haja rövid, barna, fiús, de kis hullámok töredékei nőiessé teszik. Mindig majdnem sír, mindig majdnem boldog, csendes extázisban van. Mintha valaminek a szélén állna. Mozgása könnyű, indiai, de olykor megtörik, nem természetes. Fejét lehajtja.

Öltözete: magas nyakú sötétkék ruha, kis arany gombok, hosszú ujjak, a gyász és ünnep keveréke. Mintha esküvői pár lennének egy lehetetlen, mégis reális térben.

Fekete bőrkabátban jön be.

(Iván és Indi bejönnek a kocsiba, szaladtak.)

IVÁN Ide, jó lesz?

INDI Persze, csak ülünk le, összeesem.

IVÁN Mi baj van?

INDI Mi baj, mi baj. Hát semmi, csak izgulok.

IVÁN Hogy kiadják a lakást?

INDI A lakásban biztos vagyok, csak benned nem.

IVÁN Bennem? (Nevet) Mért, mi baj van velem?

INDI Jaj, te is tudod. Hogy addig kitarts, amíg lejövünk. És megegyezünk. És rendszeren beszélj velük.

IVÁN Mért, nem szoktam rendszeren beszélni?

INDI Nem erről van szó. Csak úgy összekevered az embert. Mi van egyáltalán? Nem fáj semmi?

IVÁN Mért fájna mindig valamim? Megvagyok, egész jól. Jobban. Látod. Egész tűrhető kedvem van, megyek, utazom. Mi kell még?

INDI Jaj.

IVÁN Mért jajgatsz mindig? Megyünk. Mindjárt indul a vonat. Te. Kicsi ez a vonat. Nem?

INDI Hogyhogy kicsi?

IVÁN Lassan megy, piszkos, szóval kisvonat. Nem vicinális?

INDI Te, ezt én már nem bírom. Úgy izgultam, hogy elgyere, időben, lemehecsünk. Mert ki akarják adni két diáknak a szobát. De nem szoba ez, lakás! Ház! Elöl kert is van.

IVÁN Kutya van?

INDI Ilyenekkel jössz. Látod ez az. Nem bírom.

IVÁN De komolyan kérdezem. Tudod, a kutyákkal...

INDI Eszembe se jutott ma reggelig. Ma jutott eszembe, van, de nem veszélyes. Majd meglátod.

IVÁN Na, mindegy. Parasztház?

INDI Nem. Egyszerű ház, de nem falusi. Majd meglátod. Csak ki akarják adni két diáknak, az öregasszony nagyon kérdezősködött, hogy házasok vagyunk-e?

IVÁN Mit mondtál?

INDI Hát én végig úgy beszéltem, hogy a férjem, meg mindent mondtam, hogy nyugalomra van szükséged, és dolgozni akarsz...

IVÁN En? Nem is tudok.

INDI Nem bírom ezt. Ne gyötörj. Szóval, hogy ketten vagyunk.

IVÁN Es gyanakodtak?

INDI A bácsi nagyon rendes. Valami vasutas lehetett, de tanultabb ember. A néni gyanakvó. Majd meglátod. Hogy a lánya — tanult emberek a gyerekei — egy fizikus, egy matematikus, ilyenek. Szóval, hogy a lányával meg kell beszélni, az adja ki valami diákoknak, de ezek nem biztosak. Mondtam, hogy lejövünk, holnap reggelig.

IVÁN Na, rendben van. Merre megy ez? A másik part... Ja, ez igen. Zebegény a túloldalon lesz.

INDI Csak attól félek, hogy mégsem adják ki.

IVÁN Látják az arcomon?

INDI Mit?

IVÁN Hogy öreg vagyok.

INDI Jaj, nem bírom ezt.

IVÁN Nem, komolyan mondom. Mit mondtál, ki vagyok.

INDI Mit, mit. Azt, ami az igazság. Hogy nem bírod a várost és le akarsz költözni, le akarunk, hogy ott dolgozzál...

IVÁN Furcsa lehet nekik.

INDI Közvetlenül a Duna mellett van. Tíz méterre. El se tudod képzelni.

IVÁN A másik oldalon mi van? Már Csehszlovákia, mi?

INDI Valami falu. Nem is tudom. A ház nagy ám. Csak kicsinek látszik. El van rejtve a fallal. Én csak mentem, mentem. több helyen voltam...

IVÁN Úgyes vagy. Én mondtam, hogy lesz hely, ha keresünk, csak végig kell csinálni.

INDI Végig. Hát éppen ez az. Nem bírod végig csinálni, mindig arra gondolsz.

IVÁN Miért nem bírnám? Jól néznénk ki. De milyen végül is az a ház, vagy hogy van az egész?

(Indítanak, kiáltások, ajtócsapkodások. Ezek után a vonat zaj természetesen belezaklatolása, állomások, kis kérdések, ajtók, ablakok zaja, eső.)

INDI Nézd, úgy láttam, kiadnák őket, meg mindent mondtam is. Érdekelte őket az egész, hogy festesz, jó lenne neked a nyugalom, tágas szoba, jó világos, elől van egy kis veranda — el se tudod képzelni. Imponált nekik, hogy festő vagy, de gyanakodott az öregasszony, hogy férj és feleség vagyunk-e, meg hogy gyerekek... Az előző lakókra dühösek. Meg félnek, hogy becsapják őket. Az asszony olyan közönséges arcú, azt mondta, hogy azok is bejelentkeztek és már benne volt a gyerekek. Így mondta. Meg tönkre tették a falat..., tudod, de nem érdekes, most ilyen hülyeségről beszélni... szóval, mindent fognak kérdezni...

IVÁN Hogy szeretlek-e?

INDI Jaj, hát nem látod be, hogy szétszedsz? Hát most koncentrálni kellene, odafigyelni egy kicsit...

IVÁN Olyan, mint az a ház?

INDI Melyik?

IVÁN Ott, ott. Az a piros, magasabb, mint a többi.

INDI Á, dehogy. Nem olyan. Mit fogunk nekik mondani?

IVÁN Hogy zuhog! Nézd! Pont most megyünk le.

INDI Hát ne menjünk. Holnap biztos jobban sikerülne.

IVÁN Ha már jövünk. Mért sikerülne holnap?

INDI Talán már nem is fognak várni. Lefeküdtek.

IVÁN Hatkor? Na, jól nézünk ki. De mondj már valamit a lakásról. Használható?

Van W.C.? És mosdás, stb?

INDI Minden van. Csoda. Fürdőszoba, külön az udvar másik oldalán. Csak mi használhatjuk.

IVÁN Mert az kell.

INDI Van. De gondold el. Nem hittem a szememnek. Be se akartak engedni először. Gyanakszanak. És az a kis veranda. Nem, azt el se hiszed.

IVÁN Veranda? Mindig verandát akartam. Üveges, rendes veranda?

INDI Igen. Amögött van a lakás. Egy nagy konyhahelyiség... azt nem is akarták kiadni és olyan furcsa alakú. Egy padlásfőljáró van benn és azt hiszem ötszögű a konyha. De nagy, gondold el...

IVÁN És mit fogok én csinálni, amíg te lenn vagy?

INDI Én, hát te nem jössz?

IVÁN De. de. Csak, ha föl kell jönnöm, mégis itt van egy csomó munkám, apró munkák; amiből élek. Meg ha hazamegyek, akár anyámékhoz, akár...

INDI Jaj, ne csináljuk ezt. Ezerszer megbeszéltük.

IVÁN Neked nincs is ott lenn állásod.

INDI Legszívesebben nem is mennék állásba. *(Nevet, visszafogottan)*

IVÁN Muszáj. Nem fogunk tudni megélni. Még a végén engem is neked kell el-tartani. Szóval, milyen?

INDI Nagy. Egy lakás. Különálló ajtó, egészen külön bejárat. A szoba nagy. Mondtam, hogy ki kell vinni a bútorokat...

IVÁN Mért kéne kivinni? Miben akarsz lakni?

INDI Miben, miben. Csak nem képzeled, hogy idegen bútorok közt élünk.

IVÁN Idegen bútorok. Az igaz. De mit teszel be?

INDI Majd veszünk is valamit. Meg ami van. És lemeszeltetjük a konyhát. Már holnap. Hengerelve van. Most festettek, gondoltam, a festéshez hozzájárulnánk...

IVÁN Hülye vagy, ne haragudj. És mégis mit mondtál, te ki vagy?

INDI Hogy tanárnő. Állást fogok kapni az ottani nevelőintézetben vagy az iskolában...

IVÁN És azt ki intézi el?

INDI Te. *(Nevet, idegesen)* Meg én is megpróbálom.

IVÁN Mért megyünk mi Esztergomba?

INDI Te, ne kezdjük előlről. Én nem bírom ezt.

IVÁN Nem, csak kérdeztem. Mi is van ott? Mért? Végeredményben nem tudhatom, miért. Messze van. És mennyire van az állomástól a ház?

INDI Hát elég messze. Háromnegyed óra.

IVÁN Na, az lehetetlen. Hogy járok én a pályaudvarra?

INDI Biciklivel. Azt mondtad, lesz biciklünk.

IVÁN Az igaz. Tényleg. Otthagyhathnám valahol az állomáson, megbeszelném. Meg nagy kirándulásokat tehetnénk a város körül. Nagyon szép a környéke. A bátyám odajárt iskolába, bennlakó volt, mi meg látogattuk. Nagyon szép volt. Kis utcák, a nagy Bazilika. Meg Babits is ott élt. Helyesebben ott halt meg. Csak nem akarod, hogy meghaljak? Mért megyünk mi Esztergomba? Meghalni? Feltámadni?

INDI Nem bírom ezt. *(Sír)*

IVÁN Na, nem, nem, csak kérdezem. Szeretem Esztergomot. Olyan, mint egy vár. Balassi Bálint a kardjával...

INDI *(Sírósan)* Mindig mellébeszélsz.

IVÁN Azt hiszed? Halálosan komolyan mondom. Csak mit csinálok én Esztergomban?

INDI Dolgozol.

IVÁN Nem bírok. Nem megy. Csak ülök ott egy esztergomi szobában és állandóan otthon jár a fejem.

INDI Akkor ne is menjünk. Ezt érzem mindig. Nincs jelenléted. Akárhogy szeretsz, nincs jelenléted. Nem vagy jelen. Már mász. Mindig mász. Nem bírsz megenni egy helyen. Pedig ki se próbáltad. Tudod, hogy így nem bírod tovább. Összeroppansz.

IVÁN Mért roppannék össze? Egész jól megvagyok.

INDI Ilyenkor. Egy kicsit jobb kedved van. Holnap csak fekszel és fekszel. A végtelenségig. Aztán fölugrasz és dolgozol az összeesésig. Nem fogod bírni. Nem vizsgáltatod meg még egyszer a májadat?

IVÁN Mit vizsgáltassak hetente? Imre megnézte. Tudod te is.

INDI Nem azzal. A nagybátyáddal. Azt mondtad, még egyszer megnézedet, hogy Imre adatai jók-e?

IVÁN Jók, persze, hogy jók. Csak ahogy mondtá, tudod.

INDI Azért kellene elmenned a másikhoz is.

IVÁN Tudod, ahogy vizsgált. Volt benne valami elégtétel.

INDI Képzeldősz.

IVÁN Nem. Mondta is, a kifejezés sokszor elárulja az embert. Dög meleg volt. Dőlt rólam a víz, meg tudod anyám is benn feküdt nála, nem akartam, hogy meglásson, halálra izgatná magát. Meg minden. Gondoltam, vért vesz, kész. Azt mondja, vedd le a kérék, az ingedet. Leveszi az ember, mint a katonáéknál, ha rádszólnak. Szégyelltem magam ott a nyitott kezelőben, félmeztelenül, más orvosok is jöttek be meg ápolónők, és tudod, hogy van. Persze, halál-udvarias volt. Mint mindig. Tudod, együtt jártunk, még húsz évvel ezelőtt, első gimnáziumtól nyolcadikig, meg a főiskolán is egy darabig, és nagyon szerettük egymást. Ő zárkózott gyerek volt, a srácok félreértették, mi nagyon kiegészítettük egymást. Obenne nincs semmi — hogy mondjam, tudod, szabálytalan vagy túlfűtött, ő egy zárt ember, meg a művészet is távol áll tőle —, szóval hosszan együtt jártunk, leveleztünk naponta a vakáció alatt, meg minden, évekig a legjobb barátság, de hát az mindig egy kis rivalizálás is, persze erre nem is gondoltam akkor, csak valahogy rajta észleltem néha kis jeleket, igen ilyesmit, szóval mindegy, azt mondja, kérék, vedd le az ingedet. Légy szíves, és parancsolj lélegzeni... Tudod, így... Gondolhatod, milyen ember. De jó. Közben, nagyon jó, csak ilyen. Mondom, nem kellene megvizsgálni, azt hittem, csak vért vesztek... Ha már egyszer a kezem közé kerültél, nem ereszttem el ezt az alkalmat. Ezt mondtá, szóval. Aztán megnyomkodott. És akkor is, mint ha nem eléggé fájlaltam volna a szerveimet. Belémnyomott.

INDI Azt úgy vizsgálják.

IVÁN Tudom, de akkor is. Úgy akarta valahogy, hogy igaza legyen, hogy fájjak, hogy beigazolódjon valami...

INDI 'Jaj, ne gyötörj még ezzel is!

IVÁN De! Úgy, ahogy mondom. És szertartásos. Gondolhatod. Amikor a leletekkel várt, akkor is. „Dies irae...” kezdte. Rossz ezt hallani.

INDI Viccelni akart.

IVÁN Hát annyit iszom én?

INDI Annyit.

IVÁN Őt-hat pohár sör, néha rövid ital. Ez olyan sok?

INDI Neked sok. Meg amúgy is tönkre vagy menve. Agyonélted magad, most ne kezdjük ezt is előlről, ezt nem lehet kibírni.

IVÁN Hogy ne igyak egy darabig semmit. Aztán csak alkalomadtán. Hogy ő is így volt. De abba kellett hagynia. Helyrejön. De a máj sejtjei már károsodtak, majd regenerálódnak... Tudod, már nem bírom ezt az orvosi dumát. Nem hiszem el, hogy beteg vagyok.

INDI Hát ne hidd. Majd összeesél és elhiszed. Ennyi az egész.

IVÁN Mért esnék össze? Sose estem össze. Most is megyek veled Esztergomba. Hogy miért?

INDI Ne kezdjük előlről. Nem bírom.

IVÁN Jó, nézzük a tájat. Esik az eső, a Magyar Népköz...

INDI Ne kezd megint. Inkább arra gondoljunk, mit fogunk mondani. Ezek képek a személyi igazolványt is elkérni.

IVÁN Kérjék, meglepődnek.

INDI Mit akarsz még gyötörni? Azt kéne mondani... azt kéne mondani...

IVÁN Ugye, te se tudod. Mert nincs mit mondani. Csak kétféle ember van. Benn a társadalomban, kinn a társadalomból. Nincs újítás. Amikor eljöttem abból a rohadt állásból, mit mondtak Balázsék a Színháznál? Tizenöt év alatt nem tudott annyi összeköttetést szerezni, hogy legyen egy másik állása? Mért akar más területre menni? Jó, hogy nem megyek el rajztanárnak és este festenék, lámpafénynél, mint Árpád. Kérlek, nincs mit mondani. A társadalom hozzá van szokva ahhoz, hogy az embernek lakása, állása, szabályos felesége legyen...

INDI Ugyan hagyd már, annyira megkínzol. Ha látnád a helyet, megnyugodnál.

IVÁN És mi lesz a fűtéssel?

INDI A villanykályhával fűtünk.

IVÁN Kicsi lesz. Nem fűti be a nagy helyiségeket. Mekkora lehet a szoba?

INDI Nagy. Szép. Meg fogsz nyugodni. Egyik ablaka a tornácra nyílik, másik a verandára. És a konyha...

IVÁN Köves a szoba is?

INDI A szoba padlós. Mit képzelsz? Úgy emlékszem, a konyha is.

IVÁN Nem a múzeumban van ez?

INDI Ne gúnyolódj. Higgyél.

IVÁN Ez az, amit nem tudtam. Ellenérezni tudok csak.

INDI Veszem észre. Azt fogjuk mondani, te teljesen elváltál...

IVÁN Nem jó. Elválás. A feleségem disszidált és itthagyt a gyerekekkel...

INDI Ilyen meséket!

IVÁN Mért? Mondjuk meg... Mit akarsz mondani? Meg fognak ijedni, ha megmondjuk, három gyerek, hát azt mondod, a gyerekektől félnek csak. Bízd rám. Disszidált... a gyerekeket az anyjánál hagyta...

INDI Akkor azt fogja hinni, odavisszük a gyerekeket...

IVÁN Mért, ne legyenek a gyerekekkel...?

INDI Nem erről van szó. Tudod, hogy én akarom a legjobban, hogy...

IVÁN Meg a magyar állam. Hogy fogok onnan hazajárni?

INDI Rendesen. Mért? Sok vonat jön. Biciklivel mész az állomásra. Busz is jár. Az alig több egy óránál.

IVÁN S te végeredményben hány éves vagy?

INDI Négy éve kérde.

IVÁN Elfelejttem.

INDI Csak ne mondtam volna, ne éleztem volna ki annyira, hogy...

IVÁN Mondtam, hogy ne mondd. Ketten, ugye, valakivel...

INDI Ezeknek? Csak nem képzeled. Be se akartak engedni. Hogy ők félnek, megjárták... Meg mondom, megtudták az előző lakókról, hogy házasság előtt is éltek már együtt...

IVÁN Ilyenek?

INDI Még a bácsi nem is annyira, az asszony. Olyan ravasznak látszik. figyel ám mindenre...

IVÁN Milyen a fürdőszoba?

INDI Nagy. Mondom. Borotválkozni is lehet benne. Ott lenni, egyáltalán.

IVÁN Talán menjünk a fürdőszobába lakni. Honnan van a víz? Van csap?

INDI Van minden. Meg az udvaron is van víz.

IVÁN Meleg víz nincs.

INDI Mire te fölkel, én már régen mindent elintézek.

IVÁN Nagy szájad van. Majd meglátjuk. Kár, hogy annyira férjeztél. Ketten, ugye, jövőnk, ugye, a... valaki.

INDI Hát nem érted, hogy nem tárgyaltak volna velem? Nem tudod te ezt. Nem értesz hozzá...

IVÁN Semmihez se értek.

INDI Na. Ne. Te majd kivágod magad. Csak ne lennél rosszul.

IVÁN Nem vagyok én rosszul. Semmi bajom. Milyen az a ház? Olyan?

INDI Melyik? Nem. Nincs szalmateje.

IVÁN Milyen teteje van?

INDI Rendes. Cserép.

IVÁN Piros ház?

INDI Nem. Világosabb.

IVÁN Rózsaszín ház. Nem rossz.

INDI Dehogy is. Szép, hidd el.

IVÁN Mindig hidd el. Nem tudod megmondani, milyen. Mekkora? Az öreg dolgozik?

INDI Nem dolgozik, csak ott a ház körül. Van valami szőlőjük Szentendre felé.
 Oda járnak el. Vasutas volt.
 IVÁN Akkor hogy lehet házuk?
 INDI Van.
 IVÁN A gyerekek ott laknak?
 INDI Esztergomban. De nem náluk.
 IVÁN Ok se bírják.
 INDI Jaj, ne viccelj már.
 IVÁN És mihez kezdesz te állás nélkül?
 INDI Lesz állásom.
 IVÁN Mindent nekem kell elintézni, majd meglátod. Na, mindegy. Szomszéd van?
 INDI Honnan tudjam? Csak azt tudjuk rendbe hozni, hogy kim vagy nekem?
 IVÁN Kid vagyok?
 INDI Ketten élnek csak ott. Nagyon szép. Jaj, Istenem.
 IVÁN Te, és mért megyünk mi Esztergomba?
 INDI Ne kezd előlről, nem tudom már mit mondjak. Majd meglátsz mindent. Hazafelé a Dunaparton jöttem végig, van egy kis sziget, közvetlenül a városban. Oda is el fogunk menni. Most nagyon tetszett a város. Először annyira ki voltam merülve, nem is tudtam nézni. Most gyönyörű volt. Jó az egész.
 IVÁN És mi lesz ott? *(Nem beszélnek, csak az eső zuhog, vonat megy)*
 INDI Minden.
(Lassan, csöndesen) Húsvétra már minden rendben lesz. Ott fogunk élni a nagy szobában, kimegyünk a verandára, besüt a nap, és te mindent elfelejtesz, ami veled történt. Azért megyünk le.
 IVÁN Hogy mindent elfelejtsek. *(Kötekedőn)*
 INDI *(Csöndesen, áthatott a saját meggyőződésétől)* Igen.
 IVÁN En nem akarok mindent elfelejteni. A gyerekeket sose akarom elfelejteni.
 Nem tudok nélkülük élni.
 INDI Nem is kell. Majd velük leszünk néhány év múlva.
 IVÁN Néhány év!
 INDI Igen. Meg kell... szóval türelmesnek kell lenned, mindennel, velem is...
 IVÁN Mese. Amit nem érünk el soha, arra azt mondjuk, türelem.
 INDI El kell felejtened mindent. Húsvét lesz, jó szag. A függönyöket leeresztjük, ott leszünk. Szabad leszel. Akkor dolgozol, amikor akarsz, jókat festesz, meglátod majd. Megpihensz. Télen meg olyan nagy hó lesz, a köfal tetején fog állni. Nagyon szép ott. Meg minden lesz. *(Csönd, megy a vonat)*
 Nem jut eszedbe semmi rossz. Megyünk az utcákon, néha egy-egy moziba is elmegyünk. Tudod, mozi után mindig tudtál festeni. Összekavarodnak a képek, aztán kitisztulnak. Már olyan régen nem voltunk moziban, sehol. Csak a futás. A környéken olyan nagyok a hegyek. Te mondtad mindig, csak ott érdemes élni, ahol hegy van vagy víz. Ezek belejönnek az emberbe. Ez a táj. Tőled tudom.
(Csönd)
 Tulajdonképpen mindent tőled tudok. Csak te elfelejtet. Másnapra elfelejtet a saját mondásaidat. Ha iskolatársaidal vagy, azok idéznek és te újra ráismersz a régi szavakra. Szép lesz ott. Már most úgy éreztem, vasárnap, Istenem, ez tökéletes. El ne vedd tőlem, még imádkoztam is a Kisbazilikában. Tudod, amelyiknek olyan vörös teteje van, az állomástól befelé az úton. Rákádnak hívják ott — olyan mint egy rác kád. Azt kértem, sikerüljön. Mint egy vizsga. Majd meglátod, milyen egyszerű az egész. Szeretni fogod. Szeretni fogod! *(Sírni kezd)*
 IVÁN Most mi van? *(Gyengéden, közlelőül beszél neki)* Mi a nyavalyának sírni? Én is le akarok menni.
 Igazad van.
 Csak nyugodj meg.
 Én találtam ki. Akkor mit ijesztgeted magad előre. Meg engem is. Tudom, a bátyám odajárt, ismerem Esztergomot. Még a vendéglőit is ismerem. A templomait. Utáit. Bejárok majd a múzeumba is dolgozni — valami konkrét állást is adnak talán, nem kell mindig a saját... mindig a saját gondolataim között lennem, vagy festeni. Ugye? Mért félnél hát?
(Csönd)
 Mit kell nekem ott mondanom?
 INDI Ne kezd már, nem bírom.

IVÁN Nem akarlak gyötörni.

Csak mégis, mit... mit mondjak? Miért? Min mentem keresztül?... Ki vagyok, aki lenni akarok élni Esztergomban, veled, éppen veled...

INDI Eppen velem...

IVÁN Nem úgy értem, szóval, valami magyarázatot... Gondold csak meg...

INDI Meggondoltam.

IVÁN Kimegyek az utcára... van ott pad?

INDI Jaj!

(*Lassan, fáradtan*)

A folyó partja ez. Ahol lakunk.

Nagy út vagy sétány, már nem merek semmit se mondani, mert belekötsz.

Padok, le lehet ülni, járni...

IVÁN Gondold el, kimegyek az utcára. Jönnek szembe az emberek. Mit éreznék? Mit mondjak? Mivel indokoljam?

INDI Megölsz. Tisztára megölsz, lehetetlen.

IVÁN Na, nem. Csak most eljászom neked, nehogy azt gondold, hogy olyan könnyű.

INDI Eljátszod. Hát ez az. Mindig játszod. Valóban játszod. (*Komolyan*)

IVÁN Érts meg. Ez nem olyan egyszerű. Én mindig ott éltem, számomra az a város... a főváros...

INDI Mindig azt mondtad, menjünk el innen. Ezt hallottam, egy más tájon, más városban újra lehet születni. Itt már ég a lábam alatt a talaj. Forró, éget. Új életet lehet kezdeni. Csak egy kis vacak lakás lenne. Egy szoba is akár. Most megvan. Gyönyörű. Nem akarom már mondani. Veranda is van. Ha tavasszal dolgozol...

IVÁN Tavasszal?

INDI Megindul a Duna, kiárad... Más a vidék ott, dolgozni fogsz...

IVÁN Tavasz messze van. Olyan messze.

INDI Mit akarsz ezzel mondani?

IVÁN Nem. Semmit. Csak hogy...

INDI Gyötörj.

IVÁN Dehogy.

Idegenek közt...

INDI Idegenek közt. Most is idegenek közt élsz, nem? Mért? Kik nem idegenek neked?

IVÁN Anyám nem idegen...

INDI Négy hónap alatt kétszer aludtál náluk.

IVÁN Mert bejönnek a szobámba. Meg kiesik a városból. Nincs is rendes...

INDI Istenem.

Hát hol akarsz élni? Vagy hogy akarsz élni?

IVÁN En? Mért? Megvagyok jól... fönn...

A busz elég gyakran jár?

INDI Megy vagy három-négy naponta.

IVÁN Igen. Valami festékbolt is kell, persze, vagy majd itthon beszerezem...

Igen. Kivel fogok ott barátkozni?

INDI Hát nem szakadsz el teljesen... mindenkitől. Meg lejönnek Bandiék. Ali, Kata... És...

IVÁN Ott nem lesz senkim.

INDI Mire mondod ezt? (*Idegesen*)

IVÁN Nem. Csak mondom. Ott nem lesznek emberek, akik rám nyitnak, rám se fog nyitni senki...

INDI Hát nem egyedül akarsz lenni? Dolgozni, lemerülni, ahogy te mondod...

IVÁN Persze. Emberek nélkül? Mit? Te, és versenyek?

INDI Uszoda van.

IVÁN Igen. De a versenyeket sem nézhetem. Milyen úszók lehetnek ott! Meg a teniszt. A fehér játékot.

INDI Feljössz! Hát nem vagy te oda elásva. Nem rabságba mész. Szabad akarsz lenni.

IVÁN Szabad...

Nem vagyok elásva... (*Lassan*)

Milyen az a ház?

INDI (*Élénken*)

Te, várj csak...

IVÁN (Elénkebben)

Olyan?

INDI Melyik?

IVÁN Ott, látod, tornácos.

INDI Van tornác, van. Az is tele van virággal.

IVÁN Annyira nem szeretem a virágot, hogy mindenütt... (Nevetnek)

INDI Olyasmi, nézd csak... Ott, ott a harmadik. Talán.

IVÁN Nem tudod?

INDI Jaj, hagyjál már. Egyszer láttam.

IVÁN (Játékosan) Szóval, te nem is tudod. Nem is láttad talán... csak bizonyiba... Szép lehet. Kapu?

INDI Mondom. Teljesen magas, fából van, nem lehet belátni se.

Nagy csöngő, mint egy misecsöngő...

IVÁN Ajtó is van? (Nevetnek)

Te, mért megyek én Esztergomba?

INDI Ezt te is olyan jól tudod, mint én. Nem megy itt tovább az élet. Ahogy élsz Pesten. Össze-vissza. Azért is iszol. Véged van.

IVÁN Na, ez kedves. (Nevet)

INDI Csak ne vess.

IVÁN Hát mit csináljak?

INDI Lemegyünk. Csak rendesen beszélj velük. Meg fognak riadni tőled.

IVÁN Mért, én valami szörny vagyok?

INDI Nem, de ha így beszélsz, szétesem. Egyszerűen szétszedsz ezzel a beszéddel.

Két napig nem tartasz ki valami mellett. Újat akarsz. Mást. Mindig előlről.

Nem én akarok Esztergomba menni.

IVÁN Hát én?

INDI Látod, ez az. Le kell menned. Véged van így. Nem bírod. Te is tudod, most mit kezded előlről. Fölrobbansz. Nincs nyugtod. (Halkan) De lehet, hogy nem is lesz.

IVÁN Mit mondasz?

INDI Hogyan találod te meg a nyugalmadat? Majd meglátod, azt a házat.

IVÁN Mért, milyen?

INDI Csoda. Kimész és a Duna kanyarodik ott nagy ívben. Simán, ott a nap, a part, kis utcák. Fölötted a Bazilika. Majd meglátod. Szeretni fogod.

IVÁN Fogok én még szeretni valamit?

INDI Jaj. Ne beszélj így.

IVÁN Néha arra gondolok, nem megy. Lehetetlen. Annyi minden vesz körül, nem tudok kitalálni. Nincs semmi út. Tudod, a gyerekek. Néha azt érzem, egy percre se tudok tovább nélkülük élni. Aztán, ha otthon vagyok, olyan ideges-ség vesz körül, nem tudunk már a feleségemmel se mit kezdeni. Rendes ő, meg egyáltalán összekötnek a gyerekek is, okos, tudod, de egyre merevebb. Nem lehet. Olyan, mint egy kar, amiben görcs van, nem lehet behajlítani. Pedig most rendes, megvagyunk. Nem tudom. Ha rágondolok a gyerekekre... tudod, földönfutó lettem... Anyám mondta egyszer, a maga szörnyű szeretetében, amikor vacsorát adott, úgy idesúgta, hogy apám se hallja: földönfutó. Van ebben valami.

INDI Belelovalod magad. Nem bírom ezt. Ne kezdjük előlről.

IVÁN Nem, nem, csak mondom.

Tudod, hogy van. Teveled jól megvagyok. Csak már nincs erőm újramezdeni.

Merre? Hova? Mit csináljak én holnap reggel?

INDI Helyrejössz, ha meglátod ezt a házat. Van egy hátsó kijárat, ott nem lehet kimenni, csak arra van a kert egy része. Végig a nagy Duna, szélesen. Friss levegő.

IVÁN Nincs ott hideg?

INDI A Dunáról fúj a szél.

IVÁN (Éneklő) A Dunáról fúj a szél... Nem rossz. Szegény ember mindig él.

Vagy bajjal él? Hogy van?

INDI Ne csináljuk ezt.

IVÁN Mit ne csináljunk? Mindig valamit ne csináljunk? Hol ezt, hol azt. Egészen szabályos ember lettél az utóbbi időben. Hogy ne mondjam, konstruktív. Mint egy társadalom. Azt mondogatja mindig, ezt ne csináljuk, ilyen ne legyen ez a mű, meg ilyesmi. Mire kell folyton vigyázni? Mí a baj? Milyen-nek kell lenni? Mit akartok?

INDI Nem akarunk semmit. Csak ne kiabálj. Szóval, ne ess szét.

IVÁN Ne ess szét. Itt állj a helyeden. Ez a munkád. Ez a párod. Milyen kártya van még kiosztva?

INDI Te meg örökké összekevered a kártyákat.

IVÁN Hát ez lehetetlen. Folyton erre vigyázni. Jaj. Ezt ne mondd, ezt ne tedd, így ne fessél... mi a fenét akartok?

INDI Majd megnyugszol, ha megérkezünk. Mintha mindig ott laktál volna. Hazamész.

IVÁN Én már nem érek haza. Nem is voltam otthon. Mi az, hogy haza? Egy út, egy kapu, vagy emberek, meleg? Mi az?

INDI Te is tudod.

IVÁN De nem tudom. Meg kellene már tanítani rá. Nem gondolod? Ideje lenne. Van három gyerekem és nincs otthonom. Van négy lakásom és nem vagyok senkivel. Vagytok ti...

INDI Mindig ti. Kik azok? Remélem, nem sorolsz...

IVÁN Mit fogok én még csinálni? Hol? Helyileg? Emberileg?

INDI Ezt akarjuk megoldani.

IVÁN Megoldani. Marhaság. Úgy érzem magam, mint egy tehetséggép, ami működik, működik, de fogalma sincs, hogyan. Ha nem tudnék néha festeni, megdöglének. Mit akartok? Semmi összefüggés köztem és magam közt. Örülök, ha festeni tudok, ha összeáll egy-egy részlet legalább. Nem én. Mint egy bagoly, ami szőröstül-bőröstül megeszi az áldozatát — nem tudok válogatni. Örülök, ha fölfalni tudom az életet, egyben. S kiadni, ami emészthetetlen. Emészthetetlenek vagytok! Megeszlek titeket, de emészthetetlenek vagytok! Nem bírlak ki titeket! Neked az arcod, neki a szemét, neki a makacsságát! (*Kiabál, Indi csillapítja, kimennek a peronra*) Nem tudok mit kezdeni! Beledöglök az emberekbe. Hogy ilyenek. Megjártsszátok az angyalt körülöttem. Nem kellene angyalok. Egy vidéki lotyó kellene, aki röhög rajtam. Belenyomja a fejemet a hideg vízbe, ha hazajön. Nem ez a jóság! Mindig ez. Nem tudok tovább állni. Sose csalódom bennetek, csak vagytok, vagytok, mint egy pokolgép. Mindig robbanásra, panaszra készen, szeretetre éhesen. Nincs bennem több szeretet! Ertsétek meg, nincs bennem semmi már! Nem jön ki belőlem, semmi már! Csak az emészthetetlen csont, toll, nyavalya! Nem tudok már veletek mit kezdeni. A hajatok, a szagotok! Vége, kedveseim. Mit akartok még? Esztergom! Fenéket! Nem hagytok. Megtudtátok, mi az szeretni — nem hagytok. Elni nem hagytok, lélegzeni...

INDI Igazságtalan vagy. (*Halkan*)

IVÁN (*Csuklik, liheg, följajzott a végsőkig*) Ilyen vagy, olyan vagy. Kerek vagy gömbölyű, iszol. Nem tudsz így élni. Mért nem tudok? Mért pofáztok bele. hogy tudjak és hogy nem? Hát nem tudok? Hát eddig nem tudtam? Májusban még kórházban voltam, ma itt rohadok veled a vonaton. Robinson Crusoe. Esztergomba megyek, új életet kezdeni, kis ház, arany ház, kis utcák, nagy Bazilika, szép erdők...

INDI Igazságtalan vagy. Te mondtad, hogy Esztergom...

IVÁN Holnap már a gyerekekkel a vurstliba, kell nekik egy kis szórakozás, úgyis imádják őket, mindig ezt mondják, nincs ilyen apa... Hát az biztos, hogy nincs. Aki így él. Harmadnap megint megnyugtanni valakit...

INDI Te is tudod, hogy nem tehetsz pontot, nem...

IVÁN Mért? Ennekem csak cipelni kell végig az egész gárdát?

INDI Azért megyünk Esztergomba, hogy távolság legyen, jobban belásd magadat, az embereket, akiket szeretsz, a gyerekekkel is alakul, dolgozni tudsz esetleg...

IVÁN Meghülyülsz esetleg. Mit akarsz? Még ezt a távolságot is a nyakamba vegyem? Ne tudjam, mi van itt, ne tudjam, mi van ott...

INDI Ez az. Mindent akarsz. Nem lehet mindent akarni.

IVÁN Csak egyet. Téged.

INDI Nem. Nem mondtam. Tudod, sohase mondtam. Te magad vonszolod magad után a halottaidat. Sokkal jobb lett volna idejében végezni velük, levágni magadról. Nekik is, neked is. (*Egyenletesen beszél*) Egynapos ember vagy. Ennyi az egész. Néha azt, gondoltam, egyéves. Néha azt, hogy felnősz. Nem. Soha. Egynapos vagy. Nem nősz. Egyetlen nap, egyetlen élet. Nem szeretni kell téged: ápolni. Ne érts félre. Tudom, mi van benned. Egy világ. Egynapos világ. Talán a földön senkiben sincs annyira benne a világ, mint benned. Teljesen, mint Istenben. De nincs tovább

Estére meghalsz. Megismertelek, ahogy senki. Látlak, ahogy senki. Szeretlek, ahogy senki. Nem akarom ezt hangsúlyozni. Nem segít rajtad. Nem lehet téged megváltani. Magad akarod megváltani magadat, és be se tudod pólyálni. Csak tehetséges vagy. De már az ecsetedet nem tudod beszerezni. Csak szeretni tudsz. De már meghalhat melletted holnap a másik. Agyonégve, más-szeretetre képtelenül, lehetetlenül, kifordulva, mint egy csiga. Megecszed, ahogy mondd. Nincs tovább. Csak az állandó hajsza, sírás, végelethatalatlan éjszakák. Nem panaszként mondom ezt. Egy nap után már nem vagy. Nem találsz haza, kifogásokat keresel, azt mondd nem szeretnek eléggé, pedig te nem szeretsz. Kiegész, kiegész más. Másnap már rá se ismersz az áldozatra. Na, nem úgy, hogy nem szeretnéd, az jó volna. Férfítimpó. De te nem azt csinálod. Halálo-san megszeretteted magad, mint egy gyerek, akit nem lehet többé elhagyni. Mindenben ilyen vagy. Azért szeretnek ennyire. És ezt szeretem én is benned. Tiszta vagy. Ha nem bántanálak meg vele, azt mondanám, szerencsétlen. Banned a világ, a teljes világ, azért olyan jók és rosszak a képeid. Szétmennek, de ha összecfogod, a teljes, isteni világ. Tudom, ki vagy. Nem azért mondom ezeket, hogy új életet kezdjünk. Nem fogsz tudni új életet kezdeni. De most utazunk Esztergomba, mert te mondtad, menjünk Esztergomba, ott megnyugszom. Istenem! Milyen nagy dolog, hogy még elhiszed magadnak ezt. Mit keresel Esztergomban? Velem akarsz élni? Csudákat. Nem akarsz te velem élni, szaladnál el rögtön, ha megül a csönd. Gyerekkori házakat böngészel Esztergomban, elveszett golyókat keresgél, egy templomtornyot, Isten helyett, lábnyomot láb helyett. Ki vagy szolgáltatta. Nyers ember vagy, tiszta. A leg-egyszerűbb ember átjárszik téged. A legjellemzőbb, ahogy németül vagy franciaul beszélsz. Schogy. Hiába tudsz, dadogsz, elhallgatsz. Akkor láttalak meg igazán. Nem tudsz beszélni se. Ki vagy szolgáltatta, minden nap előről. Újra megszületsz. Ennyi a táv. Ennyit tudsz befutni, egynapos szakaszokból rakod össze keservesen az életidőt, a végtelent, ahogy csak egyszerre tudsz dolgozni, egyvégtében. Végtelenül. Egyetlen nap alatt akarod megoldani az életedet. Nem lehet. Nincs rá semmi remény. *(Révetegen beszél, egész halkán)* Azért utazol most, azért biztattál, hogy menjek, szerezzek lakást Esztergomban — én csak a te segítségéddel tudtam ezt végrehajtani, csodát csinálsz az emberrel — szerezz lakást, lemegyünk, meglátod, minden helyrejön, elrendeződik — hallom a hangod, ahogy mondtad — meglesz a distancia köztem és a világ közt, sose volt meg, most elhatárolom magam, az ember elhatárolás, hogy tudod mondani! A legtöbben azt hiszik, szédítéd őket, de nem — igazat mondasz, a legnagyobb igazat, amit nem is lehet teljesíteni. Hallom a hangod. Mindenre tudsz valamit. A távolság majd tisztáz engem — ezt mondtad. Rálátok az életetre, mint a Bazilikáról a Dunára. Már tudom, hogy nem jössz el velem Esztergomba. Holnap reggel kezdődik előről. Ezer kifogás, ha akarod, most elmondom, neked, eleitől végig. Csak nem olyan eredetien, színesen. Holnap meg fogsz győzni engem, hogy lehetetlen Esztergomban élni, neked különösen, a pesti ügyek miatt, pénz, állás, aggodalom, a gyerekeket nem láthatod egy pillanat alatt — tudom. A legfőbb érv, amit már mondtál is ma — a távolság. Hogy nem tudsz elszakadni az alapemberektől, meghalsz kommunikáció nélkül — tudom. A távolság megöl. Ilyeneket fogsz mondani. Holnap reggel hatkor. Addig élünk. Vagy estig. Lehet, hogy már estére kifejted, legfeljebb nem akarsz megbántani. Azt fogod mondani, én találtam ki, te nagyon jól megvagy Pesten, neked kell ez a lüktetés, megőrülsz egy helyen. Kívülről tudom. Remélem, érted, hogy nem akarlak megbántani. Nincs utam más, mint te. Egyetlen ember vagy, aki nekem megadod a világot, mint egy tárgyat, kezembe adod, mint egy almát. De nem is ez a legfontosabb. Saját magamat adod a kezembe, a nagy csöndet, önmagam. Olyan, mint a halál. Áttetsző, érthető — én vagyok. Azáltal, hogy megismertelek. Megértettelek. Mindig szerettelek, de most már teljesen az enyém vagy, mondom, azzal, hogy megértettelek, megnyugodtam. Megváltottál. Nem szereted, ha ezt mondom, de most szóról szóra el akarom mondani, amit gondolok. Hagyd végig. Úgy értelek, mintha kezembe vehetnélek, megérttelek teljesen. S ezáltal kioldódtam, mint egy zsineg, önmagam partjairól. Nem vagyok elveszve benned, ne hidd. Csak föloldva. Szétáradva, megértve. Ahogy áthatlak, akkor érzem mi vagy, ki vagy. *(Csönd)*

(Zakatol a vonat, nyikorog, csapódnak a benti ajtók, a sínek fölkatognak, füttyül a mozdony, sivit.)

Hova is mennél haza, magad is megmondtad. Két percre, két napra, két órára? Milyenek azok a falak, amelyek megtartanának? Milyen bútorokra ülhetnél mint egynapos fejedelem, akit új országok várnak. Ó, te. A te kiszolgáltatottságod. Meztelen. Elhagyott. Hova megyünk? Én is kérdezhetném, meddig lehet így menni — reménytelenül. Csaknem reménytelenül, mert nem a tájakat, személyeket kellene megváltoztatnod magad körül, te is tudod: magadat. De már túlfordult a hajókerék, a hajó mindig körbe jár, nem kel át, nem megy semerre. Ez a betegséged is azért van. Meddig gondolod, hogy húzod ezt a nagy hajszát, ezt a mindennaposat? Hova? Holnap reggel, tudom...

IVÁN *(Gyöngéden, mintha nagyon messziről jönne a hangja)*

Kicsi, milyen az a ház?

(F ü g g ö n y)

NÉMETH GÉZA VERSEI

Az irányt a kereszt mindkét gerendája mutatja.

A horizontális távlatok nélkül a művészet kétségkívül vak, ám a vertikális erővonalak hiányában béna marad.

Olyan lírát szeretnék teremteni, amiben egy tükörben válik láthatóvá a világ és az Isten arca.

Ezért láttam neki kezdettől fogva Magyarország szociográfiai lírájának, megrajzolni igyekezvén a tájat, a népet, a történelmet, s ugyanakkor, egyugyanazon lélegzetvétellel nyomon követni a lét végső titkait, felvázolni a kor arcára a jézusi összefüggések igazi koordinátáit.

Így lettem mindenütt otthon és mégis hontalan. Hidat építenék oly egybeartozó, de tragikusan egymástól elszakadt értékek, mint a szociális felelősség, a humán kultúra, a természettudomány, a nemes tradíció, a modern életérzés és az újrafogalmazott krisztianum magva közt; ám míg a versben egy új világ szintézisét igyekszem munkálni, addig én magam egyre inkább kirekesztve érzem azokból a védett karámokból, amik a különböző, de életünket koncentrikusan körülölelő közösség-típusok természetes védőrendszerét alkotják.

Mi lesz e szellemi laboratóriumi kísérlet vége? Nem vagyok biztos önmagamban, s olykor félek. A személyes létbe vetített feszültség remegésében várom, hogy a most egymást metsző egyenesek párhuzamos sínekbe szelődjenek.

Németh Géza

REQUIEM

ELKÖTELEZETTSÉG

Üres vödör kongat
kiszáradt kutakban
valaki sikongat
tűzbe temetkezik
a te tested az!

MENETELŐK

Köd előttünk
Köd utánunk
Vége nincs az utaknak
csak néha
egy szempillantásig
villan föl
ARCA
egy másik utasnak

HALOTTEVŐK

Egyugyanazon
foszló hullát
etet fel
halálraszánt
fiaival
a felbomló világ.

IGEN ÉS NEM

1.

A szemedből
felvillanó
igen-ért és nem-ért
szakadt rád
minden vád
és csattanás
a csálhatatlannak deklarált
dogmatikákra tetovált
pimasz kérdőjelért
a feltöretlen dió
és a megosztott földgolyó
megtört feléért

a vad partok közé
odafeszülő
hid
szelíd íveléséért
lettél társtalan
csordák melegéből
védett karámok
óvó ketrecéből
kivetett
eszelőse
önkéntes csősze
az igen-nek és a nem-nek

2.

Az igen és a nem
innen minden barátság
ellened szótt galádság
az igen és a nem

Féligazság kigyója
feje van de farka nincs
farka van és feje nincs
már az igazmondóba

Ha a kigyót levágod
kigyóbőrből eléd lép
üzzrölpattant fehérnép
elvarázsolt leányod

Az igen és a nem
innen minden merészség
kardforgató reménység
az igen és a nem

3.

S akkor
az elsötétült ég alatt
ujjai piros hegyéről
az árva háramiákra
felvillámlott az IGEN
S megdördült komoran

tudatlan írástudókra
irgalmatlan igazakra
valamennyi szakállas
igazságunkra
a visszavonhatatlan — NEM!

Cserháti Károly verse

AZ UTOLSÓ VACSORÁN

— Az áruló közöttünk béget — sziszegték halkan,
s magukat hitték árulónak a hangzavarban.
Az agy béna volt, tompa és süket,
s a kerevet széle markolászta izzadt tenyerüket.
Alluk szögletében gombóccá görnyedt egy izom,
s a jövőendő keresztet keresték horpadt vállaikon.
Szívükben villámlott a kétkedők veszett dühe:
— Talán a harcot sem bírjuk el Önélkül?
Szemüket szétzilálta a kegyetlen átok,
s a pupillák kórusa egy kérdést kiáltott:
— Vajon az Életnek mi lesz az ára?

De a csók még váratott magára.

FEKETE ISTVÁN HAGYATÉKÁBÓL

VATHY

Tegnap felhívott Papp Ferenc tanár úr, hogy nem írnék-e lapjuk számára valamelyik kedves tanáromról, tanítómról vagy iskolai, nevezetes eseményről, amely a múlt élet messzeségének ködéből úgy emelkedik ki, mint egy hegycsúcs a távoli emlékek ragyogásából.

— Persze, hogy írok — akartam mondani, bár most bukkantam fel egy nagy állatregény fárasztó mélységéből, s a doktor is megtiltott majdnem mindent, ami az élethez tartozik...

Talán Gölléről írok — mondta —, ahol édesanyja az osztálytársam volt...

Erre eltűnt a telefon, melynek kagylóját tartottam, eltűnt a szoba, a város, az Idő, az elmúlt évek szörnyű temetői, és elindultam újra — először — az iskolába, ahol a kis Vathy lány is elsős volt és aligha gondolhatott arra, hogy fia, a tanár, majd hatvan év múlva felhívja a „Mester Pistát”, aki az első padban ült, de ez nem protekció volt, hanem apám kívánsága, aki figyelmeztette János bácsit, az osztálytanítót, hogy:

— Jánoskám, ezt a lókötőt az első padba ültessd, hogy szem előtt legyen...

A tanító bácsi — Ganzler János — nem is felejtette el ezt az intelmet, mellém ültetve Puska Pétert, aki a legszelídebb és legokosabb fiú volt az osztályban. Jobbról nem volt szomszédom, mert a pad végén ültem és a két padsor között a tanító bácsi járt fel s alá, mintegy elválasztva fiúkat a lányoktól.

Ott ült valahol Papp tanár úr édesanyja hatéves korában, ugyanolyan diónyi kis konttyal a fejebúbján és kis tutyival a lábán, mint a többiek, mert amíg a fiúk — rajtam kívül — mind mezítláb voltak, a lányok mind tutyiban és neveléses kis konttyal; bimbózó asszonyi mivoltukban már akkor tisztábban és fegyelmesebben, mint a „férfiak”, akik között — már a második órán, a pad alatt — szép csendesen én is lehúztam a cipőmet... (Nemcsak azért, mert a vidám mezítlábak között határozottan szégyelltem vaskos, fekete cipőmet, de azért is, mert egész nyáron mezítláb rohangálva, kinőttem.)

Hamar elmúlt ez az egy esztendő, és Ganzler bácsiról nincs is semmi rossz emlékem, pedig a pálcá mindig ott feküdt a tábla mellett. Másodikban már Varga Győző tanító úr tanította, akit a magas, csendes Ganzler bácsi után határozottan nevelésesen kicsinek, hetykének és hangosnak találtunk. Ő már szorgalmasan használta a pálcát, verte az asztalt, és sietve ugrott az ablakhoz, ha a tisztartó lánya vagy az ispán felesége parádézott el az ablak alatt. Ilyenkor összenéztünk, integettünk egymásnak és most, visszaemlékezve is érzem, hogy pontosan felmértük a helyzetet. Még a lányok is összepislogtak... Igen, a gyermeki ösztön szinte tévedhetetlen, még olyan jelenségek megítélésében is, amit kifejezni nem tud.

Elhagyva a második osztályt, bizony vége lett a kivételes szép napoknak, mert a másik négy osztálynak a Mester volt a főnöke — az Édesapám. Mit is írhatnék róla? Igazságos és keménykezü vezetője volt a nyolcvan—száztagú kis köztársaságnak, és velem szemben szinte irgalmatlan, nehogy valaki arra gondolhasson, hogy az ő fia kivételezett. Ebből kifolyólag a „Mester Pista” alkalomadtán kegyetlenül lett elfenekelve az igazság és tekintély túlzott szolgálatában.

Aztán Kaposvárra kerültünk — apám nyugdíjba —, s a gimnázium első osztályáról csak annyi a mondanivalóm, hogy Sas tanár úr lett az osztályfőnököm; szelídlelkű, kedves, csendes öregember, akinek csodálatos memóriájá-

ról akkor győződtem meg — majd nyolc év múlva —, amikor mint besorozott katona, a kereskedelmi iskolában érettségi előtt, kerültem vele újra össze. Francia nyelvet tanított, és amikor felszólított, alig dadogtam valamit, de az is rossz volt... Akkor Sas tanár úr odajött hozzám a padhoz, ahol álltam, kedvesen megsimogatta az arcom és azt mondta: — Etienne... Etienne... te nagyobb számár vagy, mint ezelőtt nyolc esztendővel...

Tehát majd nyolc esztendő múlva, a gyermeki arc erős változásai után is azonnal felismert, pedig közben egyszer sem találkoztunk, amióta első gimnáziumban szelíden — elbuktatott.

Viszont Balog tanár urat én nem ismertem fel, amikor az 1918-as forradalom zűrzavarában egy éjjel civil nemzetőröket kaptam járőrszolgálatra és sorakoztattam őket a városháza rosszul világított udvarán. Akkor én már kadétörmester voltam és lenéztem a civileket. Különösen a szakasz végén álló törpe kis ember szerencsétlenkedett a hosszú Manlicher puskával, amelynek tusa majd a földet verte.

— Hallja! Ott a végén — kiáltottam —, vegye már rendesen vállára azt a rohadt puskát... és el is indultam felé, mert ilyen kicsi embert én még csak egyet láttam életemben, akihez nem fűztek kellemes emlékek. S amikor odaértem, nagyon elszégyelltem magam.

— Tanár úr... ne haragudjon...

Balog tanár úr mosolygott.

— Igaza van, fiam, én valóban nem értek ehhez a fegyverhez...

Levettem válláról a puskát, de közben elvillant előttem egy régi jelenet, szinte hallottam a hangját is.

— Fekete! Mit csinál maga ott?

— Elgondolkoztam, tanár úr...

— Maga nem is úgy néz ki, mint aki tud gondolkodni...

Akkor meg tudtam volna ölni Balog tanár urat... de most, ezen a szennyes udvaron nagyon elszégyelltem magam. Levettem a kis ember válláról a nagy puskát, és majdnem megsimogattam álmos, borostás arcát.

— Menjen haza, tanár úr... az írnok majd kiadja a felmentő cédulát. Aztán még egyszer ilyenféle találkozásom volt, majd hat év múlva, amikor újra kellett érettségiznem, mert gazdasági akadémiára, csak mint ideiglenes és rendkívüli hallgatót vettek fel. Ideigleneset, mert nekem csak hároméves kereskedelmi iskolai érettségim volt és renkívülit, mert elmúltam már huszonnégy éves. Sőt az akadémia első évfolyamát már el is végeztem.

Az érettségi a magántanulókkal együtt történt, és én nemcsak az érettségitől drukoltam — mert az elmúlt évek alatt elfelejtettem mindent —, de a szégyenérzet is idegesített, mert érettségiző társaim mind fiatalok voltak.

Hát döcögött is a dolog, erősen döcögött. Már a kezdet is döbbenetes volt. Bejött Fehér doktor úr és mindjárt engem vett elő, hogy beszéljek a fertőző betegségekről.

Csak néztem és ültem, mint egy gutaütött.

— Hát ez meg miféle rossz vicc?

Nem volt vicc, hanem vizsga volt, egészségtanból, amelynek létezéséről nem is tudtam. Szerencsére, mint katona ismertem a tifuszt, a spanyolt stb., ezekről dadogtam valamit és észre sem vettem, egészségtanból is átmentem. A többi tárgyakból már nem ért ilyen meglepetés, bár erősen izzadtam, dacára a tanárok óriási jóindulatának. Az újabb meglepetés a kereskedelmi, illetve politikai számtannál ért, amikor a példákat egy olyan tanár hozta be, akivel — hat év előtt — együtt érettségiztem. A tanár úr kiosztotta a példákat, aztán megállt asztalom mellett.

— Ne marhaskodj, Karcsi én ezt nem tudom megcsinálni — súgtam.

Ő mellém ült és azt már mondanom sem kell, hogy politikai számtan dolgozatom jeles lett.

Bíró tanár úr a német nyelv és irodalmat tanította nagy lelkesedéssel — több-kevesebb sikerrel. Versfordításainkat szívesen meghallgatta, s az osztállyal együtt meg is bírálta. Ilyenkor felszabadult és humoros önképzőköri hangulat uralkodott az osztályban. Egyszer én is jelentkeztem egy vers lefordításával:

„Die Mitternacht zog náher schon
In stummer Ruh lag Babilon...”

A versben Belzacar babilóniai királyról volt szó. Felolvastam a verset magyarul és vártam. Hátam mögött némán lapult az osztály (bizonyos okokból itt is az első padban ültem...), és nem jelentkezett senki szólásra.

Végül Bíró tanár úr törte meg a csendet.

— Dicséretes igyekezet! — mondta és cvikkere mögött derűsen megvil-lant hideg kék szeme —, de az az érzésem, fiam, magát sem fogják üldözni a Kisfaludy Társaság tagságával...

Ez a jóslat jutott eszembe harminc év múlva, amikor székfoglalómat tartottam a Kisfaludy Társaságban, a „Csi” című könyvem megjelenése után, talán ugyanabban a székben, amelyben Arany János ült valamikor...

Voltak azonban biztató jelek is írói, sőt költői próbálkozásaimban. Például ez a vers:

Zúgó erdők felett, nehéz, sötét köd ül
Tárogató hangzik a Kárpátok mögül.
Keservesen hangzik, bús a nóta benne,
Mintha holt vitézek búcsúzója lenne,
Mintha holt vitézek siratója lenne...

Sajnos, a vers címére sem emlékszem, de a tartalma az volt, hogy a tárogató hangjára felébrednek orosz és magyar vitézek, megbékélve és szeretetben elindulnak hazafelé a könnyeket felszárítani.

A Zászlónk című ifjúsági lap azonnal lehozta versemet, még a szerkesztői üzenetekben is kaptam választ Sík Sándor főszerkesztő úrtól:

„...látod Pista, a szerkesztő nem azért nyúl feléd, hogy a füled meghúzza, hanem azért, hogy a fejedre babérkoszorút tegyen. Te a békéről írsz ebben a szörnyű vérzivatarban, magányosan, szelíd fülemüle hangon és ez talán a tavasz ébredését jelenti, mert szól-e a fülemüle a tél fagyos éjszakáján?”

Ezerkilencszátizenhatot írtunk akkor...

*

Sok-sok év múlt el azóta, de tele vagyok emlékező örömmel, mert meglátogatott az a Vathy E. nevű kis osztálytársam, aki kötenyéből élém öntötte az emlékek megtisztult bűzáját, amelyet az Idő és a Szeretet rostált meg, fésült és tisztított meg, talán minden eljövendő idő javítására és megszentelésére.

Schiller vala egyetlen ideálom, és többre van szüksége minden embernek, e föld képe nála csak ragyogó napfényből s rettentő viharokból áll, gyönyörködtetnek képei, de nem jobbulunk általok, mert csak az igazság vezet nagyra s magasra... Goethe igaz, ezért vezetett engem is az igazsághoz... Nem álmodik, de boldog álmokba ringat, mert nyugalmat ad. Schiller az emberi természet, mely Istenhez emelkedett, Goethe, az isteni, mely földünkre szállt. Schiller boldog sejdítésekkel tölti el szívünket, Goethe csak azt mutatja, mit valóban birunk, de általa szeretjük...

Eötvös József

A KIS ÚT

„DE MIKOR NEKEM VAN IGAZAM!”

Az emberi életben viszonylag kevés az olyan helyzet, amikor egyértelműen, határozottan és biztosan el lehet dönteni, hogy kinek van igaza; illetve ki lehet mondani, hogy valamelyik félnek semmiben, semmilyen szempontból és semmilyen vonatkozásban sincs igaza.

A keresztény bölcsélet tanítása szerint van ugyan abszolút igazság, melynek érvénye nem függ helytől, időtől és körülményektől. Konkrét esetekben többnyire mégsem lehet teljes biztonsággal eldönteni, kinek van igaza. A valóság az esetek nagy százalékában az, hogy a vitatkozó vagy veszekedő felek közül egészen igaza egyiknek sincsen. Általában mindkettőnek van valamelyes igaza. Eppen ezért mindkét álláspont mellett lehet érveket felsorakoztatni, de majdnem mindig ugyanúgy ellene is. A megoldás szinte kilencven százalékban a kölcsönös engedékenység, a kompromisszum lenne.

A baj gyökere ott van, hogy saját ügyében mindenki elfogult. Az emberi önzés olyan találekony az érvek és ellenérvek felsorakoztatásában, hogy éles szemmel meglátjuk azt, ami még veszett ügy esetében is mellettünk szól, ugyanakkor a másik sokkal súlyosabb és logikus bizonyítékainak elfogadására süketek és vakok vagyunk. Nincsen ebben semmi rosszindulat, csupán csak emberi gyarlóság. Ezért van az, hogy még a legigazságosabb bírói ítélet esetén is a vesztes fél csak legyőzött, de soha nem meggyőzött is egyúttal.

„Már az is hiba nálatok, hogy pörös ügyeitek vannak egymással”, írja Szent Pál az első korintusi levélben (1. Kor. 6,7). Ezért emlegeti gyakran leveleiben az egyetértés fontosságát és szükségességét. Viszont ugyanakkor egészen természetes az, hogy még jó szándékú emberek között is vannak nézeteltérések és viták. Hiszen minden ember a saját szemével látja az eseményeket és saját fejével ítéli meg a történéseket, soha nem a másik emberével.

Nem is az a probléma, hogy véleménykülönbségek vannak, hanem különbségek áthidalásának, a nézeteltérések elintézésének a módja. Itt a következő megoldások jöhetnek számításba:

Abban az esetben, ha mindkét félfogás képviselője jóakarátú ember, érdemes megfontolni, hogy föltételezhetően mindketten jót akarnak, de ugyanazt a jót más úton közelítik meg, az eredményt más módon szeretnék elérni.

Egy-egy matematikai tétel levezetésénél vagy bizonyításánál is elsősorban az eredmény a fontos és csak másodlagos az, hogy milyen (önmagában persze helyes) úton jutott el valaki odáig. Ugyanígy a mindennapi életben is elsősorban az a fontos, hogy minél több jó eredmény szülessen, mellékes az, hogy a megoldást jobbról vagy balról, elülről vagy hátulról közelítették-e meg. Itt tehát mindössze csak annyi a követelmény, hogy gyűrjük le makacsságunkat, mindent jobban tudásunkat, ágaskodó önrizetünket és engedjük, hogy ugyanaz a jó, amire mi is törekszünk, más módon jöhesse létre, mint ahogyan azt mi elképzeltük.

Nemritkán előfordulhat azonban az is, hogy egyik vagy másik félben hiányzik a kellő jóakarát. Egy eszköz még ilyenkor is rendelkezésünkre áll a véleménykülönbségek kiküszöbölésére. Ez pedig az apostol szavai szerint a türelem. A pörösködés helyett „miért nem viselitek el inkább az igazságtalanságot, miért nem tűritek el inkább a károsodást?” (1. Kor. 6,7), kérdezi veszekedő korintusi híveitől. De mindig én hallgassak, mindig én tűrjek? Hát mindig én húzom a rövidebbet, mindig én károsodok? — záporoznak egymás után a kérdések. Természetesen nincsen olyan törvény, amely bárkit is arra kötelezne, hogy mindig ő hallgasson, de kivétel nélkül mindnyájan sokkal többet hallgathatnánk, mint amennyit valójában hallgatunk. Mindent nem bírhat el az ember. De valamivel többet is eltűrhetnénk, mint amennyit valójában eltűrünk.

Nincsen arról szó, hogy a keresztény erkölcs törvényei azt kívánják bárkitől is, hogy élhetetlen és macska legyen, hogy egy közösségben állandóan ő legyen a bűnbak vagy vállalja a „Prügelknabe” szerepét. Vissza lehet, sőt néha vissza is kell utasítani a gyanúsítást vagy a rágalmozást is — kellő nyugalommal és mértéktartással.

Soha nem szabad elfelejteni, hogy az igazság szerete keresztény erény ugyan, az igazságosság pedig egyenesen úgynevezett sarkalatos erény, amely a rendezett emberi élet egyik oszlopa. De ugyanakkor azt is tudni kell, hogy a szeretet ezeknél több: isteni erény. Vagyis nem messze vagyunk azzal, hogy „neünk van igazunk”, ha ugyanakkor megsértjük — esetleg súlyosan is — a szeretetet.

KATONA NÁNDOR

N A P L Ó

SZENT ÁGOSTON HÚSVÉTI BESZÉDE

Hippo püspöke az Úr feltámadásának éjszakáján megkeresztelte azokat, akik a krisztusi életre vállalkoztak és erre kellően felkészültek. Másnap, a vasárnapi misén, miután az adományokból kiválasztotta az áldozathoz szükséges kenyeret és bort, rövid beszédben magyarázta meg az újonnan megkeresztelteknek a misztériumot, amiben életükben most másodszor vettek részt.

Szent Ágostonnak ezt a beszédét Migne 46-ik kötetéből hosszú ideig csak töredékesen ismertük. A teljes szövegét Dom Germain Morin adta közre Monte Cassino és Wolfenbüttel kódexeiből (*Miscellanea Augustiana* I. Róma, 1930. 29—32). Magyar fordításban így hangzik:

Az, amit láttok, kedveseim, itt az Úr asztalán: kenyér és bor. De ez a kenyér és ez a bor, amikor eléri őt az ige, az Ige teste és vére lesz. Az Úr ugyanis, „aki kezdetben vala az Ige és az Ige Istennél vala, és Isten vala az Ige”, az ő irgalmassága miatt nem vetette meg azt, amit a maga képére teremtett: „az Ige testté lön és miköztünk lakozék”, amint tudjátok. Maga az Ige tehát magára vette az embert, azaz az ember testét és lelkét, és — Isten maradván — emberré lett. S mivelhogy értünk szenvedett is, nekünk hagyta ebben a szentségben testét és vérét, amit ő maga alkotott, amint minket is. Hiszen mi is az ő teste lettünk, és a tőle nyert irgalmasság által vagyunk. Gondoljatok csak vissza arra, hogy mi volt egykor ez a teremtmény a szántóföldön. Hogyan szülte őt a föld, táplálta az eső, majd kalászbá szökött. Azután az ember keze munkája a szérűre vitte, kicsépelte, megrostálta, csűrbe helyezte, majd ismét elővette, megörölte, megdagasztotta, megsütötte és végezetül kenyérré tette. Gondoljatok arra, hogy mik voltatok ti: nem léteztetek, és megteremtettetek, az Úr szérűjére hoztak titeket, majd pedig az igás állatoknak, azaz az evangéliumot hirdetőknék vesződsége csépett ki titeket. Amikor mint katekumének várakoztatok, a csűrben őriztek titeket. Azután, jelentkeztetek a keresztségre, és ekkor örölni kezdtek böjtöléssel és a gonosz kiűzésével benneteket. Majd a Vízhez jöttetek, és az reátok hullott, és eggyé lettetek. Ehhez járulván a Szentlélek tüzes ereje, egybe sültetek és az Úr kenyérévé lettetek.

Íme, ezekben részesültetek. Ahogyan tehát egynek látjátok azt, ami itt van, így legyetek ti is eggyé, szeretvén egymást, egy hitet, egy reményt és oszthatatlan szeretetet tartatok. Az eretnekek, amikor ezt magukhoz veszik, maguk ellen tesznek tanúságot: azok ugyanis a megosztást keresik, holott ez a kenyér az egységet mutatja. A bor is sok szőlőfürtben volt egykor, de most eggyé lett: egy a kehely édességében, de csak a szőlőprés sajtolása után. Ti is böjtölések, bajlódások, megáláztatás és megtörődés után jöttetek, Krisztus nevében immár, az Úr kelyhéhez. Itt vagytok ti az asztalon, itt vagytok ti a kehelyben. És velünk vagytok. Mi is ugyanaz vagyunk. Együtt isszuk ezt, mert együtt élünk.

Hallani fogjátok most, amit a tegnapi napon már hallottatok. Ma újra elmondom nektek, megmagyarázom, mit hallottatok és mit feleltetek, bár talán amikor mások feleltek, ti hallgattatok. De tegnap már megtanultátok, hogy ma mit kell majd felelnetek. Az üdvözlés után, amit már ismertek: „az Úr veletek”, ezt hallottatok: „emeljük föl szívünket.” Az igaz keresztények egész élete felfelé emelt szív, nem a csupán név szerint keresztényeké, hanem azoké, akik tényleg és igazán keresztények: egész életük felfelé emelt szív. Mi az, hogy felemelt szív? Reménység az Istenben és nem te magadban: mert hiszen lent vagy, az Isten sent van. Ha reményed magadban van, szived lefelé irányul, nem talál felfelé. Ezért, amikor majd halljátok a paptól: „emeljük föl szívünket”, ezt feleljétek: az Úrnál van már az”. Azon fáradjatok, hogy igazat feleljétek, mert az Isten tetteire adtok választ. Úgy legyen, ahogyan mondjátok. Ne csak nyelveitek hangoztassa, és lelki ismereteket pedig tagadjátok. Mert magában azt, hogy szíveteket fölemeltétek, Isten adja nektek és nem a ti erőtok, és ezért, amikor azt mondjátok, hogy szíveteket fölemeltétek az Úrhoz, folytatja a pap és ezt mondja: „adjunk hálát a mi Urunknak Istenünknek.” Miért adjunk hálát? Mert szívünket fölemeltük. És ha ő azt föl nem emelte volna, a földön hevernénk. S ezután már mi következik a szent imádságban, amiket hallani fogtok? Az lesz, hogy az ige hozzájárulván, Krisztus teste és vére lesz a kenyér és a bor. Mert vedd el az Igét, csak kenyér és bor az.

Tedd hozzá az Igét, és már mássá lett. És ez a más micsoda? Krisztus teste és Krisztus vére. Vedd el az Igét, kenyér és bor az. Tedd hozzá az Igét és szentség lesz. Erre azt mondjátok: Amen! Ament mondani annyi, mint valamit aláírni. Amen latinul annyit jelent, hogy igaz. Ezután elmondjuk az Úr imádságát, amit ti már átvettetek és fel is mondtatok. Miért mondjuk el, mielőtt magunkhoz ven-nők Krisztus testét és vérért? Mert ilyen az emberi esendő természet: ha netalán gondolkozásunkban olyasmi fordult meg, ami nem volt illendő, ha nyelvünk olyas-mit szólt volna, amit nem kellett, ha szemünk valami illetlent tekintett volna, ha fülünk olyat hallott volna, amit nem kellett, ha tehát esetleg e világ kísértései és esendő emberi életünk miatt ilyesmiket követtünk volna el, letörli azokat az Úr imádsága, amikor ezt mondjuk: „Bocsásd meg a mi vétkeinket!” Hogy bizto-san járuljunk hozzá, nehogy amit magunkhoz veszünk, ítéletünkre egyűk és igyuk. Ezután mondják: „Békesség veletek.” Nagy, szentséges titok a béke csókja. Ugy csókold meg a másikat, hogy szeresd őt. Ne legyél Júdás! Az áruló Júdás Krisztust ajkával megcsókolta, szívében vesztére tört. Valaki talán ellenséges lelkülettel van irányodban és őt nem tudod meggyőzni, érvelni sem tudsz: kénytelen vagy elvi-selni. Szívedben ne viszonzod neki a rosszat rosszal. Gyűlöl ő téged, te szeresd őt, s így biztos vagy abban, hogy megcsókolhatod.

Kevés dolgot hallottatok, de nagyok azok. Ne vessétek meg ezeket, mert ke-vés szóval mondtam el, hanem legyenek drágák számotokra, mert súlyuk van. És az se essen terhetekre, hogy amiket elmondtam, megtartsátok.

SZÍNHÁZI KRÓNIKA

Az Irodalmi Színpad dimenziói meg-nöttek, hogy befogadják a XIX. század Shakespeare-i méretű drámaköltőjét, Georg Büchnert. Az Ódry Színpad fő-iskolásainak előadása után most újra láthattuk Büchner két rövidebb léleg-zetű remekét: a romantikus irónia szül-te, emberi létünket játékosan-szeptiku-san vallató Leonce és Lénát és a félel-metesen-komor kisugárzású Woyzecket. Mindkét darab új elemeket visz a múlt századi drámairodalom színekébe. Az Irodalmi Színpad színekép-elemzése a Woyzeck megformálását tekintve reveláló erejű, dramaturgiai-rendezői megoldása az utóbbi évtized európai előadásainak értelmezéseiből kinövő nagyszerű szin-tézis, a Leonce és Léna színre vitelénél viszont sajnos rossz irányban nyúltak meg a színpad dimenziói.

Az orvos-forradalmár Büchner az Em-beri Jogok Társaságának giesseni fel-oszlatása után 1835-ben Darmstadtba, a szülői házba, majd egyetemi éveinek franciaországi városába, Strassbourgba menekül. A konzervatív létükbe der-medt német tartományocskák forradalmi egyesítésének lehetetlenségét látva, a Danton halálának nagy történelmi szám-vetése után szerzett tudomást a stutt-garti Cotta kiadó vígjátéki pályázatáról: a kortárs romantikus drámairodalommal rokon, brentanói—thiecki—musset-i me-se-építkezéssel megír valami egészen mást, az abszurd komédia korai mo-

delljét. Ez a modell azonban Büchnernél még gazdag komplexitással ötvözi a nyelv lírikus fantáziabirodalom-teremtő képeit az önmagától is elidegenedő — a korabeli német valósággra utaló — vi-lág groteszk jeleneivel; minden értel-mes cselekvést megkérdőjelező ironikus meditációt foglal játékos keretbe ro-mantikus szerelmi mesével.

Realitásnak és abszurditásnak, vígjá-téki mesének és fantasztikus ötleteknek e lírai szövetét a rendező Léner Péter nem tudta kibontani. Hiába állt rendel-kezésére a tökéletes fordítás — Thurzó Gábornak a vígjáték valamennyi szóla-mán bravúrosan játszó tolmácsolása és Rónay György egyszerű szépségű dalfor-dításai —, a darab értelmezését a Büchner korabeli német állapotok elleni tiltakozás szatírájára redukálta, s főhőseit ebből a világból menekítve próbálta egyfajta hip-pi könnyedségű modern élettérbe he-lyezni. Ezt az — egymás hatását egyéb-ként tökéletesen kilúgozó — kettősséget igyekeztek Szinte Gábor díszletei is hangsúlyozni: az olaszosan lármás, cin-zanos-napernyős táj fölött trónol Popo király lárvá arcú birodalma. Léner Pé-ter Popo birodalmával, a darabnak ev-vel a menekülő ironikus játékot moti-váló abszurd rétegével foglalkozott a legnagyobb kedvvel, a zenés bohózatí be-dolgozások — az eredeti büchneri szán-dékon túl is — erősítik a vígjátéknak ezt a groteszk panoptikum-jellegét.

„Bábok vagyunk mindnyájan, ismeretlen hatalmak dróton ráncigálnak, nem mi magunktól mozgunk.” Ez a dantoni felismerés a szülője tulajdonképpen a *Leonce és Léna* irracionálisba hajló játékaiknak, az emberi lehetőségek vas-törvények alól kibújó, csak a fantáziának engedelmeskedő végigálmodásainak. A Danton halálában a történelem hatalmas mozdulásában heroikusan cselekvő, de teljes emberi világát is megvalósítani igyekvő hős érzi ezt a báb-sorsot; a *Leonce és Léna*-ban a történelemből már csak ez a bábvilág marad meg realitásként: a „magánvaló” kanti szubsztanciájával, vagyis saját magával foglalkozó, a zsebkendőjére kötött csomóval népére emlékező „filozófus” Popo király, operett udvarával.

Kár, hogy mikor a rendező kilép ebből a panoptikum-világból — amelyből Büchner önmagukat kereső hősei: Leonce és Valerio is messzire kihajolnak, hogy „a saját fejebűbjukra lássanak” — elbizonytalanodik; ami ezután következik, az még a saját, a darab egészének értelmezhetőségét tekintve eleve partikuláris szándékát sem erősíti. Ebben a beat-re hangszerelt itáliai atmoszférában elvész a játék gondolatisága, az ironikus büchneri hangoltság, amely egyszerre karikirozza a történelmi cselekvést és a hősök önmagukat körbejáró álmodozásait. Danton új színekkel feltámadt epikureizmusa, a könnyed tréfákkal oldott, finom, dekadens hangulatok bizonytalan szférában úsznak, éppen azáltal, hogy a rendező egy bizonyos modern közegbe igyekszik gyömöszölni ezt a térben-időben szabad szárnyalású játékot. Mégis, Popo király bábudvarának szellemesen megoldott jelenetein kívül vannak nagy pillanatai az előadásnak: mikor az elementáris erővel szóló büchneri nyelv felgyújtja a színpadot, mint az éjszakai álmot egymást kereső szerelmeseknek találkozásakor.

A rendezés határozatlansága a záróképet is ellentmondásosra formálja. Léner Péter tiszteltben tartja a dialektikus büchneri szándékot, amely a romantikus mese törvényei szerint „egymásra talált” szerelmeket is báb-modelleké dermeszti — az örökölt romantikus mese-vázát épp így használva fel egy újabb variáció, abszurd példázat eljátszására —, s ezzel a Woyzeck nyitóképét is előkészíti, amely majd ezt a groteszk tablót komor árnyakkal félelmetesebbre színezi. Ugyanakkor a rendező a bábudvarnak az új király, Leonce általi szelnek eresztésével olyan „igazságtevő” romantikus jeleget ad a darabnak, amely

eltér Büchnernek éppen az abszurditást erősítő szándékától, hiszen a szerelem fantáziavilágának építése csak egy a lehetőségek közül, marad még az eredeti drámában bennlévő lehetőség is: hogy holnap „jó hangulatban kezdjük előlről a komédiát.”

A rendezői alapállás tág teret nyitott a Leonce-t megformáló fiatal Csíkos Sándornak, aki átgondolt értelmezést nem, csak érdekes hangsúlyokat tudott adni ennek a világ és a saját lelke héjait hagymaként lehántó Peer Gynt-i méretű szerepnek. Madaras József Valerioja modernebb hangra színezte ezt a romantikus komédiák vaskos rusztikumához közel álló figurát; Telessy Györgyi lírikus Lénája, Latabár Kálmán önmagából kilépő skizoid Popo király egyértelmű értékeit jelentik az előadásnak.

A másik drámát, a nyitóképével a Leonce és Léna eszmiségéhez kapcsolt *Woyzecket*, Büchner már Zürichbe költözve, közvetlenül a halála előtt, 1836-ban írta. A Leonce és Léna udvarának bábukká aszalódott figuráit itt reális társadalmi környezetbe helyezi, mintegy megnézve, hogy ezek a partikuláris jellemű figurák — a doktor és a kapitány — a rosszindulat szándéka nélkül is milyen torzulásokat okoznak; hogyan hajszolják a pusztulásba a világ hálójában tehetetlenül vergődő kisembert. Ha e felől a szándék felől nézzük a drámát, akkor a Woyzeck a szociális indíttatású hauptmanni naturalista dráma, az expresszionista dráma, sőt akár Brecht előfutára is lehetne. Ebben az esetben a tisztiszolgáját tragikusan-felelőtlenül a féltékenységre hajszoló Kapitány, és a közkatonára a testi-szellemi ellenállását gyöngítő „borsó-kúrát” erőltető, az embert csak kísérleti tárgynak tekintő Doktor alakját kell a rendezésnek Woyzeck fölé növesztenie, hogy Woyzeck a kiszolgáltatottság fázisából a kételkedésen és kétségbeesésen át a „lázadásig”, a tamburmajorkor csapódó Marie meggyilkolásához eljusson, mint ezt a Berliner Ensemble előadása tette. A *Woyzeck* számtalan dramaturgiai és rendezői értelmezéséből kiemelkedő stockholmi Bergmann-rendezés az arénává átalakított nézőtérrel, a tragédiát társadalmilag motíváló mozzanatok mellékes kezelésével a drámát az ősi ösztönökben gyökeredző emberi lét rituáléjává tette; a megalázottságból deformálódó pszichózist, a kegyetlenséget és az erotikát hangsúlyozva. Vagyis egészen más dramaturgiai ívet húz a bergmanni rendezés; nem a konkrét társadalmi megnyo-

moritottságból, hanem a minden emberi valóságra rávetíthető pszichikumból növeszti ki a Woyzeck félelmetes abszurditás-érzését.

Thurzó Gábor fordítói-dramaturgiai célja az eddigi Woyzeck-feldolgozásokat is figyelembe vevő szintézis keresése, a bűchneri drámai szöveget teljes gazdagságának kibontakoztatása volt. Thurzó dramaturgiai koncepciója Léner Péter nagyszerű színpad-érzékelésével párosult; így született meg a kitűnő előadás. A filológiai nehezen rögzíthető vásári jelenetet Thurzó — a rendezői felfogással egyetértésben — a dráma elejére helyezte, s az emberi nyomorúság dermesztő képletévé tette. A Leonce és Léna ironikus világának tüntető színeiből megmarad a bíbor korona, de Szinte Gábor leleménye ezt a koronát a dögmadár fenyegető karmú fekete testére helyezi. Ez a komor nyitány ugyanakkor a Woyzeck körül sűrűsödő pszichózt is motiválja a jelenet szimbolikájának és a — későbbi féltékenységi konfliktusra utaló — konkrét cselekmény-mozzanatnak dialektikájával. A vásár-jelenet után még mindig nem a hagyományos nyitókép „A kapitánynál”-jelenet — következik, a hallucináló Woyzecket látjuk munkája közben, hogy aztán a felelőtlenül kedélyes, „moralizáló” kapitány és a szépen fejlődő aberrációval elégedett doktor erőterében összeroppanva egyre inkább eluralkodjon rajta a kényszerkényszer, ami a gyanú beigazolásával konkrét formát kap; beleűzve Woyzecket egy deformálódott lázadásba, Marie megölésébe.

A dramaturgiai sokrétűen funkcionáló nyitókép az atmoszférikus sejteté-

sen és a cselekmény-motiváláson kívül még valamire utal: a befejező „igazi, jó, szép kis gyilkosság”-ra. S mindaz, ami Woyzecket fojtogatja, ami beleűzi a tébolyba, gazdag virtuozitással együtt lélegzik a végtelenbe tágtult színpadon: a kintornás nyomorúság, a bolond meséje az ember dermesztő egyedüllétéről, a mindenségre-fagyott holdról, napról, csillagokról, a vándorlegény felcsukló részeg prédikációja a lét alapvető abszurdításáról. Szimultán szerkesztésű jelenetek párbeszéde után Woyzeck gyilkossága önmaga elpusztítása voltaképpen; a befejezetlen drámát Thurzó Gábor lezárása az abszurd életérzés irányában élte tovább: a gyilkosság után a színpadra özönlő, maszkká kövült arcú szereplőkkel, Büchner halála előtti szavait elmondó Woyzeck megadó keserűségével, a színen átvezetett kisgyerek megváltásért esedező képével.

A sikerült szintézis a nagyszerű színészi játék érdeme is. Madaras József Woyzecke az előadás remeklése; a patológikus folyamatot fegyelmezetten építő hangjával, mozdulataival, mindig éreztetve a tünet mögötti lényegét: a kiszolgáltatott kisember egyszerű naivul tisztá életbe-kapaszkodását. Dóry Virág játéka inkább a Leonce és Léna Rosettájának szerepében teljes értékű, Mariejének színeiből hiányzik a verbó asszonyiság. A Kapitányt játszó Miklóssy György, a Doktort megformáló Bozóky István és a többi színész is emlékeztető asszisztense marad ennek az „igazi, jó, szép kis gyilkosságnak”.

CZÉRE BÉLA

KÉPZŐMŰVÉSZET

Rouault-centennárium. 1871. május 27-én — száz esztendővel ezelőtt — született Georges Rouault francia festő és grafikus, akit — a keresztyénység eszmévilágától áthatott oeuvre-jéért — a pápa 1953-ban a Nagy Szent Gergely-rend parancsnoki fokozatával tüntetett ki, 1955-ben pedig a római Szent Lukács Akadémia választotta tagjai közé. (Téves tehát az egyetlen magyar nyelvű Rouault-monográfia szerzőjének: Somos Miklós festőművésznak az a megállapítása, hogy „az egyház nem támogatta Rouault-t”. Egyes egyházi személyek talán idegenkedtek Rouault művé-

szetének érdességétől, de az Egyház magára értékelte a mester működését.)

Rouault-t a művészeti kézikönyvek, enciklopédiák a Fauves („Vadak”) csoport és a francia expresszionizmus jeles képviselőjeként tárgyalják, — Németh Lajos azonban joggal írja, hogy a művész piktúráját „több szál fűzi a középkorhoz, mint a kortársi művészethez”. Perditáknak, artistáknak, a polgári társadalom kivetettjeinek életéből vett jelenetek, tájképek és virágcsendeletek a leggyakoribb témái a mesternek; e művek — őszinteségükkel, drámai erejükkel, sűrű, telített színeikkel — a XX. század

első fele képzőművészetének jelentős fejezetét alkotják. De bármennyire is emlékeztetnek Rouault utcalány- és bohócképei s virágcsendéletei — a mester művészetének középpontjában Krisztus isteni és emberi személyisége áll. Egymás után festi meg „A gyermek Jézus az irástudók között”, „Ecce Homo”, „A megostorozott Krisztus”, „Krisztus a Tiberiás-tavon”, „Krisztusfej”, „Krisztus a külvárosban”, „Veronika kendője”, a „Keresztrefeszítés” című munkáit; *Kálai Ernő* — a közelmúlt kiváló magyar művészettörténésze — szerint a modern festők közül ketten ábrázolták a legmélyebb átérzéssel Krisztus alakját: Rouault és Egry József.

Egyik méltatója írja: „Rouault alázatosan, magányosságban, a művészeti divatok váltakozásával mit sem törődve dolgozott haláláig (1958. február 13.).” A párizsi műterem csendjében így épült fel — festmények, akvarellek, litográfiák, rajzok, könyvillusztációk százaiból — a Rouault-i életmű, amely szűkszavúságában, salaktalanságában, következetes és egységes voltában Van Gogh-éval, Cézanne-éval, Csontváryéval, Soutine-éval, Picasso kék és rózsaszín korszakával egyenlő rangú, s amelyben az alkotói fegyelem és a szív dobbanása csodálatos összhangban forr össze.

Jacques Lipchitz 80 éves. A közeljövőben tölti be élete nyolcvanadik esztendőjét az 1891-ben Litvániában született *Jakoff (Jacques) Lipchitz*, a jelenkori szobrászat egyik legtekintélyesebb mestere. A művész korán elhagyta szülőhazáját. 1909-ben Párizsban telepedett meg. Hamarosan baráti kapcsolatba került a kubistákkal és Modiglianival, aki 1917-ben remek portrét festett a fiatal balti szobrászról.

Lipchitz egyike volt az avantgarde törekvések legkorábbi szobrász-képviselőinek; Herbert Read szerint „az új szobrászművészet úttörői Picasso, González, Brancusi, Archipenko, Lipchitz és Henri Laurens”. A 10-es években és a húszas évek első felében a mester a kubista plasztika művelője; geometrikus formákból felépített gitározó férfiak, hangszeres csendéletek, emberi fejek a fő tárgykörei ebben az időszakban. 1926-ban új periódus kezdődik a mester munkásságában. Ekkor alkotja meg két méter magas, fétis-szerű „Nagy figurá”-ját (Museum of Modern Art, New York), amely az afrikai és mexikói totemekre emlékeztet.

A művész a Franciaországot előzőnlő németek elől az Egyesült Államokba me-

nekült, a második világháború után azonban visszatért Európába. Másfél évtizede Olaszországban — a Lucca melletti Pietra Santában — él. Amerikai és itáliai éveinek természetét mozgalmaság, nemegyszer bonyolult komponálási mód jellemzi; Lipchitz e munkáira monografusa: A. M. Hammacher a „barokkos” jelzőt alkalmazza.

A művész — miután a kubizmustól eltávolodott — gyakran fordul bibliai témákhoz („A tékozló fiú”, „Mózes a törvénytáblákkal”). 1933-as „Dávid és Góliát”-ja a nemzeti szocialista terrort megbélyegző allegorikus szobor, — Góliát horogkeresztet visel a mellén. Mindezek a művek láthatók voltak az eddigi legátfogóbb Lipchitz-tárlaton, amelyet 1970-ben rendeztek meg a nyugat-berlini Nationalgalerie-ben.

Lipchitz egyházművészeti munkássága is számottevő: a délfraanciaországi Assy temploma díszítésében ő is részt vállalt. (Mint ismeretes, e szavojai városka templomának festményei, üvegablakai, gobelinjei és szobrai Bonnard, Matisse, Léger, Rouault, Manessier, Germaine Richier, Lurcat, Marc Chagall, Jean Bazaine alkotásai.)

Az Assy-i templomnak két munkáját ajándékozta Lipchitz: az egyik egy Szűz Mária-szobor, a másik egy — az első pünkösöd jelenetét ábrázoló — kompozíció, amely alatt e szöveg olvasható: „A zsidó Jakoff Lipchitz — aki ragaszkodik atyái hitéhez — azért mintázta meg a Szűz arcát, hogy jöjjön el az egyetértés az emberek között, a Szentlelket pedig azért, hogy győzedelmeskedjék a világban.”

*

Endre Béla-emlékkiállítás. Az 1928-ban elhunyt *Endre Béla* festő munkáiból — a művész születésének századik évfordulója alkalmából — az év elején emlékkiállítás nyílt a *Nemzeti Galériában*, *Kisdéginé Kirimi Irén dr.* rendezésében.

Endre Béla Szegeden született, húzamosabb ideig tartózkodott külföldön (Róma, München, Bécs, Párizs), de élete java részét *Hódmezővásárhelyen* élte le; a művészettörténet joggal sorolja őt a „*vásárhelyi művészcsoporthoz*” (Tornyai, Rudnay, Pásztor János stb.) tagjai közé. Festményei — amelyeknek legtöbbje odaadó természetszeretetről tanúskodó alföldi tájkép, kisvárosi enteriőr és csendélet — Móríz Zsigmond és Juhász Gyula elismerését is kiváltották. Juhász Gyula egyik cikkében („Délmagyaror-

szág", 1927. november 4-i szám) „a magyar színek Tompa Mihályának” nevezi Endrét, akinek munkái „tisztá, finom és igaz alkotások.”

Amikor a művész hosszas betegeskedés után meghalt, a „Magyar Művészet” című folyóiratban Lyka Károly vett tőle búcsút: „Endre Béla nagy kultúrájú, csöndes beszédű, gyöngéd szívű ember volt, és e nemes tulajdonságai átáradtak képeire is”. A mester vonzó emberi és művészi lénye nem csupán Lykát ragadta meg; Barsay Jenő is meghatottan emlékezik vissza Endrére: „1925-től 1928-ig sokat dolgoztam a Hódmezővásárhely melletti Mártélyon a nagyon tehetséges festő: Endre Béla társaságában. Nagy hatással volt rám Endre Béla barátságára... Sokat tanultam tőle, főleg emberiséget; azt, hogy türelmes legyek, s szeressem emberlátsaimat.”

A Nemzeti Galéria Endre Béla-emlékkiállításán egy kitűnő, tartalmas, mély humánus, emelkedett erkölcsiségű festő műveivel volt találkozásunk. A tárlat legszuggesztívebb darabjai a „Fűzfák”, a „Felhős táj”, a „Golgota”, a „Csendélet ikonnal”, a „Tanya türkiz alkonyatban”, a „Gorzai táj” és a „Faluszéle” voltak.

A *Sculptura Hungarica* című kötet (Európa Kiadó) harminchat művész kilencven munkájának bemutatásával kíván képet adni az elmúlt negyedik század magyar szobrászatáról. A reprodukált művek között — örömkre — ott szerepelnek Medgyessy, Bokros Birman, Ferenczy Béni, Borsos Miklós, Schaár Erzsébet, Megyeri Barna, Vilt Tibor alkotásai, — ugyanakkor viszont néhány kiemelkedő képességű mai szobrászunkról (Földes Lenke, Jakovits József, Baksa Soós György, Samu Katalin) megelégedtek a kötet összeállítói.

A művészek *alfabetikus* felvonultatását nehéz helyeselni; így módon például az 1930-ban született Lesenyi Márta jóval megelőzi a nála hatvan évvel (!) korábban (1870-ben) született Vedres Márkot... A művészek születési sorrend vagy stílusirányzatok szerinti csoportosítása sokkal szerencsésebb megoldás lett volna.

Cifra Péter előszava semmitmondó szövegekből áll, *Koffán Károly* szoborfojtói viszont elsőrangúak és a nyomda is nagyon jó munkát végzett.

D. I.

ZENEI JEGYZETEK

(ÚJABB BEETHOVEN-HANGVERSENYEK) A legjelentősebb művek világába vezetett az idei Beethoven-bérlét két utolsó hangversenye. Forrai Miklós a Hangversenyzenekar és a Budapesti Kórus élén a C-dúr misét és a Karfantáziát vezényelte, Ferencsik János pedig ugyanezekkel az együttesekkel a IX. szimfóniát szólaltatta meg, s előtte mintegy derűs ráadásaként az Elsőt, ezt a szellemes stíluskereső tanulmányt, amely Haydn és Mozart szimfonikus világában gyökeredzik ugyan, de ott érezni benne az új század első lélekzetvételeit is; a zárótétel szüla lüktetése pedig a későbbi nagy szimfonikus alkotások összegzését előlegezi.

A C-dúr mise állandó műsorszám a nemzeti templomi kórusunknak, hangversenyteremben azonban szinte egyáltalán nem szólal meg. S hadd mondjuk meg rögtön bevezetésekként: templomban egészen más a mű akusztikája: ott helyükre kerülnek a szokatlan hangzások — melyek annyira megdöbbentették a mester kortársait —, s a mű

természetesen illeszkedik a vallásos zene hagyományai közé, viszonyulva egészen ősi harmóniákig, néhol már-már a gregorián egyszerű természetességét idézve. Haydn miséinek folytatása ez a kompozíció — Beethoven bizonyára tudatosan is követte benne nagy elődjét, de ösztönös tehetsége, korlátokat nem ismerő egyénisége itt is szétfeszíti a megszokott kereteket, s néhol a hagyományos liturgikus szöveget is alárendeli teremtő akaratának. Kétségtelen, hogy e misével Beethoven nem alkotott egységes remeket, a mű második részében azonban már felsejlik a Missa Solemnis újjongása, s egyes megoldásaiban adott-ságként ott érezzük Schubert misekompozícióinak első lélegzetvételét is. A kitűnő együttesek néhol tanácstalanul követtek vezetőjük intéseit. Részben azért, mert Forrai Miklós, aki oly szuggesztíven s magával ragadóan irányítja az énekkart, néha szinte csak mellékesen utasítja zenekarát, amely jórészt magára hagyatva igyekszik megvalósítani az ideálisnak érzett hangzást. A Bu-

dapesti Kórus pedig ezúttal megelégedett egy mezzoforte alapszínnel, és ezt fejlesztette hol dbbhártyaszaggató erővel, hol lendületes vágólata, hol lebegőnek szánt, de elég vaskos pianókkal. Ilyesformán csak pillanatokra sejtett fel Beethoven legigazibb szándéka, s ritkán érvényesült a mű lírai vallásossága. Annál szebb és igazabb élményt szerzett a Karfantázia előadása. Ez a hatalmasra növesztett, zongoraszólóval induló s meglehetősen indokolatlan újjongással végződő alkotás a IX. szimfónia korai vázlata. Hiányzik belőle a forma fegyelme, s nem állt a zeneköltő rendelkezésére az Örömodához hasonló tökéletességgű szöveg sem. A vázlat persze egy zseni vázlata. S mert az előadók virtuóz tökéletességgel tolmácsolták — öröm volt hallgatni Ránki Dezső érzékeny zongorázását, a kórus előbbieken hiányolt árnyalatok éneklését s a zenekar csiszolt összejátékát —, így is maradéktalan gyönyörűségünket leltük benne. Az est legsalaktalanabb élményét mégis Réti Józsefnek köszönhetjük, aki tündöklő szépséggel szólózott a misében, de sok szép pillanatot szerzett a másik három szólista: László Margit, Erőse Margit és Antalffy Albert is.

A vázlat után szóljunk a beteljesedéről: a Karfantázia után a IX. szimfóniáról, melynek előadása az utolsó évek egyik legforróbb sikerét hozta előadók és karmester számára. Teljes pompájában bomlott ki a beethoveni önvallomás, amely már a világot is átlénygítve csodálatos, humanista seregszemle körvonalaival vázolja fel a befejező tételben. Furtwängler 1942-ben írt sorait idézzük, mert nála mélyebben talán senki sem fogalmazta meg ezt a problémát az aktív zenészek közül: „A legjobb beethoveni pillanatok ártatlanságról, tisztaságról tanúskodnak, amely bár mélységesen emberi gyökerű, mégis valami földöntúlit rejt magában. Soha nem tudott még muzsikus többet a szférák harmóniájáról, az isteni természet összhangjáról, mint Beethoven, senki nem élte olyan intenzíven, mint ő. Általa váltak eleven valóságáá, messze túl a nyelvi fogalmakon Schiller szavai: 'Túl a csillagsátoron — Él mindnyájunk édesatyja.'” Ezt az egyetemességet fonta meg Ferencsik a műben, ezt fejezte ki ritkán hallható tökéletességgel. A zenekar és énekkar talán megérezte a pillanat kivételes voltát, s legjobb tehetségével segítette az előadás sikerét. Külön ki kell emelnünk a Hangversenyzenekar kürtöseinek nagyszerű játékát. A négy szólista közül Nagy Sándor valóságos felfedezés, de megbízható szépséggel énekelte szólamát Andor Éva

és Jablonkay Éva is, míg Korondy György — érzésünk szerint — nem tudta kellő súllyal átlénygíteni a tenorszólot.

(LEMEZFIGYELŐ) A magyar hanglemezek sorából kiemelkedik az a felvétel, amely ugyancsak a Beethoven-bicentennáriumra jelent meg. Az István királyt és az Athén romjait hallhatjuk ezen igen gondos, jól formált előadásban, kitűnő térhatásban. Oberfrank Géza dirigálta lemezre ezt a két, meglehetősen alkalmi művet, amelyek korántsem a szerző legösszefogottabb, legkiérleltebb kompozíciói. A kitűnő zenei megvalósítás azonban szinte reveláló erővel tárja elénk Beethovennek: e két magyar vonatkozású alkotását, s ha akadnak is részleteik, amelyek inkább csak az együttes éneklés jó ízeit, örömet keltik, végül is mindkét mű eszményi zenei kivitelezésben került a közönség elé. Növeli a kiadvány jelentőségét, hogy világviszonylatban sem sok felvétele létezik e két kompozíciónak (LPX 11474).

Két mai magyar zeneszerző művészetének mozaikszerű bemutatásával folytatódik a Kortárs magyar zeneszerzők sorozat. Mihály Andrásról a III. szimfóniát, az Apokrifeket és Az áhitat zslatárait hallhatjuk Lehel György és a szerző vezényletével a kitűnő Győri Leánykar és a Rádió Szimfonikus Zenekara tolmácsolásában, Andor Éva, Szűcs Lóránt, Kovács Béla és Petz Ferenc közreműködésével. Mihály András elsősorban lírikus alkot, aki alaposan ismeri a zenei kifejezés különböző lehetőségeit. Művei nem sodró erejűek, de választékos formálásával mindig figyelmet, érdeklődést tud kelteni. Fantáziáját elsősorban a hagyományok kötik, s mihelyt olyan tájakra talál, ahol szabídon bontakoztathatja ki ihletését, mindjárt dinamikusabbá válik zenéjének szövege. A szép kiállítású lemez s a jól megválasztott művek bizonyára szélesebb körben teszik ismertté művészetét (LPX 11455). Kadosa Páltól a VI. és VII. szimfóniát és a IV. zongoraversenyt hallhatjuk Erdélyi Miklós vezényletével Döry Zoltán és Kiss Gyula közreműködésével. Ez a mélyen alázatos művész még szimfonikus, nagy zenekari apparátust mozgó műveiben is puritán egyszerűséggel fogalmaz, megelégszik egy zenei ötlet következetes megvalósításával. De ezt mindig példás művészi fegyelemmel, az anyag iránti tisztelettel teszi, így alkotásai a Bartók utáni kor szak szintézist teremtő törekvéseinek fontos dokumentumai, az új magyar zene jelentős teljesítményei. A zenei ren-

dezés ezen a lemezen is példamutató (LPX 11456).

Tündéri tájakat idéz Jean Philip Rameau kecses zenéje, mely egyáltalán nem hasonlít ugyan a „nagy” kortárs zeneszerzőkére, Bachéra és Händelére, de karcsú francia szelleme mindenkor tiszta örömmel ajándékozza meg hallgatóját. Az 1741-ben komponált *Pièces de clavecin* a zenei jellemrajz egyik kitűnő példája, melyben a sablonoktól elszakadni vágyó zenei formateremtés emberközébe kerül, s a hibáival, jogtétlenségeivel együtt mégis nagyszerű humánus állítja az alkotás középpontjába. Kovács Lóránt törékeny, szép fuvolahangján, Mező László cselőjén Sebestyén János tévedhetetlenül biztos csembalókíséretével gyönyörűen szólalnak meg a sorozat darabjai (LPX 11453).

Két kitűnő művésznek, Lukács Pálnak és Petri Endrének teremt remek játékkalkalmat az a lemez, amelyen Schubert közismert „Hárfa”-szonátája mellett Hammer, Hummel és Nardini egy-egy zongorára és brácsára írt művét hallhatjuk. Ritkán akad szonátázó pár, amelynek játéka ilyen harmonikus, kiegyenlített volna. Mindkét művész alapvetően temperamentumos, a választott alkotások — melyek nem mind tartoznak a zeneirodalom halhatatlan remekei közé — pedig nagyszerű alkalmat szolgáltatnak mindkettejüknek, hogy hangszerük különböző lehetőségeivel éljenek. Így aztán valóban kivételes élménnyel szolgálunk, s zenetörténeti ritkaságokkal is, melyek azonban nem biz-

tos, hogy meghódítják majd a nagyközönséget is (LPX 11459).

Moniuszko nevét többnyire úgy emlegetjük csak, mint a Halka című opera szerzőjét, aki az opera világában teljesítette ki azt a melodikus gazdagságot, amely Chopinnál a zongora hangját élte. Az a két új lengyel hanglemmez, amelyen a mester egyházi zenéjének kiemelkedő alkotásait hallhatjuk, némileg módosítja ezt a kissé egyoldalú képet. A Varsói Kamarazenekar, a Wroclawi Rádiókörus és az orgonán közreműködő Marian Sawa, Edmund Kajdasz mértéktartó vezényletével két miséjét, egy litániáját, motettáját és Zsoltárát szolgáltatja meg. A lemez technikailag talán nem a legkételesebb, kárpótolnak viszont maguk a művek. Az első meglepetés, hogy ez az alapvetően romantikus ihletű művész milyen alázattal állítja a liturgikus mondanivaló szolgálatába tehetségét és zenei apparátusát. Szinte puritán egyszerűségű alkotások ezek, melyek ezer és ezer hajszálgyökéren érintkeznek a múlttal, a hagyományokkal, s egészen sajátos világot varázsolnak elénk, melyben ott lélegzik a kor, de ott a múltnak az a rétege is, amely nálunk csak máj népzenei érdekesség él a köztudatban. Kivételes élményt jelent meghallgatni e műveket, hisz rajtuk keresztül bepillant-hatunk egy nép lelkébe, amely ugyanarra törekszik, mint mi, de választott útja, eszközei mások; és mégis, mintha a mi lelkünkől történék fel ezek a tiszta, magukkal ragadó, hittől átfényesedő harmóniák! (Veriton XV 713—714).

RÓNAY LÁSZLÓ

FILMEK VILÁGÁBÓL

Andrzej Wajda: Tájkép csa-ta után. Néhány képet nem kísér hang, a főlzabadult foglyok például zajtalanul futnak a havon, egyes cselekedetek látszólag önkényesen következnek, s a beszélgetések néhol töredékesek, mégis nagyon sűrítettek. Az emlékezés légkörét akarja ezzel Wajda megteremteni, s ehhez vizuálisan is hozzájárul: képalakító fantáziája tobzódik a múlt festői megélevenítésében. Ezért is kulcs a cím a filmhez; a túlfokozott látványimpressziók csak a sorsdöntő eseményekhez fűződő táj- és emlékképek maradékos intenzitásával magyarázhatók. Ilyen a tábor körülvévo tél tejszerű párja a főlzabados napján, vagy a németországi park

rozsdaszín pompája, ahol a legfontosabb, s már nem is csak a múltra vonatkozó párbeszéd hangzik el. A jelképhordozó, olykor nem is egymásra válaszoló mondatokban nyilvánul meg intellektuálisan, ami ebben a filmben annyira „lengyel”. A múltra vonatkozik, hogy abban az időszakban — 1945 őszén — sok lengyelnek el kellett döntenie, hol s hogyan akarja a továbbiakban folytatni az életét. Ami a beszélgetésben a jelenre tartozik, még nehezebben értelmezhető: Wajda létkérdéseket feszeget, s a női főszereplőben az üldözött s akaratán kívül kiközösített ember vergődésének állít emléket. A női főszereplő ugyanis Lengyelországból s az emlékei előtt me-

nekülő zsidó, aki végül is a férfi — az intellektuel — helyett föláldozza magát, hogy az végre dönteni tudjon saját sorsáról. Wajda nyitva hagyja a kérdést, hogy ez a döntés egybeesik-e azzal, amelyet a múltban is és most is magának a nemzet egészének kell hoznia a sorsáról. Illúziói mindenestre nincsenek a nemzetről. A film alakjaival a szétesést ábrázolja: a professzoros művész, aki gerinctelen szatócsként sáfárkodik a képességeivel, az erőre támaszkodó militáns elkötelezettek, akik menetszlopokba szervezik az embereket, s a különbö-

zó permanens kisebbség, így az újabb kiközösítés tárgyává váló cigány, vagy az emberek lelkét gyógyítani akaró pap, akinek kinlódása vetekszik a főszereplőével. Wajda elfogulatlansága miatt különösen emlékezetes marad ez a film; nincs benne semmi erőltetett túlhangsúlyozás, egyoldalú érzelmi elkötelezettség. Jól észrevehető ez a foglyokat föl szabadító szövetséges katonák ábrázolásában: tanácstalan arcukról világosan leolvasható, hogy semmit sem értenek ebből a közép-európai tragédiából.

UNGVÁRY RUDOLF

RÁDIO MELLETT — KÉPERNYŐ ELŐTT

Semmiféle nemzeti hivalkodás, túlértékelő elfogultság nincs abban a megállapításban, hogy a magyar nyelv szinte kimeríthetetlenül gazdag szépségekben, hangulatfestői elemekben, leleményszerűségben és — költők, műfordítók a megmondható — majdnem hogy egyedülálló (de mindenképpen kimagasló) helyet foglal el a világirodalom értékeinek a tolmácsolásában. És nem is akár-milyen tolmácsolásában! Gondoljunk itt például a sokáig „lefordíthatatlannak” vélt Goethe verse — a „Vándor éji dala”-ra (Über allen Gipfeln) vagy Edgar Allan Poe „A holló”-jára, amelyet többen is magyarra fordítottak és némely fordítás már-már az eredetivel vetekszik. Az meg immár közhely-számba megy, hogy a „Hamlet”-et ketten írták: Shakespeare és Arany János. Az irodalom első megjelenési formája az előbeszéd volt. A nyelv fejlődése alakította, formálta a szókinccset, szájról szájra és nemzedékről nemzedékre adva a meséket, mondákat, a népköltészet értékeit. A nyelvművelés, a nyelv kincseinek kutatása, felszínre hozatala, közkinccsé tétele tehát nemzeti kötelességünk. Ezt szolgálgják többek között a rádió, a televízió nyelvünkkel foglalkozó adásai — így a képernyőn sorozatosan jelentkező Szabálytalan nyelvtanóra (dr. Grétsy László műsora) is.

„Szabálytalan nyelvtanóra”: sokat ígérő, érdekes cím. De vajon hogyan lehet a nyelvtant „látványossá” tenni? Hiszen másfél órában erről csak beszélni — még ha bármily érdekesen is —: föltétlenül a figyelem rovására megy. Ezúttal azonban erről nincs szó. A változatosságban, a figyelmet lekötő

— „láttató” — műsorban nem volt hiány. Az egyes számokat dr. Grétsy László rokonszenvesen, szórakoztató stílusú összekötő szöveggel fogta egybe — de a műsor végén mégis kétségeink támadtak. Talán nem volt elég tartalmas a műsor? Dehogynem. Hát akkor talán nem volt fordulat? Sőt: nagyon is fordultatos volt. Szórakoztatott is, le is kötötte a figyelmünket, de — vajon helyes-e, stílusos-e a különböző műfajoknak efféle keverése? Szabad-e legrégibb nyelvemlékünk, a „Halotti beszéd” súlyos mondanivalójú klasszikus veretű szövege után a kifejezetten könnyű műfajra átváltani? (A „Halotti beszéd”-et különben Jancsó Adrienne adta elő megrázóan, mély átéléssel, a tőle megszokott gyönyörű magyarsággal, költőien, gregorián ének aláfestés és művészi kép-illusztráció kíséretében). De vajon nem csorbitja-e az élményt, ha a gregorián magasztos dallamait olyan nem éppen „magasztos” dalocskák követik, mint a „Lesz maga juszti is az enyém”? Félreértés ne essék: nem a kabaré műfaja ellen van a kifogásunk: mindennek helye van a hasonló műfajú írások együttesében. No de éppen itt? A „Halotti beszéd” után, sőt azt parodizálva (még akkor is, ha olyan nagy író jelenetéről van szó, mint Karinthy Frigyes)?! Sok érdekességet hallottunk ebben a műsorban a boszorkányperek nyelvemlékeiről, a sámánizmusról (ennek eszközeit láttuk is), színes és élvezetes volt Lőrincze Lajos amerikai úti beszámolója (és elgondolkoztató: mennyit ronthat a szép magyar beszéden az idegenbe szakadás, a más nyelvű környezet, mennyire nem fejleszt, hanem

visszafejlesztí, torzítja a nyelvet!), ám mindez még élménytadóbb lett volna (és maradandóbb is bennünk), ha különválasztják a kabaré-elemektől. Tréfálkozzék, élcelődjék, mulattasson a kabaré (joga van hozzá, sőt: ez a rendeltetése, és teheti ezt irodalmian is), témául veheti akár a „Halotti beszéd”-et, akár más archaikus szöveget (vagy amit akar),

szívesen el is szórakozunk rajta, csak éppen stílustörő ne legyen. Mert itt (ha jó szándékkal is) ez történt. Pedig a „Szabálytalan nyelvtanóra” enélkül is lehet szabálytalan, sőt tudományos jelleggel is érdekes — mint ahogy a műsorban szereplő más számok bizonyították.

BALÁSSY LÁSZLÓ

DOKUMENTUM

AZ AMERIKAI MAGYARSÁG ETNIKUS INTÉZMÉNYEI

II. AZ EGYHÁZAK

Az egyházak alkották az egyletek mellett az etnikus közösségek másik tartóoszlopát. A bevándorló csoportok mindenekelőtt egyházaikat igyekeztek a legváltozatlanabb formában átplántálni az új hazába. Amerikában szinte valamennyi etnikus közösség alakítása egyházak szervezésével indult. A közép- és kelet-európai bevándoroltak körében a betegsegélyzők alapítása ugyan esetenként megelőzte az egyházi közösségek létrehozását, azonban a legtöbb bevándorlót tevékenységre az egyházi közösségek szervezése ösztönözt.

Az amerikai kivándorlások történeti irodalma említi a hitélet jelentőségének csökkenését is. Az értelmiségiek gyakran szabadgondolkodóvá váltak, de gyöngült a templomokhoz szokott parasztok erős vallásossága is. Találhatók viszont olyan megállapítások, amelyek szerint az új környezet idegensége, a bizonytalanság szorongató érzése — különösen a közép- és kelet-európai parasztok körében — a vallásos érzelmek erősödését váltotta ki. A két ellentétes vélemény abban megegyezik, hogy az egyházaknak, mint az etnikus közösségi élet keretének, intézményének a szerepe növekedett. Az egyszerű bevándorlókban erős vágy élt az otthon megszokott liturgia, az anyanyelven tartott prédikációk, éneklés, imádság és az egyházi közösségi élet egyéb mozzanatai iránt. Házasság, születés, temetés és az ünnepek csak szembetűnőbbé tették a megszokott egyházi közösségek hiányát.

A magyarországi kivándoroltak egyházi közösségeiket már az 1890-es években kezdték kialakítani. Szervezkedésüket — mint említettük — gyakran az ún. templom-egyletekkel indították, ezeknek keretében gyűjtöttek pénzt, hogy maguknak papot hívhassanak és templomaikat felépíthessék. A közép- és kelet-európai kivándorlók törekvéseit saját egyházi közösségeik létrehozására támogatták a már korábban bevándorolt népcsoportok megerősödött egyházi szervezetei is. Így a református magyar kivándorlók körében, ahol az egyházi közösségek kialakításának a törekvése először jelentkezett, a rendszeres missziós munkát a *The Reformed Church in the United States*nek nevezett német eredetű református egyház kezdte 1890-ben, később 1903-tól bekapcsolódott e belső misszióba az angol-skót eredetű *Presbyterian Church* is. E két nagy amerikai egyház támogatása és gondnoksága alatt szerveződtek az első egyházi közösségek, hivatnak Magyarországról az első lelkesek, épültek a templomok.

Az első magyar református egyházi közösség 1891-ben alakult Clevelandban. 1894-ben építették fel templomukat az East Side-on, a bevándorolt magyarok fő telephelyén. Ugyancsak Clevelandban szerveződött az első római katolikus egyházi közösség is, templomukat 1893-ban szentelték fel.

Az egyházi közösségek kialakításában a legnagyobb buzgósággal a reformátusok tevékenykedtek. Nemcsak azért, mert az első bevándorlók nagyobb csoportjai Bodrogház református vidékeiről származtak, hanem azért is, mert a református egyház „nemzeti” jellege erőteljesebben igényelte az etnikus kereteket. 1900-ra már hat magyar református gyülekezet volt Amerikában.

Az egyházi közösségek etnikus arculata valamennyi vallásfelekezetenél gyorsan kirajzolódott. Kezdetben ugyan a Magyarországról Amerikába szakadt munkás-emberek még nem tettek nagy különbséget maguk között nyelv vagy nemzetiségi hovatartozás szerint. Mind a katolikusok, mind a protestánsok az első egyházi közösségeiket összefogva, más magyarországi nemzetiségekkel együtt építették fel (leggyakrabban szlovákok és magyarok). A közös egyházi szervezetek azonban rövidesen felbomlottak az etnikus elkülönülés, a „nemzeti” érzelmek felszítása során.

Az etnikus tradíciókat, szokásokat elsősorban és legerőteljesebben az egyházak képviselték, tartották ébren. Az egyházi intézmények kötötték a bevándoroltakat legszorosabban eredeti hazájukhoz, nemzeti-népi közösségeikhez. Az óhaza is elsősorban ezeken az intézményeken keresztül közelítette meg a kivándorlókat és igyekezett hatni rájuk. A magyar kormánysszervek az első világháború előtti időszakban az amerikai kivándoroltak „gondozására” az egyházi szervezetekkel való kapcsolatok kiépítésén keresztül törekedtek. A Monarchiából kivándorolt nemzetiségeknek Amerikában kibontakozó nemzeti mozgalmak elé reméltek gátat emelni — tegyük hozzá eredménytelenül — magyar szempontból megbízható, lojális papok küldésével és támogatásával. Számontartották az egymás után alakuló magyar egyházi közösségeket is, és ezeknek erős nemzeti kötődését igyekeztek ugyan csak kihasználni. A református egyházi közösségek tekintélyes részét például sikerült a magyar egyházi hatóságok közvetlen felügyelete alá szervezni a század első évtizedében. Ez a tevékenység, amely az ún. „magyar akció” egyik része volt, megosztotta az amerikai magyar egyházi közösségeket „csatlakozottakra” és „nem csatlakozottakra”, és tovább mérgesítette a már amúgyis elburjánzó vitákat és ellentéteket az amerikai magyar református egyházi szervezetekben.

A huszas évek elején az ún. „Tiffini egyezmény” keretében az anyaegyház — a magyarországi Egyetemes Református Egyház — a korábban csatlakozott amerikai magyar református egyházakat elbocsátotta, s ezeknek többsége az amerikai *Reformed Church*-be tagozódott be. Mások viszont megmaradtak függetleneknek és a Független Amerikai Református Egyház szervezetébe tömörültek. Az amerikai magyar református egyházak hovatartozás szempontjából napjainkig megoszlottak, a többszöri egységesítési kísérletek ellenére.

Papi teendőket az amerikai magyar egyházi közösségekben vagy olyanok vállaltak, akiket a missziói tevékenység lelkesített, vagy olyanok, akiknek valamilyen oknál fogva tanácsosabb volt az országot elhagyni. Így az alakuló amerikai magyar egyházi közösségek papi gárdája részint magasan kulturált és szociális érzékkel rendelkező kiemelkedő, részint hivatásukat érdemben képviselni nem tudó személyiségekből verbuválódott.

Valamennyi etnikus csoportnál — nemcsak a magyarnál — a kialakuló egyházi közösségek és papjaik között az ellentétek gyakoribbak voltak, mint az óhazában. Papjaik egyházi közösségeiket sűrűn váltogatták. A kezdeti időszakban a fluktuáció és szétaprózottság az egyházi szervezetekre is jellemző volt. A különböző irányzatok önállósulása napjainkig kiható. (Az amerikai református egyházak tagoltsága és számos szekta például!) Ezek a jelenségek az amerikai állam és egyház történeti fejlődésének sajátosságaiból is adódtak. Az államtól teljesen független egyházi közösségek, amelyek alulról és a bevándorlók szabad akaratából szerveződtek, és amelyeknek tagjai egyházi közösségük fenntartásának költségeit, így papjaik járandóságát is öntevékenyen vállalták, más viszonylatokat hoztak létre a papok és híveik között, mint az óhazában. Mindkét fél közvetlenebbül függött egymástól, és közvetlenebbül szorult rá a másikra, így egymástól lényegesen többet is vártak, mint az óhazában. Az új helyzetben mind a papoknak, mind az egyházi közösségeknek módosult a funkciója. Az egyházi közösségek — a vallásos élet mellett — az etnikum társadalmi és szociális tevékenységének a kereteivé is bő-

vültek. A papok — különösen az 1914 előtti időszakban, amikor szinte egyedül képviselték az etnikus közösséghez kapcsolódó „értelmiségi” réteget — egyházi teendők mellett általában aktív politikai, társadalmi és kulturális tevékenységet is kifejtettek, és híveikre igyekeztek ezeken a területeken is hatni. Jelentős, ha nem is elsődleges szerepük volt az egyházi szervezeteknek, elsősorban a papok tevékenységének az etnikumok nemzeti tudatának formálásában, 1914 előtt a „lángoló hazafiság” felszításában. Az egyházi szervezetek és a papok élen jártak a „nemzeti” megmozdulásokban a hazai ünnepek megünneplésétől kezdve az óhazának való gyűjtésig (első világháború, második világháború utáni küldeményeik pl. Magyarországra).

Az egyházi közösségeknek, mint etnikus közösségeknek a virágzása a gazdasági bevándoroltak első nagy generációjához kötődik. Ennek a generációnak a gazdasági megerősödése vált az egyházi közösségek megszilárdulásának, anyagi gyarapodásának is a forrásává. Ez a generáció építette fel a magyar templomok többségét, még 1914 előtt.*

A magyar egyházak nem utolsósorban attól a reális felismeréstől vezettette, hogy a magyar etnikus csoportok fennmaradása biztosítja az ő fennmaradásukat is — a legbuzgóbban tevékenykedtek az etnikus hagyományok, a nemzeti tradíciók őrzésén és tudatosításán és továbbadásán is a második generációnak. A második generáció nevelését etnikus szellemben, az ún. „magyar iskolák” szervezését és munkáját túlnyomó többségben az egyházi szervezetek végezték. A harc a második nemzedék magyarságának a megőrzéséért, a magyar egyházak fennmaradásáért folytatott közvetlen harcot is jelentette. Az etnikus jelleg fenntartására való erős törekvésben is kell keresni annak a magyarázatát, hogy az amerikai magyar egyházközségek, papok, lelkészek az óhaza irányában erős lojalitást mutattak még akkor is, amikor a hazai politikai rendszerrel nem értettek egyet. Az egyházaknak, mint etnikus közösségeknek az ideológiájában az óhazához, mint a szülőföldhöz való ragaszkodás, a nemzeti-népi közösségbe tartozás elsődleges helyet kapott, és csak másodlagosan jött számításba az óhaza politikai-társadalmi rendszerének a jelentősége. Legalábbis így tűnik ez a két világháború közötti időszakban. A kapcsolatok az anyaország és a kivándoroltak között az 1920–30-as években is egyházi téren voltak a legszorosabbak és a legerősebbek. Ezért vált lehetségessé, hogy a Horthy-rendszer mozgósítani tudta a magyar revízió érdekében az amerikai egyházi szervezeteket és lojalitásukat, támogatásukat bírta akkor is, amikor egyes amerikai magyar egyházi személyek politikai szemlélete távol állt Horthy antidemokratikus rendszerétől.

A második világháború utáni időkben, amikor Magyarországon szocialista társadalmi rendszer építése indult el, s ennek következtében hazai és nemzetközi szinten az osztályharc kiéleződött, meglazultak, majd megszakadtak a kapcsolatok az amerikai magyar egyházi szervezetekkel. Ez időben a népi demokratikus rendszerünk elleni ellenséges propaganda-hadjáratban részt vettek az amerikai magyar egyházi szervezetek is, bár vallásfelekezetenként különböző hőfokon. A legkiélezettebbé alakult a helyzet a katolikus papokkal és szervezetekkel (a kapcsolatok egyházi vonalon ma is a leggyengébbek a katolikus egyházi közösségekkel). Az 1945-ös és későbbi évek egyházi emberei** papok, szerzetesek az amerikai magyar katolikusok régi újságjában a *Katolikus Magyarok Vasárnapjában* és az amerikai *Magyar Katolikusok Ligájában* aktivizálódtak, és mai napig is viszonylag a legellenségesebb magatartást tanúsítják a népi demokratikus rendszerrel szemben.

Egyhűlebb a viszony az amerikai református egyházi szervezetekkel. A „nemzeti” anyagyházhoz, a nemzeti kultúrához kötő történelmi tradíciót egy időre

* Amerikában és Kanadában 80 római katolikus templom van, amelynek minden téglája, gyertyatartója, padja és oltárterítője az öreg amerikasok és öreg kanadások áldozatkészségét dicsőíti.

** 1946 januárban Németországban 82, Ausztriában 27 magyar világi pap és szerzetes állott a lelki gondozás szolgálatában. 1947-ben pedig Bajorországban még mindig 20 református lelkész és 7 lelki gondozó működött.

hátterbe szorították az ideológiai és politikai ellentétek. A nemzetközi helyzet feszültségének csökkenésével azonban a kapcsolatok újra éledni kezdtek, elsősorban a hazai egyházi, de társadalmi szervezetekkel is. Az amerikai református szervezetek többsége ma arra az álláspontra helyezkedik, hogy „az igazi hazaszeretet gyökerei messze terjedjenek, túl a politikai, sőt a gazdasági rendszernél is”. Vagy ahogy az egyik amerikai lelkész — igaz, hogy budapesti prédikációjában — nyilatkozott: „Hálát adunk azért, hogy tőlünk földrajzilag, sokszor szemléletbeli, fel-felugrásbeli különbségek által elválasztott hazánk fiának szívében él a mi Magyar Népköztársaságunk, magyar hazánk iránti megbecsülés és szeretet. Különösen értékes vonás az a tény, hogy egyházaink között megélenkülő kapcsolat hazánk javát szolgálja, és úgy is mondhatnám, általában az emberiség javát szolgálja.”

Az amerikai magyar református egyházi közösségek — vezetőik többségével együtt — napjainkban is talán a leghatékonyabban tevékenykednek az óhazával való kapcsolat kiépítése érdekében. Náluk mutatkozik viszonylag a legnagyobb érdeklődés a magyar kultúra újabb eredményei iránt, s az 1960-as évek elejétől pedig szervezik a csoportos utazásokat és tömegesen hozzák haza tagjaikat évről évre. (Ezekért a „zarándokutakért” kezdetben erős bírálatokban is részesültek több amerikai magyar szervezet részéről. Az óhazának küldött ajándékaik, gyűjtéseik nemcsak az első, de a második világháború után is jelentősek voltak. Az utóbbi években is három szív-tüdő gépet küldtek kórházainknak. Az amerikai magyar reformátusoknak ezek az ajándékai nagyobb méltánylást érdemeltek volna a hazai sajtóban, mint amit kaptak.)

Minden erőfeszítésük ellenére az integrálódás folyamatát az etnikus egyházi közösségek sem tudják feltartóztatni. Ha nem akarják a nemzedékeket teljesen elveszíteni, fokozatosan asszimilálódnak velük, különösen attól az időtől kezdve, amikor az első nagy nemzedék kiöregedett. Ebbe a helyzetbe az egyházi közösségek tömegesebben a második világháború után jutottak. „... A két nagy világháború csaknem természetes utókövetkezményeként hanyatlásnak indult az egykor virágzó, szépen kibontakozó, jól gyümölcsöző és gazdagodó magyar élet. Három nagy oszlopa, az egyházi, az egyleti és a sajtó-élet külön-külön és együttesen is egyre nehezebb feltételek mellett küzdenek fennmaradásukért. ... A régi nemzedék elöregszik, lassanként kihal, az itt született ifjúság már tősgyökeres amerikainak kezdi érezni magát. Az újonnan érkezők, a hontalanok, a menekültek még nem képviselnek olyan nagy számot, erőt és hozzáértést, hogy átvegyék a feladatokat az egyházi, egyleti és a sajtó életének fenntartása, megerősítése körül.” (1948).

Az 1948 után érkező csoportok, a „Dipik”, majd az 1956-os *refugees*-ek még leginkább az egyházi közösségeknek jelentettek utánpótlást. Az egyházak próbálták összehozni és tömöríteni a „régit” és az „új” amerikasokat. Az egységet létrehozni ugyan az egyházaknak sem sikerült, mégis az egyházi közösségek azok, amelyek többé-kevésbé valamennyi csoportot felölelnek. Az egyházak magyar etnikus közösségi jellegüket már csaknem elvesztették volna az újabb csoportok érkezése nélkül. Így is szaporodnak a jelzések az egyes egyházi közösségeknek, mint magyar etnikumoknak a megszűnéséről, a magyar nyelvű istentiszteletek kiszorulásáról, magyar templomok elnéptelenedéséről, eladásáról.

A kétnyelvűség valamennyi magyar templom liturgiájában már a két világháború közötti időszakban helyet kapott. A második világháború után kétnyelvűvé vált a reformátusok folyóirata a *Testvériség — Fraternity* is. A vasárnapi iskolák, az ifjúsági szekciók pedig angol nyelvűek. Mindkét nyelv tért hódított az amerikai magyar református közösség egyik legszebb létesítményében, a ligomiri „Bethlen—Otthon—Home”-ban.

Az amerikai magyar egyházi közösségekben manapság tehát az utóvédharc folyik a magyar nyelv fennmaradásáért. Az egyes egyházi közösségek ezt ma már nem is csinálják olyan aktivitással és erőfeszítéssel, mint például a húszas években. A „magyar iskolák” többségükben megszűntek, és a fiatalokhoz csak angol nyelven közelednek. Az integrációval a magyar nyelv eltűnését kénytelenek tudomásul venni. A magyar tradíciók, a magyar szellem ápolására fordítják figyelmüket, továbbá az amerikai magyarság történelmi tevékenységének a megörökítésére.

Ezt a célt szolgálják a különböző jubileumi évkönyvek, az egyes egyházi közösségek múltjának feldolgozási munkálatai.

Ezért küldik haza Sárospatakra az amerikai református közösségek történelmének dokumentumait, amelyből létrehozott „Amerikai református gyűjtemény” méltánylandó közös kulturális tevékenysége a Tiszáninneni Református Egyházkerületnek (mindenekelőtt vezetőjének, Újszászi Kálmánnak) és az amerikai református egyházi szervezetek vezetőinek.

A magyar kulturális örökség az érzelmi kapcsolatok ápolásának érdekében az amerikai magyar református közösségek szívesen vennék a magyar származású, de csak angolul tudó fiatalok magyarországi nyári táboroztatását.

Az amerikai magyar egyházi közösségek belső egyháztörténetével nem foglalkoztunk, s talán feltűnő, hogy részletesebben csak az amerikai magyar református egyházi közösségek tevékenységét és problémáit ismertettük. Ennek oka, hogy viszonylag róluk tudunk a legtöbbet, nem utolsósorban éppen azért, mert — mint mondtuk — kapcsolataink is az egyházi közösségek közül velük a legintenzívebbek, és a további lehetőségek is ezen a területen a legbiztosabbak.

Zsidó egyházi közösségek például nem épültek ki Amerikában magyar etnikus közösségek formájában. Egy-két kisebb zsinagóga ugyan létrejött, a magyar zsidók azonban a többi európai országból kivándorolt zsidókkal együtt saját etnikus közösségeiket alakították ki. Közvetlenül a második világháború előtt Lányi György nagyváradi rabbi alapított magyar zsidó egyházi közösséget, az „Új Fény”-t, amelyben a magyar zsidóság több progresszív vallási tradícióját akarta fenntartani.

Végül is, és összegezően, amit az amerikai magyar egyházi közösségekkel kapcsolatban hangsúlyozni szeretnénk, az eltérő sajátossága a hazai egyházi közösségektől. Funkcióik nemcsak egyháziak, hanem a magyar társas élet keretei is, a vallásos közösségek mellett etnikus közösségek is. Látnunk kell, hogy az amerikai magyarságnak viszonylag még mindig az egyházi közösségei a legtartósabbak, valamint azt is, hogy az amerikai társadalomban a vallási szervezetek hatékonysága — nem utolsósorban sajátos történelmi fejlődésük következtében — jelentős.

PUSKÁS JULIANNA

H Ú S V É T

Magasodnak Húsvét zászlai,
madártoll-tükrös szalagok.
Márványszobrokat forgat a tenger,
a gyopárszemű havasok.
Ki zárja le a sírokat,
ki nyitja föl?

Milyen hajókat virraszt
a virággal-szórt öböl?

Villognak tört kések,
elhajított halak a napon.
Máriának szárnya nőtt,
kalyibák fölött száll hallgatagon.

Bárányok közt királlyá
fényesedik a pásztor;
előtte pólya és kard,
tünődik bölcsőről, halálról.

Ki temet tövissel sövényt,
hogy szakadjanak a rózsák?
Ki rontja a kórust vezetőök
törékeny vonóját?

Oltalomból tapasztott gátak,
jeszüljetek tajtékos elmúlásnak!

Magasodjatok Húsvét zászlai,
madártoll-tükrös szalagok;
özekeket vigyáz a hajnal,
vállára dölve hallgatok.
Vonulj csillagkeresztet cipelő körmenet,
krisztusarcú gyász;
hódolj oroszlánbőr-palástú poroszló,
jánostürelmű halász.

Napon violafátyol.
Holdon veronikakendő.
Az alkony hétsebü asszony,
az éjszaka esendő.
Bárányok közt királlyá
fényesedik a pásztor,
oldalán pálmalomb-hüvelyű kardja.
Trónusa Húsvét zászlaján föllobog;
koszorúnk imbolyog alatta.

GALAMBOSI LÁSZLÓ

1971

Vigilia

AVRIL

APRIL

Revue mensuelle — Monatschrift. Rédacteur en chef — Chefredakteur: György Rónay —
Budapest, V., Kossuth Lajos u. 1. — Abonnements pour un an — Abonnement für das Jahr:
5,00 US dollars.

L'IDENTITÉ CHRÉTIENNE

par Tamás Nyíri

Le problème de l'identité chrétienne peut être partagé en trois questions: que pouvons nous savoir? — que pouvons nous faire? — que pouvons nous espérer? Ces trois questions kantienne — transposées — se rapportent à vrai dire à la quatrième: comment pouvons nous nous identifier à nous mêmes?

La croix du Christ est l'extrême critère du christianisme. Les contemporains de Jésus — ni les Juifs, ni les Grecs — n'auraient eu l'idée de magnifier le gibet jusqu'à en faire l'idéal de la religion. Jésus n'est pas né de l'imagination religieuse. C'est un personnage concret disposant de coordonnées historiques, qui n'appartient à aucune des catégories de son milieu et de sa société. L'individualité originale de Jésus terrestre transparait dans l'apostolat que ses disciples entreprirent après Pâques. La croix est le signe non équivoque de son échec. Cependant, c'est un fait historique que peu de temps après sa mort, on ait publié à Jérusalem — où il fut crucifié et inhumé — que le Crucifié avait trouvé une nouvelle vie en Dieu. Bien que la foi pascal des disciples constitue un fait de l'histoire mondiale incontestablement témoigné, elle ne peut cependant être expliquée historiquement: elle ne s'ensuit pas du cours de l'histoire ni des imaginations religieuses et des conditions sociales de l'époque de Jésus. Là, nous arrivons à la limite de la possibilité du savoir. Le fait historiquement indiscutable et historiquement inexplicable — la foi en la résurrection — dépasse l'histoire et porte en lui-même la base suffisante de l'acceptabilité. Jésus est la clef de l'histoire. En dépit de l'affreuse équivoque de l'histoire, le sens de la vie rayonne en Lui.

Mais la science par elle-même ne transmet pas l'identité. Nous ne pouvons nous approprier les vérités que par la pratique sociale. Nous appelons chrétien pratiquant celui qui observe les prescriptions de son Eglise. La pratique chrétienne — orthopraxis — est une activité beaucoup plus étendue. C'est l'imitation du Christ dans la vie personnelle, familiale, sociale, artistique, scientifique ou politique de l'homme chrétien. Son statut fondamental, c'est la coopération. Dans le domaine théorique, nous pouvons renoncer à la différenciation qui détermine notre foi. Cependant, le but de la pratique n'est pas la désunion, mais l'identité d'ensemble. A l'époque de l'information des masses, personne ne peut se disculper „Je ne connais pas cet homme” (Mathieu, 26, 74) tenu dans l'ignorance, privé de sa liberté ou bafoué. Si les chrétiens veulent se retrouver eux-mêmes, il faut qu'ils soient solidaires de toutes les aspirations tendant à libérer l'homme de toute oppression sociologique ou psychologique. Il faut des samaritains aux sociétés même fonctionnant le plus parfaitement. Il y aura toujours „un homme” que sera dépouillé par l'égoïsme d'un autre ou par la vie déclinante. Mais le prochain n'est concret qu'au pluriel, au singulier ce n'est qu'une abstraction. La charité d'aujourd'hui est aussi politique, ou n'est absolument pas la charité, bien que la charité chrétienne et son idéal de liberté ne soient pas la répétition de la critique sociale habituelle.

L'orthopraxis chrétienne transmet notre espérance: le souvenir de la mort et de la résurrection du Christ. Selon le concile Vatican II, le sort futur de l'humanité se trouve entre les mains de ceux qui pourront persuader la génération qui leur succèdera qu'il vaut la peine de vivre et d'espérer. Si, au moyen de notre pratique sociale, nous rendons l'espérance à ceux qui n'osent déjà plus croire à leur destination plus élevée, alors nous-mêmes, pouvons espérer notre espérance. Nous espérons que les paroles de Méphistophélès: „denn alles was entsteht, ist wert, dass es zugrunde geht” sont fausses.

Celui qui sait que Jésus est mort sur la croix, celui qui considère la croix de Jésus comme la norme d'une action sociale, celui qui met son espérance dans le Christ ressuscité, celui-là parviendra à la totale identité chrétienne.

DIE CHRISTLICHE IDENTITÄT

von Tamás Nyíri

Das Problem der christlichen Identität kann man auf drei Fragen aufgliedern: Was können wir wissen, was können wir tun, was können wir hoffen? Die drei — umgedeuteten — Kant'sche Fragen beziehen sich eigentlich auf die vierte: Wie können wir mit uns selbst identisch werden?

Das äusserste Kriterium des Christentums ist das Kreuz Christi. Den Zeitgenossen Jesu — ob Juden oder Griechen — wäre es nie eingefallen den Galgen zum religiösen Ideal zu erheben. Jesus ist nicht das Kind der religiösen Phantasie. Er ist eine konkrete Person mit geschichtlichen Koordinaten, auf die aber keine einzige Kategorie seiner Umgebung und seiner Gesellschaft passt. Auch über die Verkündung seiner Jünger nach Ostern schimmert die originelle Persönlichkeit der auf der Erde lebenden Jesu, durch. Ein unmissverständliches Zeichen seines Versagens ist das Kreuz. Es ist aber eine geschichtliche Tatsache, dass kurz nach seinem Tode wird in Jerusalem — dort wo er gekreuzigt und begraben wurde — offen verkündet, dass der Gekreuzigte bei Gott ein neues Leben fand. Obwohl der Osterglaube der Jünger eine unzweifelhaft bezeugte weltgeschichtliche Tatsache ist, kann man ihn doch nicht auf geschichtlichem Wege erklären: er folgt nicht aus dem Gang der Geschichte, aus den religiösen Vorstellungen und gesellschaftlichen Verhältnissen vom Zeitalter Jesu. Bei diesem Punkt sind wir zur Grenze des „wissen können“ angelangt. Die geschichtlich unanzweifelbare und geschichtlich unerklärbare Tatsache — der Glaube an die Auferstehung — zeigt über die Geschichte hinaus und trägt in sich den genügenden Grund seiner Akzeptabilität. Jesus ist der Schlüssel der Geschichte. Trotz der furchtbaren Zweideutigkeit der Geschichte leuchtet in ihm der Sinn des Seins.

Das Wissen allein vermittelt nicht die Identität. Wir können die Wahrheiten nur mit einer gesellschaftlichen Übung uns zu eigen machen. Einen praktizierenden Christen nennen wir denjenigen, der die Vorschriften seiner Kirche einhält. Die christliche Praxis — Orthopraxis — ist eine viel breitere Tätigkeit: die Nachfolge Christi in der persönlichen familiären, weltlichen Existenz ebenso wie auch in der lerschen, wissenschaftlichen oder politischen Tätigkeit. Ihre Grundregel ist die Kooperation. Auf prinzipiellem Gebiet können wir nicht auf die, unseren Glauben bestimmende, Unterschiedlichkeit verzichten. Das Ziel der Praxis aber ist nicht die Absonderung, sondern die umfangende Identität. Im Zeitalter der Massenkommunikation kann sich niemand damit entschuldigen: „Ich kenne den Menschen nicht“ (Mat. 26,74), der in Unwissenheit gehalten, von seiner Freiheit beraubt, geschändet wird. Wenn die Cristen den Weg zu sich finden wollen, dann müssen sie mit jedwedem Bestreben, welches den Menschen von einer soziologischen oder psychologischen Unterdrückung befreien will, die Solidarität auf sich nehmen. Selbst in einer am vollkommensten funktionierenden Gesellschaft, sind barmherzige Samaritaner nötig. Es wird immer „einen Menschen“ geben, der durch den Egoismus eines anderen oder durch das verschwindende Leben von allem beraubt wird. Der Nächste ist aber nur im Mehrzahl konkret, in der Einzahl ist er nur Abstraktion. Die heutige Liebe ist entweder auch politisch, oder sie ist überhaupt keine Liebe, obwohl das christliche Liebes- und Freiheitsideal nicht die Wiederholung der gewohnten Gesellschaftskritik ist.

Die christliche Orthopraxis vermittelt unsere Hoffnung: die Erinnerung an Christi Tod und Auferstehung. Nach der Auffassung des II. Vatikanischen Konzils ist das Schicksal der kommenden Menschheit in deren Händen, die die nach ihnen folgende Generation überzeugen können, dass es sich lohnt zu leben und hoffen. Wenn wir mit unserer gesellschaftlichen Praxis jenen die Hoffnung zurückgeben können, die in ihrer höheren Berufung schon nicht mehr zu glauben wagen, dann werden auch wir selber in unserer Hoffnung hoffen können. Wir hoffen, dass Mephistopheles nicht recht behalten wird als er sagt: „Denn alles was entsteht, ist wert, dass es zugrunde geht“.

Wer weiss, dass Jesus auf dem Kreuz starb, wer das Kreuz Jesu als Norm der gesellschaftlichen Tätigkeit betrachtet, wer seine Hoffnung auf den auferstandenen Christus setzt, der erreicht die völlige Identität.

SOMMAIRE

Robert Juhász, chef de section du Front Populaire patriotique: Dialogue quotidien — Richard Horváth: L'héroïsme de tous les jours — Konrád Szántó: La théorie du développement chrétien à la lumière dialectique — István Király: L'origine et l'appréciation du poème d'Endre Ady intitulé: „Le beau message de congé” — Sermon pascal de Saint Augustin — Tamás Nyíri: L'identité chrétienne — Tibor Gyurkovics: Ce soir, tu mourras (pièce en un acte) — Gábor Albert: Aubes fraîches (nouvelle) — István Fekete: Vathy (nouvelle) — Nándor Katona: Le petit sentier („Mais c'est moi qui ai raison!...”) — Poèmes de János Pilinszky, György Rába, László Galambosi et Géza Németh.

ENTRETIEN DE VIGILIA avec l'historien d'art István Király (Béla Hegyi).

DOCUMENT: Institutions ethniques des Hongrois d'Amérique, II. Les Eglises (Julianna Puskás).

INHALTSVERZEICHNIS

Róbert Juhász, Sektionschef in der Vaterländischen Volksfront: Unser täglicher Dialog — Richard Horváth: Alltägliches Heldentum — Konrád Szántó: Die christliche Entwicklungslehre in dialektischer Beleuchtung — István Király: Entstehung und Wertung eines berühmten Ady Gedichtes — Osterpredigt des Heiligen Augustinus — Tamás Nyíri: Die christliche Identität — Tibor Gyurkovics: Heute abends wirst du sterben (ein Einakter) — Erzählungen von Gábor Albert und István Fekete — Gedichte von János Pilinszky, György Rába, László Galambosi und Géza Németh.

„Der kleine Pfad” (Nándor Katona: Wenn ich doch recht habe!)

VIGILIA-GESPRÄCH: mit dem Literaten István Király (Béla Hegyi).

DOKUMENT: Völkische Institutionen des Ungartums in Amerika. II. Die Kirchen (Julianna Puskás).

A SZERKESZTŐSÉG KÖZLI: Kéziratokat, amelyeket nem mi kértünk, vagy előzetesen meg nem beszéltünk, csak akkor válaszolunk, ha közölhetőnek vagy átdolgozhatóknak találjuk. Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. Szerkesztőségi fogadóórák: hétfőn és csütörtökön 11-től 17 óráig, a többi napokon (szombai kivételével) 11-től 13 óráig.

SZALAY JÁNOS: Igehirdetés és liturgia c. művének második kötete, a Szt. István Társulat kiadásában megjelent. Tartalmazza a húsvéti ünnepkört, majd az Áldozócsütörtökre, pünkösdre és Gyümölcsoltó Boldogasszony ünnepére vonatkozó evangéliumi részeket, olvasmányokat és homília-vázlatokat. Ára 72 forint.